

**БАЯН
НАМТАРТАЙ
АХА ЗАХАТАНАА
БАРАНДАА
ХҮНДЭЛЖЭ ЯБАЯЛ!**

13 Н.

**БАРГА-
МОНГОЛШУУД
ХИТАДТА
БУРЯАД
ҮХЭР
ҮСХЭБЭРИЛНЭ**

9 Н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!
Буряад ҮНЭН

Бүгэдэ арадай сонин

2014 оной
мартын 13
Четверг

№ 9 (21959)
(874)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад
Ууен

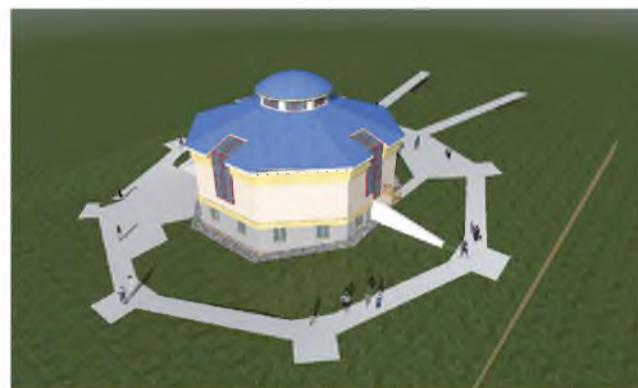

БАРГАЖАН ГОЛОЙ БАЙДАЛҮАА

А жалай хэрэгээр хоёр үдэрэй туршада Баргажанай ба Хурам-хаанай аймагуудаар ябахандаа, эдэ хоёр аймагуудай ажабайдалтай найнаар танилсаха гэжэ оролдоо бэлэйб. Хүршэ хоёр аймагуудай хүн зонтой уулзажа, ажаһуудал тухайнь хөөрэлдэжэ байхадаа, юундэб даа, хоёр хүршэ аймагуудай өөһэд хоорондохи илгаа олоогүйб. Нэгэл аймаг гэжэ, Баргажан голой буряадууд гэжэ нэршэжэ ажаһуудай

байгаа ха юм. Ямар нэгэ удха шалтаг үндэнэлэн, республикымнай засаг энэ аймагыг хоёр болгожо хубаанан. Зүгөөр ажабайдалдаа нэгэдэхэдээ, ямар ехэ хүсэн гээшэб! Эндэхи буряадуудай гүн ухаатай бардам ая зан, хүндэмүүшэ найхан сэдхэл, буряадаингаа ёһо заншал, түрэлхи найхан хэлэн, элинсэгүүдэингээ заяанан захян заршамда түшэглэнэн хандаса гайхан, баясан тэмдэглэнэб.

8 Н.

Нигүүлэхы сэдхэл

БӨӨ ШАЖАНТАНАЙ ОРДОН БАРИЛГАДА ТУҮАЛЫТ, ХАМҮАЛСЫТ!

Улаан-Үдэ хотын Новая Комушка тосхондо оршодог "ТЭНГЭРИ" гэнэн бөө шажантанай газар дээрэ "ТЭНГЭРИИН ОРДОН" гэжэ нэрлэгдэнэн, Росси гүрэн соо анха түрүүшын бөө шажантанай хүмэ баригдажа байна. Буряад Республикын Правительствын номолһон, спонсорнуудай болон хүзэгтэнэй суглуулһан, хандиб үргэнэн мүнгэ зөөриин аша туһаар эгээл түрүүн цокольно дабхар баригдаад байна. Онсолбол, 18 метр үндэртэй бөө шажантанай хүмэ хадаа буряад ёһо заншалнуудые баримталһан, найман ханатай модон гэртэл адли тухэлтэй, дээрээ оройтой байшан болохо ёһотой, үнгэнэ хүхэ мүнхэ тэнгэрийн зүһэтэй.

Үнинһөө иимэ хүмэ бариха гэнэн байгаа. Эртэ урда саһаа бөө шажантанай ёһо гуримууд, тайлганууд байгааһин оршондо үнгэргэгдэдэг байгаа, тиимэһээ хура бороо, халхи шуурган, халуун наран дайралдадаг хэн.

Иимэ түбэй баригдаа хаа, угайнгаа шажан мүргэл ерээдүйн үетэндэ үлөөхэ, саашадань дэлгэрүүлхэ талаар ехэ мэдээсэлэй-гэгээрэлэй, ёһо гуримуудай хүдэлмэри ябуулха, мүн эртэ урда сагай бурхадые нэргээхэ талаар олон арга боломжонууд олгогдохо байгаа. Энэ хадаа өөрынгөө уг унги, тэнгэри, газар, уһа, байгааһи хүндэлхые уряалһан хүн түрэлтэнэй эгээл эртэ сагай шажанда нүгэдэлгын газар болохо байна. Юуб гэхэдэ, хүн модон шэнги өөрынгөө үндэнүүдээрээ хүсэтэй байдаг шуу. Өөһэдынгөө уг унги мартангүйгөөр, тон хүндэтэйгөөр хандаһан ушарнууд хүн зоние нүгэлтэ ябадалнуудһаа, муу үйлэнүүдһээ абарха байха.

Энэ гүн удхатай барилгада хүн бүхэнэймнай хабаадалһаа манай ажабайдал бүри найн, сэхэ сэбэр болохо, найхан сэдхэл түрүүлхэ байха. Арад зоноймнай аша туһада зорюулагдаһан буянтай хэрэгһээ холо бү байгыт гэжэ бултаниие уряалнабди.

Хаяг:

Новая Комушка, Барнаульска, 164 а,
удаадахи остановко 2 кидэй нүүлээр.
Счет МРОШ «Тэнгэри»:
ИНН 0323045986
р/с 4070310400000001088
к/с 30101810200000000736
БИК 048142736
ОАО АКБ «Байкал Банк»
МРОШ «ТЭНГЭРИ» тел.: 89833387472

Буряадай Правительство: хүгжэлтын шэглэл

ГАЗАР ҺАЙЖАРУУЛГА - ХҮДӨӨ АЖАХЫН ҮЙЛЭДБЭРИИН ГОЛ ШЭГЛЭЛ

Буряад Республикын Хүдөө ажыхын ба эдээ хоолой министерство хүдөө ажыхын шэглэлэй газарнуудыг уһаар хангалга хүгжөөлгын программын асуудалаар муниципальна байгуулалтануудай, "Бурятмелиоводхоз" гэхэн управлениин түлөөлэгшэдтэй болон хүдөө ажыхын үйлэдбэрилэгшэдэй хабаадалгатай зүблөө үнгэргөө.

www.agro-zaporozhye.com.ua

"Развитие мелиорации земель сельскохозяйственного назначения России на 2014-2020 годы" гэхэн зорилгото федеральна программын шэглэл, гол зорилгонууд эндэ тодорхойлогдоо.

Тус федеральна программын дорохи программа хүдөө ажыхын үйлэдбэрийн шанар хайжаруулха, элдэб уларилда тэсэмгэй, газарай хүрһэ хайжаруулха гэхэн зорилготой. Тиигэжэ хоёр шатада: 2014-2016 болон 2017-2020 онуудта бэелүүлэгдэх юм.

2020 он хүрэтэр Буряад Республика дотор 9 мелиоративна системэнүүд тодхогдохо түсэбтэй. Ургамал хүгжөөлгын таһагай мэргэжэлтэдэй хэлһээр, газар хайжаруулха, намаг газарыг хатааха, хуурай хагсуу газарыг уһалжа, газар хүрһэжүүлхэ ажал ябуулга хүдөө ажыхын үйлэдбэридэ гол шухала һуури эзэлдэг юм. Тиимэһээ хүдөө ажыхын мэргэжэлтэд энэ асуудалда харюусалгатайгаар хандаха ёһотой. Хэрэгтэй проектно-сметнэ дансануудыг бэлдэжэ, мелиорациин түхээрлэгнүүдыг гүрэнэй экспертизэ гаралгаар Хүдөө ажыхын министерствын мэргэжэлтэд тухатай зүбшэлнүүдыг үгэбэ.

ХҮДӨӨ ҺУУРИНГУУДАЙ СОЦИАЛЬНА ХҮГЖЭЛТЭ

2013 ондо "Хүдөө һууринуудыг социальна талаар хүгжөөлгын федеральна программын" шугамаар Буряад Республика дотор 11 һууринуудта 111 миллион 400 мянган түхэриг һомологдожо, комплексно барилганууд хэгдээ.

Тус программа хүдөө һууринуудыг болбосон түхэлтэй болгохо шэглэлтэй. Жэшээн, Ивалгын аймагай Иволгинск, Хурамхаанай аймагай Майский, Кабанскын аймагай Посольское, Тресково, Тимлюй һууринуудта уһаар хангалгын уһа дамжуулдаг сорго баригдаа. Энэ байгша 2014 ондо Кабанскын аймагай Брянск, Тресково тосхонуудта үшөө 5 километрээр ажал үргэлжэлүүлэгдэхэ.

Мүн Яруунын аймагай Ширингэ нютагта, Хяагтын аймагай Малая Кудара, Сэлэнгын аймагай Жаргаланта һууринда, Бэшүүрэй аймагай Билютай, Хориин аймагай Удинск һууринуудта фельдшерско-акушерскэ эмнэлгын түбүүд баригдаа.

Зэдын аймагай Петропавловка һууринай хойто талань бүридхэгдэн шэнэлэгдээ. Нёдондо эндэ гурба мянга харагшадай багтахаар томо стадион һэльбэн шэнэлэгдээ, түб котельни заһабарилагдаа, 4,5 километр зайда зайн гал оруулагдаа. Мүн энэ жэл 13,5 километр газарта халуун уһаар ба дулаагаар хангалгын сорго баригдаха түсэбтэй. Энэ проект үшөө гурбан жэлэй туршада бэелүүлэгдэхэ.

ЗАЛУУШУУЛДА БАЙРЫН ГЭРНҮҮД БАРИГДАНА

"Социальное развитие села до 2013 года" гэхэн федеральна программын шугамаар нёдондо хүдөө һууринда ажаһуугша 49 залуу бүлэнэр болон залуу мэргэжэлтэд гэр байрынгаа барилга дүүргэхэ хэрэгтэ 124 үнэмшэлгэнүүдыг абаа. Гэр байрануудай байдал хайжаруулха хэрэгтэ федеральна бюджетдээ 33 миллион 900 мянган түхэриг, республикын бюджетдээ 11,7 миллион түхэриг, муниципальна байгуулалтын жасаһаа 11,7 миллион түхэриг болон ажаһуугшадай зөөриһөө - 56,7 миллион түхэриг һомологдоо. Социальна түлбэринүүдэй ашаар 8 мянган дүрбэлжэн метр талмай ашаглагдаа, 2,6 мянган дүрбэлжэн метр гэрэй байра залуу бүлэнэртэ ба залуу мэргэжэлтэдтэ үгтөө. Энэ жэл үшөө 4,5 мянган дүрбэлжэн квадратна талмай ашаглагдаха түсэбтэй.

"Социальное развитие села до 2013 года" гэхэн программа бэелүүлэгдэжэ дүүрбээ, харин 2014 онһоо "Устойчивое развитие сельских территорий на 2014-2017 годы и на период до 2020 года" гэхэн федеральна программа ябуулагдажа эхилбэ.

Шэнэ программын шугамаар хүдөөгэй зоной байдал хайжаруулгада, залуу бүлэнэр ба залуу мэргэжэлтэдыг дэмжэлгэдэ, эмнэлгын газарнуудыг хүгжөөлгэдэ, уһаар болон дулаагаар хангалга ашаглаха, тамирай байрануудыг зохёохо болон элдэб болбосон ажаһуудалай бүридэлнүүдыг барилгада анхарал табигдаха. Мүн хүдөө ажаһуугшадай өөһэдөө үүсхэл гаргажа, проектнүүдыг зохёон хамгаалга грантын ашаар дэмжэгдэхэ.

ҮНШЭН ҮХИБҮҮД НАҺАТАЙШУУЛЫЕ АМАРШАЛБА

Һаяшаг үнгэрһэн Бүхэдэлхэйн эхэнэрнүүдэй һайндэртэ дашарамдуулан, Загарай нютагта оршодог хуулийн наһа гүйсөөдүй эдиршүүлэй элүүржүүлгын түбэй үхибүүд социальна харууһан доро байдаг наһажал эхэнэрнүүдыг амаршалба. Гоё һайхан, үнгэтэ амаршалгын откриткануудыг, өөрынгөө гараар бүтээһэн бэлэгүүдыг тэдэнэр 40 хүгшөөдэйнүүдтэ барюулаа.

Иимэ бэлэгүүд наһатай зониег ехэтэ дэмжэдэг гэжэ тэдэнэр тэмдэглээ. Гансаараа үлһэн наһатайшуул хэндэшьеб хэрэгтэй байһанаа мэдэржэ, бээ шангалжа, элүүр энхэ болохыг оролдоно, харин үхибүүд хайхан сэдхэл, анхаралтай хандасада һурана бшуу.

НИИТЭ СОВЕТ БҮРИДХЭГДӨӨ

Буряад Республикын Арад зоние социальна талаар хамгаалгын министерствын дэргэдэ ниитэ Совет бүридхэгдэбэ, тус совет хадаа ходол ажаллажа байха эмхи арад зоной, ниитэ эмхинүүдэй ба бусад эмхинүүдэй хоорондохи харилсаа бэелүүлжэ, эрхэтэдэй байдал, һонирхол, шийдхэгдэхэ асуудал ба тэдэнэй эрхэ нүхэсэл хамгаалха аргатай. 18 наһа гүйсэхэн дээдэ ба дунда мэргэжэлтэй эрхэтэд һайн дураараа энэ ниитэ Советэй гэшүүд болохо аргатай.

"АЛТАН ХАЙША" ДАНГИНА ДАХИН АЙЛШАДАА УРИНА

Энэ хабар 6-дахия "Алтан хайша дангина" гэхэн фестиваль байгша оной мартын 25-26-най үдэрнүүдтэ үльгэрэй орон руу айлшалхыемнай урина.

Заншалта болоһон фестивальда Загарайн, Кабанскын, Ахын, Тарбагатайн, Прибайкалийн, Түнхэнэй, Захааминай болон республикын бусад аймагуудһаа хүүхэлдэйн театрнууд ба театральна студийн коллективүүд ерэжэ хабаадаха. Тус фестиваль заншалта ёһоороо "Үльгэр" театрай тайзан дээрэ үнгэрхэ.

Хүүхэлдэйн театрайхид эдэ үдэрнүүдтэ нэгэдэжэ, "Алтан хайша" гэхэн хүүхэн хатан мэтээр элдэб һонин үльгэрнүүдыг дэлгэдэг.

"Алтан Хайша" гэхэн буряад үльгэр соохи хүүхэн шэгшын шэнээн торгонһоо хорин дэглэ оёхо аргатай гэжэ буряад арад түүрээдэг. Энэ эди шэдигтэ дангинын хүсэ аргаар ажабайдалай бүхы мүү юумэн, хайшалжархиһан мэтээр, хиргагдан үгы болошодог гэжэ этигэдэг байгаа.

Жэл бүри хүүхэлдэйн театрта дуратайшуул олон болодог. Республика дотор хүүхэлдэйн 25 театрууд ажаллана, тэдэнэй дүрбэниинь "жэшээтэ" гэхэн нэрэ зэргэтэй. Бүхыдөө хүүхэлдэй бүтээхэ, тэдэниие хүдэлгэжэ наададаг жанрта 600 үхибүүд хабаададаг.

Цырегма САМПИЛОВА.

Бурядай Правительство: хүгжэлтын шэглэл

ВЯЧЕСЛАВ НАГОВИЦЫН РЕСПУБЛИКЫН АЙМАГУУДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭДТЭЙ УУЛЗАБА

Буряад Республикын Толгойлогшо муниципальна байгуулалтануудай хүтэлбэрилэгшэдтэй уулзажа, аймагуудай социально-экономическа хүгжэлтын асуудалнууд зүбшэгдэбэ. Эндэ элүүрые хамгалгын, социальна талаар, экономикын министрнүүд, архивуудай халбаринуудай хүтэлбэрилэгшэд мэдээсээ.

Гол түлэб залуу эмшэдые хүдөө нютаг руу дуудаха, байраар хангаха, үншэн үхибүүдые дэмжэхэ болон бусад хүдөө аймагуудта шийдхэгдэхэ асуудалнууд табигдаба.

Буряад Республикын элүүрые хамгалгын министр **Валерий Кожевниковэй** мэдээснээр, республикын элүүрые хамгалгын албанда врачуудаар хангалга гол асуудал болонхой.

- Һүүлэй гурбан жэлэй туршада хүдөө аймагуудта "Земский доктор" гэнэн программын шугамаар врач мэргэжэлтэнээр хангалга 15 процентээр дээшэлээ. Илангаяа Баунтын, Ахын, Хэжэнгын аймагуудта эмнэлгын газарнууд эмшэдээр бүрин хангагданхай. Гэбэшье эмшэдээр дуталдаһан аймагууд бии. Энэнь хадаа муниципальна байгуулалтануудай дэбисхэр дээрэ хото городуудай байһан ушарһаа мүнгэн хүсэд эдэ аймагууд руу номологдоногүй, - гэжэ министр онсолбо.

Гэхэтэй хамта, ганса врачууд бэшэ, мүн дунда мэргэжэлтэ эмшэд баһал дуталдана. Энэ асуудалаар медицинскэ колледжнуудта ажал ябуулмаар гэжэ тэмдэглэгдээ.

ХАМТЫН БАЙРА

БАРИХА ХЭРЭГТЭЙ

Вячеслав Наговицын дунда мэргэжэлтэй эмшэдээр хангалгын асуудал хамтын байрануудые барижа шийдхэхэ тухай дурадхаба.

- Мүнөө сагта эмнэлгын ажалшадта гэр байра арендээр үгэхэ гү, али хамтын байрада таһаг үгөөд, тэрэ дары үмсын гэр барихыень ипотекедэ хабаадалсаха арга олгуулха хэрэгтэй, - гэжэ Вячеслав Наговицын дурадхаба.

Министр Валерий Кожевниковэй тэмдэглэһэн үшөө нэгэ асуудал хадаа

һайн мэдэсэ шадбаритай мэргэжэлтэ эмшэдэй республикаһаа гадуур нүүжэ ошолго тухай хэлсэгдээ. Мэргэжэлтэд хэдэн жэл республика дотор ажаллажа, мэргэжэлдээ дүршэбэшье, гэр байрагүй ушарһаа ондоо тээшээ зөөшэнэ.

- Аяар 10 залуу эмшэд Сахалин руу нүүгээ. Тэндэнь "подъемно" мүнгэн үгтөөд, тэрэ дары 2 таһагтай квартирануудые үгэнэ. Иимэл арга Тюменскэ ба Эрхүү можодо олгуулагдана. Тэрэнэй дүн - манай республика дотор аяар арба гаран жэл ажаллаһан мэргэжэлтэ эмшэдые алданабди, - гэжэ Валерий Кожевников мэдээсээ.

ЭМШЭДЫЕ БАЙРА

ДЭЭРЭНЬ БАЙЛГАХА

ГОЛ ҮНДЭННҮҮД

Буряад Республикын Элүүрые хамгалгын министерство шэнжэлгэ үнгэргэжэ, залуу мэргэжэлтэдые хүдөө һууринуудта байра дээрэн байлгаха гол үндэһэнүүдые баримталба. Гэр бариха газар хэрэгтэй, "подъемно" туһаламжын мүнгэн үгтэхэ ёһотой, социальна найдуулганууд хэрэгтэй, эмшэн болохо оюутадта нэмэлтэ стипенди түлэхэ болон үхибүүдыень хүүгэдэй сээрлигтэ ээлжэжгүйгөөр абаха гэнэн гол баримтанууд тодорхойлогдоо.

- Аймагуудай толгойлогшод болон ахамад врачууд залуу эмшэдые оюутан байхаһаань һуралсалай һүүлшын жэлдэ шэлэжэ, ажал ябуулха ёһотой. Энэ хэрэг республикын засаг мүнгэн зөөрээр дэмжэхэ бшуу, - гэжэ Вячеслав Наговицын мэдүүлбэ.

АЙМАГАЙ ЗАХИРГААН

ЭНЭ АСУУДАЛ

ӨӨР ДЭЭРЭЭ ДААХА

Гэхэ зуураа аймагуудай толгойлогшонорой талаһаа хүнгэлэлтэнүүд байха ёһотой, - гэжэ Толгойлогшо тэмдэглээ.

- Энэ, магад, врач эмшэдэй хүүгэдтэ сээрлигтэй һуури хүнгэлэлтөөр үгтэхэ, газар тухай асуудал шийдхэхэ. Мил-

лион үгөөд лэ, саашаа газар хаанаһаа абахаб, яагаад гэр барихаб? Эмшэд гээшэ танай анхарал мэдэржэ байха ёһотой. Харин газарынь уһаар, зайн галаар хангагданхай байха ёһотой. Аймаг эдэ асуудалнуудые өөр дээрээ даажа абабалынь, республикын засаг мүнгөөр дэмжэхэ бшуу, - гэжэ Вячеслав Наговицын найдуулба.

ГЭР БАЙРААР

НАЙДАМТАЙ

ХАНГАГДАХА ЁНОТОЙ

Буряад Республикын ажалуугшадые социальна талаар хамгалгын министр **Татьяна Быкова** элидхэлдээ түрэлхидгүй үлэшэһэн үншэн хэнзэ үхибүүдэй хэсүүхэн байдалда суглаалагшадтай анхарал татаба. Эндэ гол түлэб үншэн үхибүүд харуулалга, харгалзалга доро абтаха, бүридхэхэ болон гэр байраар хангалгын асуудалнууд шухала гэжэ тэмдэглэгдээ.

Буряад Республика дотор мүнөөдэрэй байдалаар 6186 үншэн хэнзэ үхибүүд бүридхэгдэнхэй. Тэдэнэй 85 процентнь үншэн хүүгэдэй гэр байрануудта ажалуудаг, үшөө 15 процентнь элүүржүүлгын түбүүдтэ байрланхай. Татьяна Быковагай тэмдэглэһээр, республикын үншэн үхибүүд 80 процентнь социальна үншэн үхибүүд болоно, тэдэниие гэр байраар хангалгын асуудал шийдхэлгэ гол үялга гээшэ.

- Гэр байрын муу байдал элирүүлхэ, усадхаха, нэргымжэлгын ажал ябуулха манай ажалай шэглэл гээшэ. Опекин ажалай гол зорилго үхибүүдые гэртэһинхэнь халгааха гэнэн бэшэ. Эхэ эсэгын эрхэ хаһалга үхибүүдэй тон ехэ үйдхар гээшэ, - гэжэ Татьяна Быкова тэмдэглээ.

ЭД ЗӨӨРИН

ЭРХЭ НҮХЭСЭЛ

АРШАЛАГДАХА

Үншэн хэнзэ, түрэлхидгүйгөөр үлэшэһэн үхибүүдэй эрхэ Россиин Федерациин ба Буряад Республикын ху-

уляр бэхижүүлэгдэнхэй. Үхибүүдые түрэнэн гэртэһиндэнь үлөөжэ туршаха, үгы болбол, ондоо гэр бүлэдэ тааруулхадаа, нэн түрүүн эд зөөриин эрхэ нүхэсэл аршалагдаха ёһотой.

- Жэшэнь, үншэн үхибүүн хүгшэн эжын харууһан доро байхадань, хүгшэн эжынь гэртэй, газартайшые байбалынь, тэрэ үхибүүн гэр байрын ээлжэндэ бүридхэгдэхэ ёһотой. Үншэн үхибүүн гэр байрын эзэн гэжэ тодорүүлга гээшэ тэдэнэй гэр байрын асуудалай гол арга гээшэ. Тэрэнэй түлөө опекунтай ажал ябуулха, энэ байра түрэлхидөөрнь дамжуулагдаһан гү, али бэлэг болгогдоһон гү гэжэ элирүүлгын ажал ябуулагдаха, - гэжэ социальна талаар министр тэмдэглээ.

Мүнөөдэрэй тоо, баримтын дүнгөөр, республикын муниципальна байгуулануудта гэр байраар хангагдаха ээлжэндэ 6143 үншэн хэнзэ үхибүүд бүридхэгдэнхэй. Гэр байрын эзэн боложо, эдлэхэ наһандаа 2208 үхибүүд хүрэнхэй.

ҮНШЭН ҮХИБҮҮДЭЙ

АСУУДАЛ

НЭГЭДЭЖЭЛ

ШИИДХЭГДЭХЭ

Гэхэтэй хамта 2013 ондо үншэн үхибүүдые гэр байраар хангалгада шэнэ ёһо гурим байгуулагдаа. Тэрэнэй ёһоор, тэдэ үхибүүдтэ гэр байрын тусхай жасаһаа гэр үгтэхэ. Тэрэ байра үхибүүдтэ саашадаа үмсэдэнь үгтэхэ аргатай.

Опекэ болон попечительствын асуудалнууд ба гэр байраар хангалга суг шийдхэгдэхэ ёһотой гэжэ республикын Толгойлогшо тэмдэглээ.

Зүблөөнэй дүн согсологдожо, эдэ шухала шэглэлээр ажал алишые талаһаа ябуулагдаха тухай хэлсэгдээ. Ажабайдалай орёо асуудалнуудта ондоо, зүб мурэй шийдхэбэри бэдэрэн олдогдохо бээ. Юуб гэхэдэ, үхибүүд ажабайдалай ниигэмэй ерээдүй ха юм.

Цырегма САМПИЛОВА.

ЭХИН ҺУРГУУЛИДА ҮЗЭХЭ ШУХАЛА НОМ

Буряад хэлээр, уншалгаар һурагшадтай мэдэсэ, шадабари, дүй дүршэлдэ табигдаһан шэнэ эрилтын ёһоор Э.П.Нанзатовагай һуралсалай методическа комплект «Эрдэни» нэгэдэхэ, хоёрдохи ба гурбадахы һуралсалай жэлнүүдтэ үзэгдэхөөр бэшэгдэһэн байгаа.

Һурагшадтай мэдэсэ, шадабари, дадал сэгнэхэдэ, хэшээл бүхэндэ дүүргэгдэдэг упражненинүүдые хараадаа абажа, Э.П. Нанзатова тэдэниие һонирхолтойгоор зохёожо шадда. Эхин һургуулида буряад хэлэ үзэхэ номуудай авторой шухала зорилгонь хадаа үхибүүдые һайнаар уншуулжа, зүбөөр хэлүүлжэ ба бэшүүлжэ һургаха, мүн баһа Эхэ орондоо, түрэнэн тоонто нютагтаа, түрэл арад зондоо, бэшэшье яһатанда дуратайгаар хандахаһаа гадна буряад арадайнгаа ёһо заншалнууд болон сэсэн һургаалнууд дээрэ хүмүүжүүлжэ. Э.П. Нанзатова бэшэһэн номууд соогоо һурагшадтай буряад хэлэн дээрэ хэлэһые ойлгохо, дуугарха, уншаха, бэшэхэ шадбаринуудаа харилсаанда хэрэглэлгэ һайжаруулгаар ехэ һонин даабаринуудые үгэһэн байна.

Һурагшадтай мэдэсье ажабайдалтай холбожо, тэрэнэ хэрэглэжэ һургаха, тэдэнэй аман хэлэ хүгжөөхэ, уран гоёор хөөрэхэ, байгаалидаа дуратайгаар, гамтайгаар хандажа ябаха ойлгосыень үргэдхэһэн олон янзын

даабаринууд үгтөөтэй. Эдэ номууд соонь үхибүүдэй хэлэнэй нөөсэ баяжуулха, анхаралыень хурсадхаха, ухаан бодолыень гүйлгэхэ ажал ябуулха туһатай элдэб янзын даабаринууд бии. Үхибүүдэй һургуулида

ороһон үдэрһөө эхилжэ, бултыень һайнаар, үгэ баянтайгаар хэлүүлжэ, алдуугүйгөөр бэшүүлжэ һургаха тон орёо харюусалгатай ажалнуудай даабаринуудые Эржэн Патанхановна онсо шадбаритайгаар хэрэглэжэ, номууд соогоо бэшэжэ харуулаа. Абяануудые эли тодоор, зүбөөр үгүүлжэ һургаха бэхижүүлгын ажал олон. Номуудынь ба ажалай дэбтэрнүүдынь гоё һайхан зурагуудаар шэмэглэгдэһэн, үхибүүдэй дуратай онтохонуудай героинууд хөөрэлдөөнүүдтэ хабаадажа, багашуулай һонирхол татадаг. Үхибүүд Эрдэни хүбүүхэнтэй, тэрэнэй нүхэдтэй наадажа, олон шэнэ үгэнүүдтэй танилсадаг, тэдэнээ хөөрэлдөөндөө хэрэглэжэ һурадаг юм. Тиигэжэ наадан соогоо хэлэжэ һураха аргатай болодог.

Эрдэмтэн Э.П.Нанзатовагай бэшэһэн «Эрдэни» комплект мүнөө сагта эхин һургуулида үзэхэ шухала ном мүн гэжэ тоолонобди.

19-дэхи һургуулиин буряад хэлэнэй багшанир:
Д.Н. ДАШИЕВА,
Л.Ш. ШАРЛАНОВА,
Д.Ц.ХАЙДАПОВА.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2014 оной мартын 11-14

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ХҮТЭЛБЭРИ ДОРО ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
11.03 11.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД
11.03 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)
Буряад Республикын хуулинуудыг федеральна хуулинуудтай зохилдуулха тухай
13.03 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөхэдэн хүтэлбэрийн, хүүли ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

"Буряад Республикын Арадай Хуралай Регламентда хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб
11.03 14.00 каб.322

"Буряад Республикада нютагай өөхэдэн хүтэлбэрийг эмхидхэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
12.03 10.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Газар тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
11.03 14.00 каб.119

Хорооной нүүдэл зүблөөн:
"Буряад Республикын загаһанай ажаны байдалай болон хүгжэлтын амин шухала асуудалнууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээгэй" зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай
12.03 Кабанскын аймаг

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батыев)

"Буряад хэлыг Буряад Республикын гүрэнэй хэлэн зэргээр дэмжэлгын хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай
11.03 15.00 каб.212

Зүүн Сибирийн болон Забайкалийн буддын шажантанай Толгойлогшоной – Россиин Бандидо Хамба ламанарай байгуулгын тогтоогдоһоор 250 жэлэй ойн баярта зорюулагдан хэмжээ ябуулгануудыг бэлдэхэ болон үнгэргэхэ талаар хүдэлмэридэ Хорооной депутатуудай хабаадалга тухай
12.03 13.00 каб.212

"Буряад Республикын Гүрэнэй герб тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
13.03 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай

2. "Буряад Республикада эрэмдэг бэетэй хүнүүдыг социальна талаар дэмжэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

3. "Харгалзалга болон тэдхэлгэ тухай" федеральна хуулиин 20-дохи статьяда хубилалтануудыг оруулха тухай" 261572-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

4. "Россиин Федерацида хүүгэдэй эрхэнүүдэй юрэнхы найдүүлганууд тухай" болон "Бэеын элүүртэ болон хүгжэлтэдэ муу нүлөөтэй мэдээсэлхээ хүүгэдыг хамгаалга тухай" федеральна хуулинуудта, Захиргаанай хуули

эдбэлгэнүүд тухай Россиин Федерациин Кодексдо хубилалтануудыг оруулха тухай" 436334-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
11.03 14.30, 15.00, 15.30, 16.00 каб.218

1. "Буряад Республикын зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

2. "Буряад Республикада ажаһуугшадые социальна талаар хангалга тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
12.03 14.00, 14.30 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдыг ашаглалгын болон оршон тойронхиге хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

1. "Буряад Республикын онсо харууһатай байгаалин дэбисхэрнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

2. "Эрхэтэдэй үмсынгөө хэрэглэмжэдэ модо бэлдэлгын гурим болон хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
11.03 10.00 каб.209

"Буряад Республикада гүрэнэй-хубийн суг хүдэлмэрилгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
11.03 10.00 каб.211

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ элшэ хүсэ гамналга болон элшэ хүсэ ашаглалгын ашаг үрэ дээшлүүлгэ тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
11.03 14.00 каб.209

"Буряад Республикада өөрөө ябадаг машинануудай болон бусад түхэлэй техникын техникескэ байдалые гүрэнэй талаһаа хиналга тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
12.03 10.00 каб.211

"Буряад Республикада гүрэнэй мэдэлэй хүдэлсэгүй зөөрийн объектүүдыг "Улаан-Үдэ хото" муниципальна байгууламжын мэдэлдэ түлбэриггүйгөөр дам-

жуулан үгэлгэдэ Буряад Республикын Правительствда зүбшөөрөлөө үгэхэ тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай
12.03 14.00 каб.211

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:
Буряад Республикын Сэлэнгын аймаг-гай социально-экономическа хүгжэлтэ тухай
13.03 Сэлэнгын аймаг

III. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭНҮҮД" "НИИТЭ НЭГЭН РОССИ" НАМАЙ АРАДАЙ ХУРАЛАЙ БҮЛЭГ (ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭНЬ В.А.ПАВЛОВ)

Залуу мэргэжэлтэдэй болон залуу гэр бүлэнүүдэй гэр байрын асуудалнуудыг шийдхэхэ талаар программа бэлүүлгын ябаса тухай
12.03 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

Буряад Республикын загаһанай ажаны байдалай болон хүгжэлтын амин шухала асуудалнууд тухай
13.03 10.00 Бага танхим

IV. ПАРЛАМЕНТНУУД ХОРООНДЫН АЖАБУУЛГА

Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай Монголой Сэлэнгын аймаг-гай Арадай Хуралай депутатуудтай уулзалга
12.03 10.30 Бага танхим

V. ЭРХЭТЭДЭЙ ХҮЛЭЭН АБАЛГА Ц.Э.ДОРЖИЕВ

- Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хорооной түрүүлэгшэ
11.03 14.00-17.00 каб.118/235

В.Г.Ирильдеев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдыг ашаглалгын болон оршон тойронхиге хамгаалгын талаар хорооной түрүүлэгшэ
12.03 14.00-16.00 каб.118/211

А.П.Попов - Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хорооной түрүүлэгшэ
13.03 14.00-17.00 каб.118/119

БУРЯАДТА ШАГАЙ НААДАН ҮНГЭРГЭГДЭЖЭ, ҮРГЭН ЗОНОЙ ДУНДА ТАРАЖА БАЙНА

Буряад драмын театр соо үнгэргэгдэнэн "Шагай наадан" гэнэн зургаада-хи региональна мурьсөөндэ Ивалгын аймагай Хурамшын нургуулиин 14 наһатай нурагша Түмэн Дандаров абсолютна чемпион боложо шадаа.

Энэ мурьсөөндэ 7-ноо 74 наһа хүрэтэр дүн хамта 70 гаран хабаадагшад хаба шадалаа туршанан байна. Тиин Түмэн Дандаров нэн түрүүн эдиршүүлэй дунда "шүүрэлгэ" гэнэн шата дабажа гараад, "няһалалга" шатада баһал илалта туйлаа.

"Энэ нааданда ехэ анхарал, онсо тэсэбэри хэрэгтэй байхаһаа гадна хабаадагша мэргэн, хурса ухаатай байха ёһотой", - гэжэ шагай нааданай бүхы нюусануудыг, дүримүүдыг хайн мэдэдэг Чингис Пурбуев хэлээ.

Хабаадагшад дунда мэдээжэ дуушан Бутидэй Дондог бии нэн. Гадна багшанарай колледжын окутад, Буряадай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай нурагшад олон байгаа.

"Манай нурагшад жэл бүхэндэ энэ мурьсөөндэ хабаададаг, - гэжэ 60-дахи нургуулиин аргалалгын физкультурын

инструктор-методист Татьяна Наматуева тэмдэглээ. - Манай үхибүүдтэ шагай наадан ехэ тунһатай. Гадна хүмүүжэмэлнүүдээ зорюута "йо-йо" нааданда нургадагбди. Бильярд, боулинг, бага теннис наададаг, бассейнэ ябадаг".

Мурьсөөн тухай хэлэбэл, ехэшүүлэй дунда "няһалалга" мурьсөөндэ Агын түлөөлэгшэ Амгалан Жамбалов илаа. Хүүгэдэй дунда 1-дэхи нуури Түмэн Дандаров эзэлээ. 2-дохи нуурида суута хүгжэмшэн Баттувшинай хубүүн Бэликто Балданцырен гараа. 3-дахи нууриг 1-дэхи лицей-интернадай нурагшад Виктор Цыренова болон Солбон Ошоров гэгшэд хубаагаа.

"Шүүрэлгэ" мурьсөөндэ эхэнэрнүүд сооһоо Цындыма Цыдыпова илалта туйлаа. Эрэшүүлэй "шүүрэлгэдэ" Бутидэй Дондог нёдондонойгоо амжалта дабтаа. "Нааданай дүрим нэгэ дутуу дундтай,

- гэжэ Ульдэргын 74 наһатай Дондог Балданович Цыренов хэлээ. - Юуб гэхэдэ, нэгэ дүхэригтэ бүхы шагайнуудыг гаргажа болохогүй. Минии ээлжээн 5-дахи байгаа. Нааданда ороходомни, оройдоол гурбан шагай үлэнхэй нэн. Тиймэһээ би шүүгдэб. Минии нютагта иигэжэ наададаггүй юм".

Энэ ушар тухай хэлсэхэдээ, нютаг бүхэндэ шагай наадан ондо-ондоо дүримүүдтэй гэжэ элирүүлэгдээ. Гадна Дондог Балданович хабаадагшад наһанай бүлэгүүдээр хубаагдан мурьсэхэ ёһотой, мүн эрэшүүлдэ ба эхэнэрнүүдтэ аминдань мурьсөө эмхидхэхэ хэрэгтэй гэнэн дурадхалнуудыг оруулаа.

Абсолютна чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхын тула тулалдаан олон зоной анхарал татаа. Амгалан Жамбалов Түмэн Дандаров хоёр адли бэрхэнүүд байбашье, залуу Түмэн Дандаровын аза талаантай байшоо. Тиин Татьяна Базыровна Матхановагай табиган шан - хонин Хурамша руу абаашагдаа.

Валерий СЫДЕЕВ.

Хитадай харьяата арадуудай тоодо барга-монголшууд ороно гээд мэдэнэбди. Тэндэ нютагжаһаарнь байгша ондо 270 жэл болохонь. Энэ ушараар үнгэрхөө байһан баяр ёһололдо бэлэдхэл боложо байнхай гээд, хаяхана шэнжэлгынгээ хэрэгээр Хитадаар ябаад ерэнэн эрдэмтэн һасаранай Булад мэдээсэбэ. Барга-монголшуудай байдал тухай, мүн мал ажахытай хабаатай шэнжэлгын хүдэлмэри тухайнь эрдэмтэнһээ асуубабди:

- Үнөөхил үндэнэн буряад үхэрөө бэдэрэн, барга-монголшуудта ошоод ерээбэ. Хэлэмнай тон адли байна, ядамаггүйгөөр тэдэнтэй харилсааб. Буряадһаа, онсолходо, Байгал далайн зүүн бэе - Баргажан болон Хурамхаанһаа нүүжэ ошоһон манай аха дүүнэр гүб даа.

уа үһэтэй, зузаан арһатай, жаахан дэлэнтэй, тугалдаа мээхэй мал. Зөөхөйдэл адли амтатай хүтэй, аргагүй шэмэтэй зөөлэн мяхатай.

Хамаг буряад-монголоой табан хушуун мал газар үһандаа таарһан шанар хайтай, сэбэр түрээс - ашагтай. Буряад үхэр бага бээтэй. Һээртээ үндэрын 1.1 метр. Энээнһээ үндэр һаа, шуһа холинхой гээшэ. Байгаа-

БАРГА-МОНГОЛШУУД ХИТАДТА БУРЯАД ҮХЭР ҮСХЭБЭРИЛНЭ

шадан тэнхээнэ юрэ буураагүй, тангаршаалдажа ябана. Түл үгэхэ сагын туласа ерэнхэй. Һубайрхань ехэ хомор.

Хорой, хото гэжэ мэдэхгүй. Түхэрээн жэл соо бэлшээд, малшанайнгаа газар сагаан талада хоноод, һаалгаха үнээдын үдэшэ үглөөниинь һаалгаад, бэлшээридээ гарана.

Мүнөө жэл тэндэ бага саһатай дулаан үбэл болоо. Мал һайн ондо орожо байна. Тиигэбэшье үглөөнэй жабарта 30 градус хүйтэн болоно.

Арбаад хүн арайхан гэжэ үхэрнүүдье хорёо руу туужа оруулаад, хэдэн шиираг хүбүүд «ёо» гэжэ барижа, баханада уяжа, хэмжүүрын, шуһиень аббаа. Буряад үхэр гэжэ набтархан, дошхон, шандаһатай, улаа-эрээхэнүүд ба соо-харанууд, үдхэн хөөбэри ноһотой,

лимнай иимэ мал манай нютагта үгөө. Тиимэһээ шамарлаха ёһо үгыбди.

Энэ малай түүхэ ехэ гашуудалтай. 1920-ёод гаран оноор олон буряадууд малтаяа улаантанһаа тэрьдэжэ, хилэ гараха гээ хаш. Ямар ааб даа нэгэ «тушаалтан» олдожо, улантанда мүргэжэрхөө. Эдэ зон хилэ гаража ябатараа, отолгодо орожо, тобшо сасаргадаг буунуудаар буудуулжа, ехэ багагүй, эрэ эмэгүй булта хосорһон байна. Олон малшыё буудуулаа юм ааб даа. Тиибэшье яһала олон мал хилэ гарашоод, хоёр-гурбан жэл соо эзэгүй ябаа. Эдэ малыё барганар абажа, үсхэжэ, мүнөө бидэндэ буряад үхэрэй уг шуһа дамжуулжа үгэжэ байна гээшэ.

Хурамхаан буряадуудайнгаа иимэ тусгаар ехэ бэлэг тогтоон абажа шадха гээшэ гүбди?

Бидэ, Россиин буряадууд, юундэ иимэ һайн малнуудаа, үзэг бэшэгээ, түрэл хэлээ үгы хээ гээшэбиди. Тэнэг зон гээшэ гүбди гэхэдэ, өөрын үзэг бэшэгтэй арад дэлхэй дээрэ үсөөн ха юм. Сэхыень хэлэхэдэ, ехэл аймхай зон үлэшөө гээшэлди даа. Ухаа муутай ноёдой үгэ буруу гэжэ һанаашыё һаа, үгыень дуулаад лэ ябадаг. Энээндэ бидэл, арад зон гэмтэйлди даа. Аймхуу бидэнэр аймхуу арадай түлөөлэгшэдыё һунганабди, харин тэдэ айжа һалаганалдажа, арад зон тэшээ хялам гэжэ харанагүй. Халагламаар.

Үндэнэн буряад үхэр бии болголгын ажалда Москва хотын Н.И. Вавиловый нэрэмжэтэ ИОГ-ен туһалалсажа, хам оролсожо эхилээ. Буряад үхэрэй уг шуһа таниха сараа ололго

эрдэм шэнжэлгэдэ олиггүй шухала. Энэ ажал уг шуһа жэшэдэг лабораториин ажалшад хэжэ захалаа.

Институдай талаһаа академикүүд Николай Янковский, Илья Захаров-Гезехус, профессор Юрий Столповский энэ ехэ шухала асуудал Гүрэнэй Дүүмэдэ ба Хүдөө ажахын яаманай даргада табижа байна. Мэдээжэ Алексей Кудрин энэ хэрэгтэ нягтаар хабаадана.

Эдэ бүхы ажал мүнгэнэй хүсөөр бүтэнэ. Даб дээрэ ажал хэжэ байхыемнай, горитойхон мүнгэ нютагаймнай хүбүүн үргөө. Энэл хүнэй ашаар ажал ябажа эхилээ. Нэрыемни олондо бү хэлэйт даа гээ. Нютаг соомнай үсөөншыё һаа, хоһон үгэгүй, Эхэ орондоо һанаагаа зободог, һайрхуу бэшэ, даруу, тусгаар хүбүүд, басагад байнал

даа. Тиимэһээ бүхэшгүй найдал байна.

Хүбүүдни туһална. Хүбүүдгүй һаа, табан хушуун мал һэргээлгын ажал бүтэхгүй һэн. Хүбүүдэ хүлһэггүйгөөр дуран соогоо зарахаһаа хажуугаар өөһэдын мүнгэ зөөри хэрэглэнэб.

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА хөөрөлдэбэ.

ФОТО ЗУРАГ ДЭЭРЭ: һасаранай Буладтай Бата-Жаргал хубууниинь, хубиин хэрэг эрхилэгшэ Дугар-Нима, Хүлэн-Буйр аймагай уласхоорондын харилсаанай таһагай дарга Сэрэн-Даша, сомон дарга Тэшэг-Бата, сомоной малай аргашан Нарһан (зүүн талаһаа).

ҺУЛА ТАБИГДАҺАН ҺУР БЭШЭЭР

Ямаршыё бүлэ хубүүгээ эрэ хүн шэнги хүмүүжүүлэн үргэхэ һанаатай байдаг. Хожом хойшо эсэгынгээ нэрэ нэрлүүлхэ, сууда гараха хубүүдыё хүл дээрэнэ үргэжэ табижа гээшэ бэлэн бэшэ хэрэг болонхой. Илангаяа мүнөө үедэ. Мүнөөнэй үхибүүд диилэнхи ехэ сагаа компьютерай дэргэдэ үнгэргэнэ. Тэрээнһээ боложо ерээдүймнай Эсэгэ ороноо хамгаалагшад һулайбар бээтэйнүүд, хара ажал гээшыё огто мэдэдэггүйнүүд болошонхой. Ядахын сагта өөрыгөө хамгаалжа шаддаг һаань, һайн бэлэй гэжэ һанахаар байдаг.

Хүбүүн үхибүүе журам хайтайгаар, ухаансар бэрхээр, алишыё байдалда өөрынгөө һуури бэдэрэн, шэлэн оложо шадхаар хаана һургажа шадхаб гэнэн асуудал олоной һанаа зобоно ёһотой.

Нёдондо сентябриин нэгэндэ манай республикын Толгойлогшо Вячеслав Владимирович Наговицын баяр ёһололой оршон байдалда "Республикын Кадедүүдэй һургуули-интернат" нээһэн байна. Тэрэ гэнээр хахад жэлһээ үлүү саг үнгэрбэ. Шэнэ һуралсалай эмхиин байдалтай танилсаха һанаатай тишээ зорибоб. Энэ һургуули анхан 2-дохи интернат-һургуули гээд бүһан юм. Һургуулиин директор **Түмэн Цыбинович Будаев** иигэжэ хөөрэнэ:

- Ямаршыё шэнэ ажалай эхин шатада шэнэ бэрхэшээлнүүд, орёо асуудалнууд гараад ерэдэг ааб даа. Манайшыё һургуули иимэ шатануудтай дайралдаа. Кадедүүдэй һургуули урдань байһан 2-дохи интернат-һургуулиин бааза дээрэ үндэнэлхэдөө, нэгэ бага бэлэн боложо үгөө гэхээр. Гэбэшье хэгдэхэ ажалнай аргагүй ехэ,

түсэбүүднай олон. "Һанаамнай һарьдаһаа дээгүүр" гэхэгүйбди, харин табиһан түсэбөө бээлүүлхээ оролдохо ээргэ-тэйбди.

Нёдондо жэл тус һургуули "Умная школа" гэнэн республикын хэмжээнэй конкурсын илагша боложо, 1,5 миллион түхэриг шанда хүртэнэн байна. Тэрэ сертификадаар шэнэ компьютерна оньһон техникэ абтажа, энэ талаар һургуулиин бааза нилээд һайжаруулагдаа. Кадедүүдэй интернат-һургуулиин дэргэдэ һурагшадтай бэеын тамир, элүүрыё хамгаалан сахихын талаар эрдэм мэдэхэ дээшэлүүлхын талмай (стажировочная площадка по здоровьесбережению) байгуулагдаһан юм.

- Кадедүүдэй түүхэ шэнжэлхын талаар номууд, элдэб бодото хэрэгсэлнүүд олон. Багшанууднайшыё тусхай нэмэлтэ һургуули гараа. Жэшээлхэдэ, ОБЖ, НВП-эйн хэшээлнүүдыё өөрын үедэ сэрэгэй алба гараһан офицернүүд заана. Тэдэнэй дунда капитан, соёлой эрдэмэй кандидат Максим Владимирович Малюшк онсо илгарна. Энэ хэшээлдэ хабаатай хэрэгсэлнүүд спортын талмай

дээрэ булта бии. Гэхэтэй хамта бодото сэрэгэй часть ошожо, буу зэбсэгтэй, сэрэгшэдэй байдалтай танилсанабди. Россиин Армиин Зүүн зүгэй сэрэгэй тойрогой штабай түлөөлэгшэд маанадта ерэжэ, һуралсалай баазатай танилсажа, нилээд үндэр сэгнэлтэ үгөө. Мүн тиэхэдэ һурагшаднай өөһэдын тусхай хубсаһатай юм, гэжэ директор хөөрэнэ.

- Мүнөө 5-дахы класста һуража байһан һурагшаднай хожом интернадаймнай эгээн түрүүшын дүүргэгшэд болохо юм, - гэжэ байгааһын хэшээл заагша багша **Гэлэгни Доржиевна Дармаева** хөөрөөндэ оролсоно. - Тэдэниин шэнэ байдалда дадааха талаар хүмүүжүүлгын ехэ ажал ябуулагдаһа. Гэртэй байжа һураһан үхибүүд түрүүшээр ядалдахаа һанаа. Харин мүнөө

булта даданхайнууд. Зарим үхибүүд үбшэлөөд, һургуулидаа ерэхэгүидөө гэртээ сэрэгэй ёһоор алхалнад, бээ тад-няд байтар абаад ябана, хубсаһа хунараа, аяга шанагаа өөһэдөө угаахыё оролдоно гэжэ гэртэхиниинь хэлэнэ. Энэ хахад жэлэй хугасаа соо һурагшаднай Присяга абаа, хатарай бал үнгэргөө. Феврелин 23-да "Эрын гурбан габшагайгаар" мұрысөө үнгэргөөбди. Тэндэ шалгарһан һурагшадта үнэтэ бэлэгүүд баруулагдаа.

Багшанараймнай коллектив мэргэжэлтэ бэлэдхэлэй талаар тон үндэр хэмжээндэ юм. Тэдэмнай олон тоото конкурс мұрысөөнүүдтэ хабаададаг. Илаһан зониинь ондоо хото городуудта, харишыё гүрэнүүдтэ мэргэжэлэ дээшэлүүлхэ курсануудыё гараха аргада хүртэнэ.

Багшанарнай элүүрыё хамгаалха талаар заабарилгын тусхай номуудыё бэшэнхэйнууд. Бусад һургуулинуудай багшанар тэрэ номуудыё ажалдаа хэрэглэдэг юм, - гэжэ тэрэ омогорхолтой нэмэнэ.

Тус һургуулиин багшанарай коллектив һурагшадтай түрэлхидэй Зүблөөнтэй (Попечительский совет) тон нягта холбоотой ажалладаг байна. Энэ удаа иишэ ерэхэдэмни, тус Зүблөөнтэй суглаан боложо байба. Абаһаар харахада, багшанар болон түрэлхидэй хоорондо тон дүтэ, бэе бээдээ этигэмжэтэй дулаан байдал тогтонхой гэжэ элирүүлхээр.

- Олон тоото асуудалнуудай тобойн гарахада, бидэнэр тэдэниин хамта шиидхэжэ, зүб мұрөө оложо шаданабди. Бюдждһээ гадуур ороһон мүнгэ зөөри яагаад, хайшань, ямар туһатайгаар хэрэглэхэб гэнэн асуудал суг хамта шиидхэнэбди. Али олон асуудалнуудай талаар бидэнэр нэгэ хараа шэглэлтэйбди, алишыё сагта багшанарай зүгһөө ойлгосотой хандаса хүлээн абанабди, - гэжэ Зүблөөнтэй гэшүүн **Тамара Федоровна Аюшиева** хэлэнэ.

Тус һургуулида һураһан хүбүүд һула табигдаһан һурмэтэ дуран соогоо ябахгүй, журам хайтай, элүүр энхэ бээтэй, саашанхи зүб хараа бодолтой хүнүүд боложо гараха гэжэ найдагдана.

Лопсон ГЕРГЕНОВ. Авторай фото-зураг.

Хяагтын аймагта буряад хэлэнэй байдал

АЙМАГАЙ БҮХЫ НУРГУУЛИНУУДТА БУРЯАД ХЭЛЭ ҮЗЭНЭ. ДАБ ДЭЭРЭЭ...

Тус аймагаар албан хэрэгээрэ ябаха үедөө Наушкын дунда нургуулида “Патриот” гэхэн кадетскэ клубай 5 жэлэй ойн баярта зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгада хабаадаа хүм. Тиин энэ нургуулида 2-дохи ангиһаа 9-дэхи хүрэтэр бүхы үхибүүд буряад хэлэ үзэдэг гэжэ дуулаад, ехэ баярлааб. Юуб гэбэл, хурагшадай оройдоол 10 процентнь буряад яһанай юм.

Хяагтын аймагай нуралсалай хоороной дарга **Елена Цымбаловагай** хэлэнээр, аймагай бүхы 23 нургуулида заабол 2-9-дэхи ангиһаа хурагшадта буряад хэлэ шудалуулдаг байханаа гадна амяараа кабинетүүд бии, мүн буряад хэлэнэй кружогууд хүдэлдэг. Гэбэшье хүүгэд буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ тон дуратай гэжэ хэлээ һаа, худал болохо юм ааб даа. Тиимэнэ хайн хандасатай гэбэл, яһала дүтэрхы байха.

“Үхибүүднай Буряад Республикада ажаһуугаа хадаа, буряад хэлэ үзэхэ ёһотойбди гэжэ хайн ойлгодог, - гээд Елена Цымбалова хэлээ. - Булта Буряад ороной гимн мэдэдэг, дууладагшье. Буряад хэлэ үзэхэ гү, али үгы гү гэхэн асуудал манай нургуулинуудта хэзээшье табигдаагүй. Гансал Хяагтын 1-дэхи нургуулида нэгэ бага арсалдаан гараашье һаа, ехээр хүжэрэнгүй номгороо”.

Аймагай нуралсалай управленин дарга энэ орёо асуудал тушаа һанамжаараа хубаалдахадаа, хүршэ хүбөө ажаһуудаг арадайнгаа соёл ойлгохын, бэе бэетээ эбтэй ажаһуухын тула нэн түрүүн хэлыень мэдэхэ хэрэгтэй гэжэ онслоо. Тиимэнэ буряад хэлэ заабол үзэхэ гү, али хайн дурараа шудалха гү гэхэн асуудал табиханиин ехэл буруу алхам гэжэ тэрэ бодоно. Жэшэнь, бусад республикануудһаа ерэнхэн сэрэгшэдэй хүүгэд тэндэ ажаһууха үедөө хэлыень үзэхэн аад, юундэ гэнтэ Буряадта үзэхэгүй юм? хурагшадшье хайн дурараа үзэхэдэ болохо гэжэ мэдэхэдэ, ехэ гайхадаг байна.

Наушкын нургуулин хүүгэд буряад дуунуудышье дуулажа, шүлэгүүдышье сээжээр хэлэжэ шадаха юм. Эндэ буряад хэлэндэ үхибүүдэй һонирхол татажа, юундэ энэ хэлэ үзэхэ хэрэгтэй гэжэ зүбөөр ойлгуулжа шадаһан багшын үүргэ тон ехэ. Наушкын нургуулин буряад хэлэнэй багша **Эши-Ханда Рабжуровагай** хэлэнээр, тэрэ анхан ород хэлэ заадаг байһан аад, мүнөө дүрбэдэхи жэлээ буряад хэлэнэй багша болонхой.

“Анхан эндэ буряад хэлэн факультатив шэнгээр заагдадаг байһан. Харин хүүлэй 4-5 жэлэй туршада буряад хэлэн нуралсалай программада оруулагдажа, ёһотой хэшээл болгодог”, - гэжэ тэрэ хөөрөө.

Үхибүүд, илангаяа ород хүүгэд хэшээлнүүдтэ яһала дуратайгаар ябадаг байна. Буряад хэлэ үзэлгэ мүнөөнэй нуралсалай программые бури хүндэ болгоно гэжэ гэртэхин бишье һаа, ехэ арсалдаанууд гарадаггүй. Хүүгэдынь булта адлихан долоон хоногой 2 дахин “Буряад хэлэн – гүрэнэй хэлэн” гэхэн программаар үзөөд ябадаг. Гадна нургуулида Сагаалган ехэ үргэнөөр тэмдэглэгдэдэг, Буряад хэлэнэй үдэр үнгэргэгдэдэг, буряад литератураар эрдэмэй-практическа конференци эмхидхэгдэдэг юм. Эши-Ханда Рабжурова буряад хэлэн – гүрэнэй хэлэн, тиимэнэ тэрэниие заагагүй үзэхэ ёһотойбди гэжэ шабинартаа ойлгуулхаяа оролдодог.

Хяагтын аймагта Энхэ-Талын, Алтайн нургуулинуудта буряад хэлэн түрэлхи хэлэн шэнгээр үзэгдэдэг байна. Хүүгэдэй сэсэрлигүүдтэ буряад хэлэн заагдадаггүйшье һаа, Буряад

орондо зорюулагдаһан булангууд, зарим сэсэрлигүүдтэ кабинетүүд бии. Теэдшье бүхыдөө аймагта ажаһуудаг зоной 70 гаран процентые ород яһатанай бүридхэдэг хада энэнь үлүү бшуу.

Елена Цымбаловагай тэмдэглэнээр, Хяагтын аймагта буряад хэлэнэй багшанар дуталдадаг. Наушкыншье дунда нургуули абаад харабал, эндэ нэгэл багша хүдэлнэ. Тэрэ үдэр бүхэндэ 6-7 хэсшээл үнгэргэхэ баатай болодог. Энэнь багшада хүндэ ааб даа. Гэбэшье Эши-Ханда Рабжурова бээе шанга баярад лэ, бэлигэйнгээ, оролдолгынгоо ашаар үхибүүдэй һонирхол татажа шададаг юм.

“Манай аймагай буряад хэлэнэй багшанарай хэшээлнүүд ехэ һонирхолтойгоор үнгэргэгдэдэг. Би энэ тушаалдаа һая хүдэлжэ эхилэшье һаа, хэдэн нургуулинуудта буряад хэлэн хэр заагданаб гэжэ шалгаа, - гэжэ Елена Цымбалова хэлээ. - Буряад хэлэ заабол шудалуулха хэрэгтэй. Юундэб гэхэдэ, хүршэ Монгол гүрэн ошоодо, тэндэхи зон, бага хүүгэдшье ород хэлэн дээрэ хэдэн үгэһөө байтагай бүхэли үгүүлэлнүүдые мэдэхэ байдаг. Тиихэдэнь бидэ олон яһатаниие багтааһан Буряад Республикада ажаһуугаад, буряад хэлэ мэдэхэгүй байхамнай эшхэбтэр”.

“КХЯТИНСКИЕ ВЕСТИ” СОНИНДО БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ХУУДАНАН ТОЛИЛОГДОЖО ЭХИЛЭЭ

Энээнһээ урид аймагта буряад хэлэн дээрэ сониншье гарадаггүй байһан гэжэ мэдээжэ. Харин үнгэргэгшэ жэлэй декабрь соо түрүүшын буряад хуудаһан нара хаража, нютагаархидаа баярлуулаа. Нонин юмэниинь гэхэдэ, тус хуудаһан сонгоол нютаг хэлэн дээрэ гарадаг байна.

“Кяхтинские вести” сонинной редактор

Виктория Анчиковагай хэлэнээр, буряад хэлэн дээрэ хуудаһа гаргаха хүсэл үнинэй һэн. Хяагтын аймагай гулваагай социальна асуудалнуудай талаар орлогшо **Евгений Цыренов** түрүүшынхией иимэ дурадхал оруулһан байна. Теэд тэрэ үедэ энэ үүсхэлын ехээр дэмжэгдээгүй. Зүгөөр Ивалгын дасанда үнгэргэгдэн мэдээжэ конференциин удаа зоной дунда ехэ хүдэлхөн боложо, тус асуудалда ехэ анхарал хандуулагдажа эхилээ. Удангүй Алтайн нютагта буряад хэлэ нэргээлгэдэ, хүгжөөлгэдэ зорюулагдаһан конференци үнгэргэгдэ. Һүүлдэ аймагай захиргаанда Хамба лама Дамба Аюшевэй хабаадалгатай конференци эмхидхэгдээ.

“Эндэ хүдөө нютагуудаймнай толгойлогшоноор, багшанар, эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэд хабаадаа, - гэжэ Виктория Анчикова хөөрөө. - Энэ конференцидэ аймагай нуралсалай управлени бүхы нургуулинуудта ээлжээ ээлжээгээр хуудаһа бэлдэжэ байхыень уялгала”. Тиин мүнөө нургуули бүхэн өөрынгөө ээлжээндэ хуудаһаяа бэлдэнэ. Тус хуудаһан нарын хоёр дахин сонгоол нютаг хэлэн дээрэ толилогдодог юм. Буряад хэлээ түрэлхи хэлэн гээд үзэдэг Алтайн нургуули түрүүшын хуудаһа бэлдэхэдэ, литературна буряад хэлэн дээрэ толилоод, зоной буруушаалгада хүртэлхэн байна: заабол сонгоол хэлэн дээрэ толилоо эрилтэ табигданхай бшуу.

Аймагта тус хуудаһанһаа гадна Хяагтын нютаг хэлэнүүдэй толи зохёон хэблэхэ талаар ехэ ажал ябуулагдажа байна гэжэ дуулгая. Юуб гэбэл, Хамба лама аймагай нютаг бүхэндэ өөрын толи бэлдэхэ даабари гөө. Энэ ажал яһала дүррэхэ тээшэ дүтэлэнхэй.

“Иихэдэ Хяагтын аймагай буряадууд саашадаа литературна хэлэнһээ арса-

ха хүсэлтэй гээшэ гү?” - гэжэ асуухадамни, сонинной редактор түрэл хэлээ абархын тула иимэ хэмжээн абтаа гэжэ ойлгуулаа. Юуб гэбэл, аймагай ажаһуугшадай 70 гаран процент - ородууд, харин оройдоол 20 гаран процентнь - буряадууд юм.

“Бидэ мүнөө литературна хэлэн дээрэ хайнаар дуугаржа шадахагүйбди гэнэбди. Теэд нютаг хэлэн дээрээ хөөрлэдэхээ эшээд, ород хэлэ хэрэглэнэ ха юмбиди, - гэжэ Виктория Анчикова онсолон тэмдэглээ. - Хэрбээ буряад хэлээ абарха гэбэл, зоноо нэн түрүүн өөрын түрэл нютаг хэлэн дээрэ эшэнгүй дуугардаг болгохо хэрэгтэй гэжэ ханагдана. Аймаг бүхэн нютаг хэлээ дэмжэбэлнь, һүүлэй һүүлдэ ниитэ буряад хэлэнэй хүгжэлтэдэ хайн нүлөөтэй байхал. Мини ханахада, буряадууд ямаршье нютаг хэлэн дээрэ харилсаа һаа, бэе бээе ойлгоходил даа. Нэгэл хэлэн ха юм”.

Хяагтын аймагта хэзээдэшье буряад хэлэн дээрэ сонин байгаагүй. Тиимэнэ хуудаһа толилог болоһонинь яаха аргагүй урагшаа алхам гээшэ. Хүүгэд нютаг хэлэн дээрээ шүлэгүүдые зохёожэ эхилэнхэй, найруулгануудые бэшэнэ. Зарим нургуулинууд литературна хэлэн дээрэ зохёогдоһон шүлэгүүдые сонгоол хэлэндэ оруулна.

Аймагай толгойлогшо **Александр Буянтуев** энэ хэрэгтэ ехэ дэмжэлгэ үзүүлдэг юм. Жэшэнь, буряад арадай һайндэрнүүдтэ, найр наадануудта бусадта жэшээ харуулан, заабол буряад дэгэл үмдэдэг байна.

“Мүнөө буряад хэлэндэ, соёлдо, ёһо заншалнуудта иимэ ехэ анхарал хандуулагдаа. Засаг зургаан дэмжэнэ. Энэнь ехэ хайн. Хэрэгнай урагшатай байха, - гэжэ Виктория Анчикова хэлээ. - Зүгөөр нэн түрүүн бидэ өөһэдөө оролдог гаргаха ёһотойбди. Түрэл хэлээ голоходоо, бидэ өөһэдыгөө доромжолнобди. Тиин өөһэдыгөө хүндэлдэггүй буряадуудые ондоо арадууд хүндэлхэ аал?”

“Кяхтинские вести” сониндо нарын хоёр удаа буряад хэлэн дээрэ гаража байдаг хуудаһанһаа нэгэ толило һонинийхией гэжэ уншагдаһа дурдахамнай. Жэшэнь, февралын 13-най дугаарай буряад хуудаһанда Хяагтын 3-дахи дунда нургуулин 7-дохи “в” ангиин хурагша **Гумпилев Александр** “Сонирхолтой монгол литэ” гэхэн найруулга бэшэһэн байна:

“Эхин классуудта суража байхадани, багшамнай бидэндэ “Хулгана ба тэмээн” гэжэ онтохон уншагша юм сэн. Тэрэ онтохон чагнаад, би Монгол литээр ехэ сонирхооб.

Урдань буряад монгол арад зон Монгол литэ ажабайдалайнгаа олон үйлэ хэрэгүүдтэ хэрэглэдэг байгаа юм байна. Элинсэг хулинсагнай эшгэ гэртэ амидардаг байгаа. Гэрэйн оройдо түхээрэн тооноор наранай гэрэл ородог сэн. Гэр соохины дүрбэн зүг, 8 зүбхис тээшэ шэглэлтэй байхаас гадна 12 хубида хубаардаг байгаа. Тихэдэ 12 амитадай нэрээр “хулганаан цаг” - 12 цагы, “морин цаг” - 6 цагы гэжэ хэмжэдэг байгаа. Жэлэй 4 цагай сарануудшье басал Монгол литээр хубаардаг: февраль - цагаан сар (бар), май - могой сар, август - бичэн сар, ноябрь - гахай сар гэхэ мэтэ. Түрэсэн үдэрөөшье буряад зон урдань Монгол литээр тоолодог байгаа. Жэшэнь, би зунай бичэн сарада могой жэлдэ түрөөб гэхэдэ, 2001 оной август сарада түрэсэн болоноб.

Элинсэг хулинсагуудайнгаа ажабайдалые шэнжэлжэ, мэдэжэ, ерээдүй үенүүдтэ дамжуулан байхадаа, сагай холбоо тасархагүй, ёсо заншалнуудаа мартахагүйбди гэжэ ойлгоноб!”

Тус хуудаһа Дыжит МАРХАДАЕВА бэлдэбэ.

Буряад Республикын 90 жэлэй ойдо

ХҮРЬНЭТЭ ГАЗАРАЙ ЁНОТОЙ ЭЗЭН

Бато-Мунхо Цыренович ГАРМАЕВ бүхы наһаяа эхэ газартаа, таряа ургуулха ажалда зорюулһан юм. Тэрэнэй хуби заяан Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой хүгжэлтын ханатай, Хүйтэнэй хизааргүй таряан талмайнуудтай нягта холбоотой.

Бато-Мунхо Гармаевай уг удамай түүхэ хадаа бура нэнгэлдэр буряадудай Кабанскын аймагта Байгалай эрьеэр хуурижажа эхилһэнһээ набагшатай. Элинсэг хулинсагуудынь эндээ ажана амгалан ажаһуудалаа үргэлжлүүлхэшье байгаа аалам. Тээд 1861 ондо газар ехээр хүдэлжэ, хэдэн буряад хууринууд үертэ абтаа гэжэ мэдэнэбди. 1500 шахуу хүнэй ажаһууһан тала газарай нюрууһаа үгы болошоо. Энэ ехэ үсал тодорһоо амиды гаража шадаһан хүнүүдэй тоодо Дагнагар Шарушкин болон тэрэнэй гурбатайхан хүбүүн Цырен байгаа. Тэрэ Хурамхаанай аймагай Хонхино хуурин зөөжэ нютагжаа юм. 1894 ондо Цырен ори ганса Гарма /Умдай/ гэжэ хүбүүтэй болоо. Харин Гарма 7 хүүгэдые үндылгөө: Дулма-Цырен, Дарижаб, Дарисо, Даши, Самажаб, Бато-Мунхо, Дамба. Мүнөө сагта Умдайн үри наһаад 250 гаран болотор олошоронхой, Германи, Франци, Англи гүрэнүүдтэ, Россиин Москва, Санкт-Петербург, Владивосток болон бусад хотонуудта ажаһуудаг.

Бато-Мунхо Цыренович 1933 ондо Хонхино хууринда гэр бүлын 6-дахи хуби бүрэн боложо түрэнэн юм. 1954 ондо Хурамхаанда дунда нургуули дүүргээ. Буряадай түрүүшын Президент байһан Леонид Васильевич Потаповтай суг хураһан гэжэ тэмдэглэлтэй. 1959 ондо Бато-Мунхо Гармаев Буряадай хүдөө ажыхын институт амжалтатай түгэсхөөд, "Аргадын" совхоздо агрономоор эльгэгдээ. Эндэ наһанайнгаа нүхэртэй – Дынцема Хобраковатай уулзажа, 1960 ондо эбтэй эетэй гэр бүлэ байгуулаа. Удаань залуу агроном Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоз эльгээгдээд, саашанхи ажабайдалаа энэл колхоздо зорюулаа. Ажалдаа үнэн сэхэ, харюусалга ехэтэй, шадамар бэрхэ Бато-Мунхо Цыренович таряан газарнуудые үрэгжэл хайтай болгохо

талаар нилээд ехэ ажал бэелүүлһэн габыятай. Баянгол ерэмсээрээ, тэрэ агроном-семеноводоор хүдэлөө. Энэ ажалын эрдэм шэнжэлгэнүүдтэй холбоотой байжа, республикын Хүдөө ажыхын министерствын эрдэмтэй таһааһаа сэхэ мэдэлтэй байһан юм. Тиин шэрүүн уларилтай нютагта элдэб янзын сортын үрэнүүдые тарижа, түршалгын, түрүү онһон аргануудые хэрэглэлгын ашаар орооһото таряанай ургаса яһала ехээр хуряагдааг болоһон. Удаань сабшалан үһалалгын ехэ отрядтай эмхидхэгдэхэдэ, Бато-Мунхо Цыреновичтэ тэрэнэй хүтэлбэри даалгагдаа. Мал ажалтай фермэнүүдые хайн шанартай үбһөөр хангаха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ хэн. Тус отряд сабшалангуудые үһалха, үтэгжүүлгэнүүдые хэхэ, үбһэ сабшаха гэхэһээ эхилээд, дууһаагүй ажал даажа абанхай хэн.

Зүгөөр Бато-Мунхо Гармаевай Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой ахамад агрономоор хүдэлһэниинь ажалын намтарта онсо хуури эзэлдэг. Энэ харюусалга ехэтэй тушаалда нилээд ехэ ажал бэелүүлээ. Анханһаа газарта дуратай хэн хойнонь бүхы хэрэгүүдынь амжалтатай байгаа гэжэдэ, алдуу болохогүй. Ган гасууртай

жэлнүүдтэшье баян ургаса хуряадаг шэдитэй хэн. Таряалан газарын аяар 8 мянга гаран гектар талмай эзэлдэг бэлэй. Тэрэнэйн 4,2-4,5 мянган гектарта орооһото ургамалнууд таригдаха, 2,2 мянга гаран гектараа паарта байлгажа амаруулха, харин 2 мянга гаран гектар газартаа тэжээлэй таряа тариха. Колхоз жэл бүхэндэ дунда зэргээр дүн хамта 45-50 мянган центнер ургаса хуряадаг бэлэй.

Иимэ амжалта миин туйлагдаагүй гэжэ мэдээжэ. Бато-Мунхо Цыренович таряагаа хайнаар хадаха хэрэгтэшье наһаагаа зобогшо хэн. Тиимэһээ тэрэ хабарай тарилгын болон намарай хуряалгын ханануудта хүдөө ажыхын техникэ бэлдэлгэдэ ехэ анхарал хандуулдаг байгаа. Эсэгэтээ комбайнаа бэлдэхэ үедэмнай ахамад агроном өөрөө ерэгжэ шалгагша хэн. Ямар юумэн дутанаб, ямар бэрхэшээлнүүд дайралданаб – бүхы асуудалнуудые шиидхэхые оролдодогыень мүнөөшье элихэн наһанаб. Гэхэтэй хамта Бато-Мунхо Цыренович бээе хайрхадаггүй, аша туһааа үлүү тобойлгожо харуулдаггүй, харин суг хүдэлһэн нүхэдөө ходо магтадаг зантай хүн хэн. Нютагаархидын тэрэниие нютагайнгаа болон аймагай депутадуу-

дай соведэй депутадаар хэдэн дахин хунгаһан, удаань 1977 онһоо хойшо арадай депутадта дэбжүүлһэн, колхозойнгоо партийна эмхиин секретаряар шэлэһэн юм. Гадна Бато-Мунхо Цыренович наһанайнгаа амаралтада гаратараа, Баянголой сельсоведэй түрүүлэгшээр хүдэлөө. Үнэн сэхэ, аша габыятай ажалын түлөө тэрэниие республикын Правительство оло дахин хүндэлэлэй грамотануудаар шагнаһан. Эрхим агроном хүдөө ажыхын түрүүшүүлэй элдэб янзын слёдуудта хабаадаһан.

Дынцема Чирибцынговна Бато-Мунхо Цыренович хоёр ута наһа удаан жаргал эдлээ. хайн наһаатай, сэсэн ухаатай наһанайн нүхэр хүүгэдээ хүмүүжүүлхэһээ гадна гартаа эмтэй эмшэн гэжэ суурхаһан. Тэрэ 40 гаран жэлэй туршада Баянголой больницада фельдшерээр, эпидемиологой туһалагшаар хүдэлөө. Дынцема Чирибцынговна зонийшье түлөө нилээд оролдоһон. Тэрэ элдэб янзын хороонуудай соведүүдэй бүридэлдэ горитой ажал ябуулаа. Гадна Баянголой соёлой байшангай дэргэдэхэ ансамбльда хабаададаг. Бултанда жэшээ боломоор Гармаевтанай гэр бүлэ нютаг нугадаа ехэ хүндэтэй юм.

Мүнөө Баянголддо Бато-Мунхо Цыреновичэй үри наһаад эхэ, эсэгынгээ гэртэ ходо суглардаг заншалтай. 5 хүүгэдын эсэгынгээ нэрэ хайханаар нэрлүүлжэ ябадаг. Ехэ басаган Майя экономист мэргэжэлтэй, олзын хэрэг эрхилдэг, гэр бүлэтээ Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг. Андрей хубүүниинь баһал үнинэй түбхинэнхэй, Москвада врачар хүдэлдэг. Людмила басаганиинь баһа экономист, Баргажанда налогово албанда ажалладаг. Алексей хубүүниинь баһа Баргажанда Федеральна казначействэдэ хүдэлдэг. Бато-Мунхо Цыренович 13 ашатай, 2 гушатай. Буддын шажанай сэсэн нургаалай ёһоор, үнэн зүрхэнһөө үйлэдэһэн хайн хэрэгүүд үри хүүгэдтэ хүртэдэг юм. Тиимэһээ Бато-Мунхо Цыренович Дынцема Чирибцынговна хоёртой буян үхибүүдтэнь, аша гушанартань лаб хүртөө гэжэ хэлэхээр.

Б.ДАРМАЕВ,
түүхэшэн.

МОСКВАГАЙ МАРТАГДАШАГҮЙ БАЯР НАЙР

2014 ониие – Хүхэ модон Морин жэлээ Москвагай буряадууд хүлээжэ ядан байһан байна. Москвада ажаһуудаг буряад зоний нэгэдэлэй түрүүлэгшэ Баатар Дугарович Дугаров ехэ оролдожо, Москва хотынгоо ехэ гоё ордондо, Россиин гүрэнэй эрдэмтэ зоний томо гэр байшанда залажа, ехэ уряал табижа, нютагаархидтаа хүргэжэ, бултыень баярлуулба.

Буряад оронойнгоо габыята дуушадые урижа, Москва хотодо буулгажа, ехэ гоё найр наада эмхидхэбэ. Буряадай циркын залуу артистнар ерэлсээ, ехэ хайхан концерт харуулаа.

Залуу басагад, хүбүүд, оюутад – "Буянхан" гэжэ нэрэтэй ансамблинхид (хүтэлбэригшэнь Эржена Буянтуева) ехэ зохидхон хатарнуудые гүйсэдхэбэ. Москва хотодо ажаһуудаг, Россиин габыята артист Владимир Албатаев, дуушан Руслан Санжижапов, Буряадай Гүрэнэй оперо, баледэй театрай дуушан Аюна Базаргуева, СССР-эй арадай артист Ким Базарсадаевай аша басаган Оюна Базарсадаева гэгшэд гоёор дуулалдаба. Энэ хүн зоноор дүүрэн Сагаалганаймнай ехэ хайхан хайндэр соо Москвагай хүн зоний сэдхэл ехээр баярлуулһан гэхэдэ, алдуу болохогүй. Россиин габыята артистка, "Байгал" театрай мэ-

дээжэ дуушан Дарима Дугданова гоё хайхан театральна хубсаһатай, бэлигтэй, ямаршье дүрбэн талаараа тэгшэхэн, яб гээд тайзан дээрэ алхалан гарадаг, дуунайнгаа – гол ажалайнгаа нургуули хам "барихан" дууша эхэнэр Сагаалганай найрай үдэшэ айлшадай дура сэдхэл буляжа шадаа. Муслим Магомаев шэнги концертын түгэсхэлдэ гаража, хайхан дуунуудаа дуулажа, дууша сэдхэлээрээ маанадаа ехэтэ уяруулба.

Москвагай буряадууд "Сэлэнгэ" гэнэн буряад-монгол ресторана соо сугларжа, түбэд ламбагайе, Аюша ламые залан урижа, ехэ уншалга бүтээжэ, бурханаа тахижа, далгануудые абаһан байна. Энэ ном табилгада, маани уншалганда Москвагай ородууд, хари гүрэнэй айлшад олоороо сугларжа, үглөөнэй 5 саг болотор уншаба. "Сэлэнгэ" ресторанай эзэн эхэнэр, Хэжэнгэ нютагай басаган Гордоева Донара Гэрэлтуевна, нүхэрын

Гордоев Николай Семенович, бусад бултадаа – эгэшэ дүүнэрын Сагаалганайнгаа 3 үдэр соо буряад ёһо гуримаараа бэлэдхэл хэжэ, хүн зоние амтан хоолоороо баярлуулба. "Сэлэнгэ" ресторанда олон айлшад сугларжа, Россиин габыята артистка, бэлигтэй дуушан Дарима Дугдановагай дуунуудыень хужарлан шагнажа, ехэтэ баярлаһан байна.

Сагаалганайнгаа хайндэрнүүдтэ түрэл арадайнгаа хүгжэм дуунуудыень Москвада хуудаг буряад зон шагнаха ехэ дуратай байдаг гэшээ. Жэл бүхэндэ олон олон артистнарые тэдэнэр уридаг хайхан заншалтай байна. Түрүүлэгшэ Баатар Дугарович Буряад оронойнгоо, түрэл нютагайнгаа дуушадые Москва Сагаалганда ерэхыень уридаг, заабол дуратайгаар захидаг юм. Ерэхэ жэлдэ онсо шадабаритай, хонгёо хайхан хоолойтой Дарима Дугдановае дахинаа уриһай даа гээд Москвагай буряадууд хүсэнэ, хүлээнэ, найдана гэжэ тэмдэглэхээр.

Гэсэгмаа ОЧИРОВА,
Москвада ажаһуугша.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: И.Кобзон Сагаан нараар амаршална.

Бэлигма ОРБОДОВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.

БАРГАЖАН ГОЛОЙ БАЙДАЛҮАА

(Үргэлжлэл.
Эхинийн 1-дэхи нюурта.)

ХИЛГАНЫН БУРЯАДУУД СОЁЛ НААДАНДАА АБЬЯАСТАЙ

ХИЛГАНА нуурин үдэшэ тэшэ хүрэхэ ерэхэдэмнай, нютагайхид соёлой байшан соогоо сугларжа, үглөөдэрын үнгэргэгдэхэ Сагаалганай нааданда бэлдэжэ байгаа.

Хилгана нютагта 300 үрхэтэ айл ажаһуудаг. Тэдэнэр 6 округ боложо хубаараад, тэндэ ажаһуудаг багшанар хүн зоние хүтэлбэрлэжэ, Сагаалганай нааданда бэлдэжэ. Бүлэг бүхэн ёохор наада, уран шүлэг, шог ушарнууд тухай хөөрөөнүүд, дуу, хатар гүйсэдхэжэ, бэлдэжэ байгаа. Эндэ ганса соёлой мэргэжэлтэн хабаадана бэшэ, наһатайшые, үхибүүншые хамта аргатайл хүн хабаадана.

Директорэй нууралсалай талаар орлогшо Бадмаева Надежда Феликсовна хургуулингаа ажабайдал тухай хөөрөжэ үгэһэн байна.

Хургуулида 150 үхибүүд нуура. Нүүлэй жэлүүдтэ 120-130 нуурагшадтай байдаг аад, мүнөө жэлһээ багахан нууринуудай эхин шатын хургуулинууд хаагдаха баатай болоод, үхибүүдын Хилганын дунда хургуулида нууража эхилэ.

Хүршэ Соёл нууринһаа үхибүүдэ үдэрэй 2-3 дахин асардаг, абаашадаг гэшэбди. Бензин түлишын асуудал үдэр нууриин һанаа зобоохон асуудал. Гэбэшы хургуулимнай директор Жаргал Павлович Раднаев энээндэ ехэ анхарал табидаг юм, - гэжэ тэрэ мэдээсэ.

Хилганын хургуулида эрхим нуурагшад олон. Аймагай болон республикын хэмжээндэ эмхидхэгдэһэн элдэб харалган, олимпиадануудта энэ хургуулин нуурагшад амжалта туйладаг. Мүн Хилганын дунда хургуули дүүргэд, саашаа дээдэ мэргэжэлдэ нуурахаая Москва, Новосибирск, Омск, Красноярск, Эрхүү, Шэтэ, түрэл Улаан-Үдээшые ошоһон үхибүүд олон.

ЭДИРШҮҮЛЭЙ ТАМИРАЙ АМЖАЛТАНУУД

ХИЛГАНА нютаг хараха янда багахан хүдөөгэй нютаг. Зүгөөр энэ нютагай үхибүүд

республикын элдэб шэглэлэй хэмжээнүүдтэ ходоол хабаадажа, амжалта туйлажа байхыень мэдээжэ. Бидэнэй ерээд байха үедэ автобусхоо хургуулин тамирша хүбүүд буугаа бэлэй. Эдэмнай Хамба лама Дамба Аюшеевэй эмхидхэһэн Буддын Сангхын Ехэ барилдаануудта хабаадаад, амжалта туйлаад ерэхэ ябаһан бүхэшүүл байшоо. Барилдаанай мурсыөөнэй абарга бүхэ болоһон Жена Галданов ба 3-дахи нуури эзэлһэн Юра Дугаров хоёр түрэл нютагайнгаа нэрэ хүлдэ үшөө дахин үргэжэ суурхуулаад, нютагаа бусаа.

ТОС БАРИЛДАНАЙ ГЭР БАРЯА

НЮТАГАЙ хургуулин тамирай танхим уйтан байһан шалтаһаа баскетбол, волейбол, теннис, барилдаан гээд секцинүүдтэ ябагшад ехэ удаан ээлжээгээ хүлээдэг байгаа. "Иимэ байдалда яагаад нютагаа суурхуула тамиршадые хүмүүжүүлжэ гэшэб" гэһэн асуудалда нютагайхид эжэлүүдгүй абтажа эхилэ.

Хилгана нютагта "Шисковка" гэһэн ТОС байгуулагдаһан байгаа. Тиигэжэ тэдэнэр нэгэдэжэ, бүгэдэ нютагайхидайнгаа хүсөөр модон байшан барижархёо. Энэ байшан һэеы гэрэй түхэлөөр баригдаһан хадань хилганынхид энээнэ барилдаанай һэеы гэр гэжэ нэрлэнэ. Саашадаа энэ байшангаа болбосон түхэлтэй болгожо, уһаар хангажа, тамиршад бээе үгаадаг таһагтай болохо түсэбтэй.

Эдэ бүгэдэ ажаябуулгын ашаар нютагай шарай һайжарна, хүн зон эбтэй болоно, ажаһуудал дээшлэнэ, - гэжэ Хилгана нютагай захиргаанай толгойлогшо Людмила Очировна Будаева тэмдэглэ.

НУРГУУЛИ БАГШАНДРААР ДУТАЛДАНАГУЙ

ХҮДӨӨ нютагуудта хэрэгтэй мэргэжэлтэ багшанар дуталдадаг үйлэ дэлгэрэнгы ха юм. Харин энэ нютагай дунда хургуули жэшээ боломоор.

Хургуулин захирал залуу багшанарые дэмжэхэ гэжэ оролдодог, багшанарта хэрэгтэй часууд бултанда хүртэнхэй. Географин залуу багша Алтана Ринчинова хүмүүжэлэй талаар орлогшоор эрхим ажалладаг. Хатарай багша

Любовь Цыремпилова хэшээл зааха часай дуталдахада, эхин шатын багшаар үшөө ажаллана. Мүн нэмэлтэ мэргэжэлээ дээшлүүлжэ, Буряадай гүрэнэй университеттэ нуура.

Залуу мэргэжэлтэдые дэмжэлгын гүрэнэй програмада хабаадалсажа, Хилгана нютаг ерэхэ ажалаа эхилһэн залуу багшанарые гэр байратай болгохо ажал ябуулагдана.

25-30 наһатай багшанарнай тус програмада ороод, гэр байрануудта хүртэнэ. Алла Базарова, Елена Бадмаева гэгшэд Хилгана дээрээ шэнэ гэрнүүдтэй болонхой, - гэжэ директорэй орлогшо Надежда Феликсовна хөөрөбэ.

Буряад хэлэнэй багша Саяна Тыхеева зааха хэшээлэй часай багадахада, англи хэлэнэй сагуудые абаад заажа байна. Мүнөө Буряадай гүрэнэй университеттэ хари хэлэнүүдэй факультеттэ гурбадахи курсда нуура. Энэнь хадаа эгээл мүнөө засаг түрүмнай буряад хэлэнэй багшанарай хуби заяан тухай хэлсэжэ, тэдэнэрые яагаад олон сагтай болгохо тухай хэлсэжэ, бэлүүлэгдэхэ програмада тараа бшуу. Энээн тухай Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат Цыденжаб Батуев буряад хэлэн тухай хуули бэлдэжэ, арад зонтой уулзажа, зүбшэжэ ябахадаа, онсо тэмдэглэ бэлэй.

ЗАЛУУШУУЛ НЮТАГАА БУСАНА

ХИЛГАНА нютагай Туяна басаган нютагайнгаа дунда хургуули дүүргэд, Буряадай багшанарай университеттэ буряад хэлэнэй факультеттэ нууража байхадаа, Захааминай аймагай Санага нютагай Арданжаб Шагжиевтай хуби заяагаа ниилүүлжэ, гэр бүлэ болоһон юм.

Хонгоодор омогой дорюун хүбүүн буряад хэлэнэй багшын мэргэжэл Улаан-Үдын багшанарай училищида абаһан юм. Нууралсалаа дүүргэд, хоёртойхон хүбүүн харалсажа байһан Туянынгаа гэртэхиндэ Хилганын Борго нютаг ерэхэн юм. Арданжабта Хилгана нютаг ехэ һайшаагдаа, энэ нютагта түбхинэхэ гэжэ залуу бүлэ шийдэ.

Нютагай хургуулида буряад хэлэнэй хоёр шэнэ багшанарай би болоходонь, хургуулин захирал удаан шэбшэжэ байнгүй, Арданжаб Дымбрыловичтэ та-

мирай багшын ажал дурадхаа, харин Туяна Владимировна эхин шатын классай багша болонхой. - Би мүнөө жэл буряад хэлэнэй багшын дээдэ мэргэжэлтэ дүүргэн сасуугаа эхин шатын классуудай багшанарай факультеттэ нууралсалаа үргэлжлүүлхэб. Нютагаа бусаһандаа, ехэ баяртайб. Илангаяа нүхэртэмни минни түрэхэн нютаг һайшаагдаа, манай нютаг хэлэн дээрэ дары түргэн нуурашоо, - гэжэ Туяна хүхюүтэйгээр мэдүүлбэ.

Дүтэхэнэ нууһан залуу хүбүүдэй дундаһаа нэгэ хүбүүн бидэндэ дүтэлжэ, тон барга-

жанай нютаг хэлээр иигэжэ хөөрөбэ:

- Намда энэ нютаг ехэ һайхан байна. Эндэ түбхинэхээ һананабди. Пропискада орожо, залуу бүлэ дэмжэдэг гүрэнэй програмада ороод, Хилгана дээрэ өөһэдын гэр бариха түсэбтэйбди.

Газаа харанхы болобошые, багахан хүдөө нютагай соёлой байшангай зайн гал холоһоо яларна. Үдэшингөө малаа ажаллаад, тэрэн тээшэ яраһан зон үшөөл субаһаар байгаа бэлэй.

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зурагууд.

"БИ ТОМО БОЛООБ"

Шэнэ дисктэй танилсуулга үглөөдэр, мартын 14-дэ үнгэрхэ.

ЭНЭ диск соо буряад хүүгэдтэ зориулагдаһан 18 дуун гараба. "Мүнгэн хонхонууд" гэһэн студиин 14 хүүгэд дуулана. Энэ проектые хүтэлбэрлэгшэ Буряадаймнай бэрхэ басаган **Жанна Дымчикова** энэ ажал тухайгаа иигэжэ хэлэһэн байна:

-Буряад-монгол арадайнгаа эдир үетэндэ зориулан бүтээһэн тус дискмнай үргэн дэлисэтэйгээр олон түмэндэ хүртэжэ, хүүгэдэй мэдэрэлые далижуулан, эхэ хэлээ шудалжа, би буряад хүнби гэжэ омогорхон, орон нютагаа, эхэ байгааһаа хайрлажа, сэгнэжэ нуураһадань, туһа болог лэ.

Хүүгэдэй дуунай диск дээрэ хүдэлһэн хүгжэмшэд: Г. Баттулга, Н. Нар-Оюу, М. Дамиранов, Б. Наранбаатар, В. Пантаев, Б.Батодоржиев, С. Жалцанова, Р. Балдандашиев, Д. Дымбрылов, Э. Цымпилов болон Д.Д. Жалсараев.

Шүлэгүүдын - Ц.Х. Дарибазарова, Н. Артугаева, Ц. Дондогой, Ц.Б. Бадмаев, Г. Чимитов, Л. Эрдэнцэцэг, Д. Балдан, Ж. Зимин болон Басаа Валера бэшэ.

Буряад Республикын соёлой министр Тимур Цыбиков, "Метрополь" хамтаралай дарга Баяр Цыренов, Любовь Бадмаева - «Интерактивна Буряад орон» гэһэн ООО-гой захирал болон бусад энэ проектые дэмжэһэн байна.

"Буурал хангай дайдымнай сахюүсэд бурхад, буурашагүй хүлдэтэ араднай хөөрхэн жаахан хүүгэдэйнгээ хүгжэм дууе сонсожо баясан, шэг шарайгаа сэлмэжэ, сэдхэхэл бодолоороо тэниг лэ.

Манай зохёохы бүлэгэй гэшүүн бүхэн: уран шүлэгшэн гү, хүгжэм зохёогшо гү, багша гү, али аранжировко хэгшэд гү - бултадаа энэ ажалаа

үнэн сэдхэхлээ оролдожо бүтээгээ. Багашуулнай эхэ нютагайнгаа нэрэ хүндыень үргэжэ, һалбаран хүгжэхэ хэрэгтэнь туһа нэмэриез оруулха, хананашы арад түмэнөө түлөөлхэ шадалтай түгэлдэр баатарлиг зон болоһой гэжэ үрэн этигэнэбди. Хүхюун, дорюун буряад-монгол хүүгэдэй аялга дуунууд бүмбэрсэг дэлхэйдэ хэзээдэшые зэдэлэг лэ!" - гэжэ эдир дуушардай бүлэгые хүтэлбэрлэгшэ Сэсгма Ринчиновагай, дуунуудай бэшэлгые студида ударидагша Сарантуяа Жалцановагай болон абяа найруулагша Николай Силинэй шагнагшадтаа хандалга соо бэшээтэй.

Буряадай гүрэнэй филармонин байшан соо мартын 14-дэ энэ дискин презентаци үнгэрхэ гээд һануулая.

Цырегма САМПИЛОВА.

АРАД ЗОН ХӨӨРЭНЭ, ДУРАДХАНА, ЭРИЛТЭЭ МЭДҮҮЛНЭ

Нүхэд! Нацинуудай бээ дааха, хэлээ тодорхойло эрхэ ХХ зуунай хорёод гаран, гушаад онуудаар удаа дараалан шийдхэгдэжэ, СССР-эй Верховно Сөвөдээр баталагдаа. Тэрэ хуули, дүримөөрөө олон яһата арадууд харилсажа, амар амгалан ажаһууһаарбди...

Нютаг нютагай хэлээр буряад хэлээ баяжуулха гэшэ бэлээр бүтэшэхэ хэрэг бэшэ. Энэ үүдээр ороод, тэрэ үүдээр гараад ябашаха мэтээр. Бурядай гүрэнэй, ниитэ арадай болоод, хэлэ бэшэгэй эрдэмтэдэй зүблөөгөөр шийдхэгдэхэ томо асуудал ха юм. Уран зохёолшод, буряад хэлэнэй багшанар ба ВАРКын түлөөлэгшэд байлсаха ёһотой бшуу. Иигэжэ ама гараа хадаа гушаад гаран онуудһаа эхи татан, түүхэдэ хандая. Богонёор аад, тодоор хэлэжэ үзэе. Профессор Базар Барадин, Элбэг-Доржо Ринчино, Агван Доржиев гэгшэд түрүүлэн үгэ хэлээ.

Базар Барадин: «Нютаг хэлэнүүдэй дундаһаа Хориин нютаг хэлэн эгээл баян үгэтэй гэжэ тодорюулагдаа. Эзэлжэ һууһан газар дайдаараашье, эрхэтэн зоноороошье, хамагһаа булюу байһандаа литературна хэлэнэй харюусалгата үүргэ дааба гэшэ. Хори хэлэнэй гол баялигынь, хүсэтэ шанарынь үгын олон шэнжүүлһээ харагдана. Россиин эзэн Хаан нэгэдүгээр Петрто заргын мэдүүлгэ энэл

хэлэн дээрэ үндэлүүлэн, тэрэниие оршуулжа баригдаһан гэшэ. Иигэхэдэ бүхы буряад гарбалтанда элитээр мэдэрэгдэнэ, Хори хэлэтэнэй ехэ һууритай, түүхэтэ хэлэн мүн болоно...»

Саашань Агван Доржиевай үгэһөө: «Хуушан монгол хэлэнэй үгүүлбэри мүнөө сагай эрилтэдэ зохилдоногүй гэжэ хэлсэдэг болонхой. Тиймэһээ тогтомог өөһэдн хэлэтэй болохо хэлсээнэ Хориин нютаг хэлэн шэлэгдэе. Хүдэлшэгүй һуури табигдаха ёһотой ааб даа. Эндэ нэгэ ушар хөөрһүү. Маани татадаг эрхиин үлхээ зуун найман «шүрэтэй». Аяар холын Египет ороной шойнжон түхэлтэй Пирамидые тойроод, мүн Балбын ороной Субаргые тойроод, зуун найман метр хэмжүүртэ тудатаг. Дээдэ замбиин нара, наранай зайда баһал тиймэ хэмжүүрнүүд үзэгдэдэг юм гэжэ багшамни хэлэдэг хэн. Тэрэ тоогой шухаг нэрые буряад хэлэн дээрэ оршуулан асархада, «Юртэмсын хэм» гэнэншүү үгэ болодог. Энэнай хубилшагүй, хүдэлшэгүй – хизааргүй замби

түбиин заршам, хуули соо бүрилдэнэн байгуулга юм.

Хориин нютаг хэлые нитэ буряад зоной хэрэглэхэ «зэмсэг» болгожо абаашань алдууригүй зүб. Хэжэнгэдэ Джарун Хашорай Субарга үндэрлэжэ, доторнь Агууехэ Сударай зуун найман боти тахигдажа байна гэшэ. Зуун найман тоогой удха шанар аргагүй ехэ ба тэрэниие хэдыхэн үгөөр тайлбарилжариха хэбэрэгхэн юумэ бэшэ. Джарун Хашорай Субарга өөрынгөө элшэтэ шэдеэр, Замбуулинай боди хотогто оронуудаар холбоотой байдаг. Юрэдөө, богонёор хэлэхэдэ, буряад нютагуудһаа эрдэмтэ-ехэд таһархагүй даа. Үгын жасаар баян хори хэлэн үндэһээ үржүүлэг, соёлоо һалбаруулаг!» - гэжэ үрээгээд, халта дохёо хэн гэхэ.

Удаалан Элбэг-Доржо Ринчино үсөөхэн үгөөр яб гэмээр дуугараа: «Зүһэ нэгэтэй мал – үдэхын тэмдэг, үгэ нэгэтэй зон – өөдөлхын тэмдэг» гэжэ буряад арадай мэргэн үгэ бии. Бидэ Орос ороной ехэ бүлэ соо багталсажа, өөһэдн автономитой, Буряад-Монголой Республика гэжэ тодоронхойбди. Иигэжэ доторингоо хуули, захиргаанай хэрэг-ябуулигые бага яһатан өөһэдөө шийдхэхэ сүлөөтэ

эрхэтэн гэжэ хууляар баталагдаа юмди. Ушар иимэһээ Бурядай гүрэнэй үндэһэтэнэй хэлые зүбшэхэдөө, өөрынгөө Автономито Республикын бээ даанги эрхые сахингаа, бага яһатанаа нэгэдүүлдэг республикануудай федерацида нэгэдэнэ гэшэбди. Энэ ехэ харгыгаар арад бүхэнэй үндэһэн хэлэн ба литература, соёл болоод уран урлал түгэс хүсэндөө һалбаржа байна», - гээд дүүргэбэ.

Буряад, ород, ортон болоод хоёд угсаатад Буряад Республикын үндэһэн арадууд гэжэ тоологдодог. 1980-яад ондо СССР дотор зуун гушаад үндэһэ яһатан бүридхэгдөө хэн.

1983 ондо «Просвещение» хэблэлээр (Москва) «Общее и национальное в лексике языков народов СССР» гэжэ ном гараа хэн. Тэрэ ном соо иимэ мүнүүд бии: «Кто не признает и не отстаивает равноправия нации и языков, тот не демократ... «Демократическое государство», - утверждает он в работе «К вопросу о национальной политике», безусловно, должно признавать полную свободу родных языков и отвергнуть всякие привилегии одного из языков».

Буряад хэлэн – гүрэнэй хэлэн! Эдэ хэлэнүүд адли,

тэгшэ эрхэтэй. Гүрэнэй хэлэн газашалагдажа, һургуулиин хэшээлнүүдһээ түригдэхэ ёһогүй. Буряад Республикын газар дээрэ үндэһэн арадай түрэлхи хэлэн һургуулинуудта үзэгдэхэн – хуулиита... байха ёһотой.

Буряадууд – бусад олон яһатан шэнги Россиин бүлэ соо бүхэли наци байһамнай ойлгосотой. Алишье яһатанай болоод үндэһэтэнэй түрэлхи хэлэн үгы хэгдэбэл, тэрэ яһатан үгы хэгдэдэг... Бидэ эхэ хэлээ хамгаалха сүлөөтэ эрхэтэйбди, саашань хүгжөөхэ, һалбаруулха нангин уялгатайбди! Арадай Хурал дэмжэхэ үүргэтэй.

Хори, Хэжэнгэ аймагуудай бүлэг эдэбхитэд телефоноор хөөрэлдэжэ, арадайнгаа дурадхалые «Буряад үнэн» газетэдэ нээмэл бэшэг болгон табинабди.

Мотороо табигша унинэй журналист Дансаран ДОРЖОГУТАБАИ, Россиин Уран зохёолшодой холбооны гэшүүн, «Арадай Хүндэ» шангай лауреат, Бурядай соёлой габьяата ажалтан, СССР-эй кинематографин эрхимлэгшэ.

Хурамхаан, Баргажанда хэблэгдэнэн шэнэ номууд

Шэнэ "ҮЗЭГЛЭЛТЭЙ" ТАНИЛСУУЛГА

Хурамхаанай аймагай Барханай дунда һургуулиин эхин шатын багшанар Валентина Намуевна Очирова, Елизавета Базаржаповна Очирова, Любовь Дондуповна Доржиева, Светлана Иннокентьевна Аюшиева гэгшэд һуралсалай ажалынгаа дүршэл нэгэдүүлжэ, буряад хэлэн дээрэ "1-дэхи классай үзэглэл" хэблэлдэ бэлдэбэ.

2002 ондо эгээл түрүүшын "Үзэглэл" ном досоогоо уншдаг "Мүшэхэн" гэнэн дэбтэртэй хэблэгдэнэн бэлэй.

Мүнөө үедэ буряад хэлэ үзэхэ, буряад хэлээ хүгжөөхэ гэжэ гол зорилго табигданхай гэжэ мэдээжэ. Эхин шатада үхибүүдые яажа буряад хэлэндэ һургахаб, буряад хэлэндэ дуратайгаар яажа хүмүүжүүлхэб гэнэн асуудалнууд багшын урда табигдадаг. Тиймэһээ 2013 ондо һуралсалай ба методическа дүүрэн суглуулбари шэнээр хэблэгдэбэ гэшэ, - гэжэ "Үзэглэл" номой автор Валентина Намуевна мэдээсэбэ.

Тус суглуулбари "Үзэглэл" ном, 2 ажалай дэбтер ба багшын хэрэглэхэ методическа дурадхалнуудһаа бүридэнэ.

Хэрбээ хуушан Федеральна стандартын эрилтээр һурагшад ганса һуралсалай дадал шадабари, мэдээ абадаг байһан наа, шэнэ ФГУС-

ай эрилтээр, эгээ түрүүн үхибүүдэй өөрын хүгжэлтын дүнүүд түрүүшын һуурида табигданхай, - гэжэ Валентина Очирова тайлбарилба.

Мүн авторай хэлэһээр, үхибүүн бүхэн өөрынгөө һуралсал эмхидхэхэ, хинан шалгаха, сэгнэжэ шадаха, өөртөө юумэ илгажа абаха, синтез хэжэ, дүн гаргаха шадабаринуудта һураха арга энэ суглуулбари соо бүридхэгдэнхэй.

Уламжалан хэлэбэл, энэ суглуулбари үхибүүдые хүмүүжүүлгын үүргэдэ ехэ анхарал табина. Номуудай хуудануудта түрэл арадайнгаа түүхэтэй, ёһо заншалтай, арадай аман зохёолой абдарһаа оньһон үгэ, таабари, хошоо, жороо үгэнүүдтэй танилсуулна.

Цырегма САМПИЛОВА.

АВТОРАЙ ФОТО-ЗУРАГ ДЭЭРЭ: шэнэ үзэглэл суглуулбаритайгаа.

НЮТАГ ХЭЛЭНЭЙ ТОЛИ НАРА ХАРАБА

Россиин Буддын шажантанай заншалта РСАНГХын толгойлогшо Хамба лама Дамба Аюшеевэй даабаряар Буряад оронойнай аймагуудай нютаг хэлэнүүдэй онсо үгэнүүдэй толи аймаг бүхэн зохёожэ эхилэнхэй. Хурамхаан нютагай һуурингуудаар ябажа, нютаг үгэнүүдые суглуулжа, аха захатанһаа үгын тайлбари зүбшэжэ, нэгэ ехэ барюубшатай толи соо 842 үгэнүүд суглуулагдаа.

Элһэн нютагай багшын ажалай ветеран **Анна Шагдуровна Раднаева** энэ толиин хэблэлдэ ехээн хубитаяа оруулһан байна.

-Залуу багшанарай хэжэ байһан ажалда шадаха, мэдэхэ юмээрээ туһалааб. Теэд сэхыень хэлэхэдэ, буряад хэлэмнай аймаг аймагаараа ехээршье илгаржа байхаар бэшэл даа. Манайш буряадууд түргөөр хэлэнэ ха. Жэшэнь, хориин диалектээр "тиймэ бэшэ юм гү?" гэжэ удаханаар хэлэхэдэнь, манай нютагайхид "тиймэ юуму?" гээд түргэн хэлэнэ ха юм даа. Тиймэһээ олон үгэнүүд иимэшүүл удхатайгаар шэнэ үгэ болоод үгэнэ. Гэбэшье нютаг хэлэнүүдтэ илгаа ехэ үгы. Буряадууд бэе бээ ойлгожо, тэсэмгэйгээр дуугаралсажа, харилсажа, бэе бээ хүндэлжэ, түрэл хэлэндэ ариухан хандажа байхал ёһотойбди, - гэжэ Анна Шагдуровна тэмдэглэе.

Энэ толи бэлдэгшэдые онсо тэмдэглэлтэй, Гаргын дунда һургуулиин багша Е.Д.Бадмаева, Могойтын дунда һургуулиин багша Д.Д.Дондупова, Хурамхаанай 1-дэхи дунда һургуулиин багша Э.И.Цыбикова, Дэрээнэй дунда һургуулиин багша Б.Б.Цырендашиева гэгшэд эдэбхитэй хабаадаа.

Энэ толи бүридхэлэй, суглуулгын ба хэблэлэй ажал хүтэлбэрилһэн **Цыренжаб Чимитцыренов** болон хэблэлэй хэрэгтэ мүнгэ һомолһон **Станислав Гармаев** хоёрой аша габьяа ехэ.

ХУРАМХААНАЙ АЙМАГАЙ НЮТАГ ХЭЛЭНЭЙ ҮГЭНҮҮД
Баррай - баруун урда зүг
Мүлюун - мүльһэн
Энги - эрье
Арбаахалдай - абаахай
Зүгэй - зүгы
Хольпии - хулпаа

Хэрэнсэй - хэрэлсы
Юһэндүүн - зүһэн
Зантуу - хүнэг
Хонхосой - амһарта
Биргэн - абгай
Андаляа - анда нүхэд
Үбүүшэн - үбһэшэн
Хотиго - хутага
Үнээдхэхэ - үнэншэхэ
Тибэрхэ - тэбэрихэ
Тогшохо - үдхэлхэ
Харии - харая
Ялуурха - эрхэхэ
Ада бааштай - аягүй
Бад үгэй - бэрхэ
Буслаан - бусалһан
Дабуутай - дабһатай
Ноопай - түлюур.
Нүшгэн - нүсэгэн
Тайгтар - богони
Түһөөгүй гоё - аргагүй гоё

Үүхэтэй - өөхэтэй
Һайхатхан - гоёхон.
Шүрмүүтэй - шүрбэһэн
Шошбой - тон
Эгээс - эгээл

Цырегма САМПИЛОВА.

Понедельник, 17

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" (12+)
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ" (16+)
16.15 "ОНИ И МЫ" (16+)
17.10, 04.15 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00 "ВРЕМЯ"
22.30 Т/С "ДУРНАЯ КРОВЬ" (16+)
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.00 "НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
01.10 "ПОЗНЕР" (16+)
02.10 Х/Ф "ОСТРОВ" (16+)

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 Д/Ф "ДИАЛОГ СО СМЕРТЬЮ. ПЕРЕГОВОРЩИКИ"
10.55 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
16.00 Т/С "ДЖАМАЙКА"
17.00 Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ"
18.30 Т/С "ЛИЧНОЕ ДЕЛО" (16+)
19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00 Т/С "ТАМ, ГДЕ ТЫ"
00.50 Д/Ф "СЕКРЕТНЫЕ МАТЕРИАЛЫ: КЛЮЧИ ОТ ДОЛГОЛЕТИЯ"
01.45 "ДЕВЧАТА" (16+)

ТНТ

07.00 "ВСЯ БУРЯТИЯ" (16+). ПОГОДА
07.25 М/Ф "ПОДАРОК ДЛЯ СЛОНА"
07.35 Х/Ф "ЕСЛИ МОЖЕШЬ, ПРОСТИ" (16+)
09.00 "ДОМ-2. LITE". ИНСТРУКЦИЯ (16+)
10.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
11.30 Х/Ф "ИСКАТЕЛЬ ПРИКЛЮЧЕНИЙ": "ПРОКЛЯТИЕ ШКАТУЛКИ МИДАСА" (16+)
13.30, 15.30, 20.00 Т/С "УНИВЕР" (16+)
14.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.15 БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ (16+)
14.30 Т/С "ИНТЕРНЫ" (16+)
15.00, 20.30 "ДРУЖБА НАРОДОВ" (16+)
19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
19.15 "СПОРТ-ЭКСПРЕСС" (16+)
19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
21.00 Х/Ф "ДОСПЕХИ БОГА-3": "МИССИЯ ЗОДИАК" (16+)
23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00 Х/Ф "МОРЕ СОЛТОНА" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК". ЗУРХАЙ (0+)
07.00, 10.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
08.00 Д/Ф "АКТУАЛЬНЫЙ РЕПОРТАЖ: ВЕК ВОЛИ НЕ ВИДАТЬ" (16+)
09.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
09.30 "ШКОЛЬНОЕ ТВ" (6+)
10.30, 21.00 Т/С "ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ" (16+)
11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 01.30 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)
11.05 Т/С "ТРИДЦАТИЛЕТНИЕ" (16+)
12.05 Т/С "ПРИЗРАК ЭЛЕНЬ" (16+)
12.55, 20.00 "СТАРТАП" (16+)
13.05 Х/Ф "ВСТРЕЧНЫЙ ВЕТЕР" (16+)
14.45, 17.30 М/Ф
15.05 Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТОКИ"
17.40 "ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ" (16+)
17.40 "ВАШЕ ПРАВО" (16+)
18.05 "ПРОЕКТ "ПОДИУМ". ЗУРХАЙ (16+)
19.00, 23.30 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ". ЗУРХАЙ (16+)
20.05 Т/С "СКЛИФОВСКИЙ 2" (16+)
22.00 Т/С "ВЕРОНИКА МАРС"
00.00 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ". ЗУРХАЙ (16+)
02.00 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)
06.25 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ

И ЕГО ДРУЗЕЙ" (6+)
06.50 М/С "ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО" (6+)
07.00 М/С "МАКС СТИЛ"
07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00, 09.30, 13.10, 23.40, 01.30 СКЕТЧ-ШОУ "6 КАДРОВ" (16+)
09.00, 13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
10.00 СКЕТЧ-ШОУ "ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!" (16+)
11.00 Х/Ф "ПОЕЗДКА В АМЕРИКУ"
14.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
16.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
18.30, 21.00 Т/С "НЕФОРМАТ"
20.00 Т/С "КУХНЯ"
22.00 Х/Ф "ТАКСИ"
00.30 "КИНО В ДЕТАЛЯХ" (16+)
01.45 Х/Ф "КОМПАЛЬОН"
03.50 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.40, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.55 ДО СУДА (16+)
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ" (16+)
16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25 ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
20.30 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ-2" (16+)
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Т/С "ДИКИЙ" (16+)
02.35 "КАЗНОКРАДЫ" (16+)
03.35 "ДИКИЙ МИР" (0+)
04.05 Т/С "МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОКРУГ" (16+)

06.00 Т/С "ХВОСТ" (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф
08.30, 15.10, 19.00, 23.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
09.00, 15.30, 18.30, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
09.30, 02.00 Х/Ф "РАЗ НА РАЗ НЕ ПРИХОДИТСЯ" (16+)
11.00, 00.00, 03.40 "АНЕКДОТЫ-2" (16+)
12.00 Т/С "СОЛДАТЫ-5" (16+)
14.00 Т/С "СОЛДАТЫ-6" (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
18.00 "ЕСТЬ ТЕМА" (16+)
22.00 "КВН. ИГРАЮТ ВСЕ" (16+)
00.30, 01.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (16+)
03.55 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
04.55 "С.У.П." (16+)
05.25 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"
07.10 "УТРО НА 5" (6+)
10.30 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
11.30, 12.25, 13.30, 13.45, 14.40, 15.30, 16.25, 17.00, 17.45, 18.35 Т/С "ГРУППА ЗЕТА" (16+)
19.55, 20.40, 21.25, 22.15 Т/С "ОСА" (16+)
23.25 Т/С "СЛЕД" (16+)
00.20 "МОМЕНТ ИСТИНЫ" (16+)
01.15 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ. О ГЛАВНОМ"
02.05, 03.25, 04.45, 05.50 Х/Ф "ВОЗВРАЩЕНИЕ БУДУЛАЯ"

Вторник, 18

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.25 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" (12+)
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ" (16+)
16.15 "ОНИ И МЫ" (16+)
17.10, 04.30 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00 "ВРЕМЯ"
22.30 Т/С "ДУРНАЯ КРОВЬ" (16+)
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.00 "НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
01.10 Д/Ф "МУЖЧИНА И ЖЕНЩИНА"
02.10 Х/Ф "ИЗ АДА"

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "ТАЙЗАН"
10.20 "УЛГУР"
10.55 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ

ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
16.00 Т/С "ДЖАМАЙКА"
17.00 Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ"
18.30 Т/С "ЛИЧНОЕ ДЕЛО" (16+)
19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00 Т/С "ТАМ, ГДЕ ТЫ"
23.55 "СПЕЦИАЛЬНЫЙ КОРРЕСПОНДЕНТ"
00.55 Д/Ф "ТЕРРИТОРИЯ СТРАХА"

ТНТ

09.05 "ДОМ-2. LITE" (16+)
07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30 "ТЭЦ-3" (6+). ПОГОДА
08.25, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
08.55 "ДОМ-2. LITE". ИНСТРУКЦИЯ (16+)
10.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
11.30 Х/Ф "ДОСПЕХИ БОГА-3": "МИССИЯ ЗОДИАК" (16+)
14.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.15 "СПОРТ-ЭКСПРЕСС" (16+)
14.30 Т/С "ИНТЕРНЫ" (16+)
15.00, 20.30 "ДРУЖБА НАРОДОВ" (16+)
15.30 Т/С "ДЕФФОНКИ" (16+)
19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
19.15 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
20.00 Т/С "УНИВЕР" (16+)
21.00 Х/Ф "ШПИОН ПО СОСЕДСТВУ" (16+)
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00 Х/Ф "НЕПРИЯТНОСТИ С ОБЕЗЬЯНКОЙ" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)
07.00 "В ТЕМЕ". ЗУРХАЙ (16+)
08.00, 01.00 "НОВОСТИ ДНЯ". ЗУРХАЙ (16+)
08.35 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+)
09.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
10.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.30, 21.00 Т/С "ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ" (16+)
11.05 Т/С "ТРИДЦАТИЛЕТНИЕ" (16+)
12.05 Т/С "ПРИЗРАК ЭЛЕНЬ" (16+)
12.55, 20.00 "СТАРТАП" (16+)
13.05 Х/Ф "МОЛОДЫЕ СЕРДЦА" (16+)
15.05 Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТОКИ"
17.05 "УТУМАТА". ЗУРХАЙ (16+)
17.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
18.05 "ПРОЕКТ "ПОДИУМ". ЗУРХАЙ (16+)
19.00 "ГЕОФАКТОР". ЗУРХАЙ (16+)
20.05 Т/С "СКЛИФОВСКИЙ 2" (16+)
22.00 Т/С "ВЕРОНИКА МАРС"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ". ЗУРХАЙ (16+)
01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)
06.25 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ" (6+)
06.50 М/С "ПИНГВИНЁНОК ПОРО

РО" (6+)
07.00 М/С "МАКС СТИЛ"
07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00, 09.30, 13.10, 23.40 СКЕТЧ-ШОУ "6 КАДРОВ" (16+)
09.00, 13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
10.00 СКЕТЧ-ШОУ "ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!" (16+)
11.30 Х/Ф "ТАКСИ"
14.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
16.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
18.30, 21.00 Т/С "НЕФОРМАТ"
20.00 Т/С "КУХНЯ"
22.00 Х/Ф "ТАКСИ - 2"
00.30 Х/Ф "ЧУЖИЕ НА РАЙОНЕ"
02.15 "ГАЛЛЕО" (16+)
03.15 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.40, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.55 ДО СУДА (16+)
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ" (16+)
16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25 ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
20.30 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ-2" (16+)
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Т/С "ДИКИЙ" (16+)
02.35 Д/Ф "ТРИЖДЫ ДИКИЙ. ПОСЛЕСЛОВИЕ" (16+)
03.30 "ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
04.00 Т/С "МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОКРУГ" (16+)
06.00 Т/С "ХВОСТ" (16+)

06.00 Т/С "ХВОСТ" (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф
08.30, 15.10, 19.00, 23.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
09.00, 15.30, 18.30, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
09.30, 02.00 Х/Ф "ВСЕ ТО, О ЧЕМ МЫ ТАК ДОЛГО МЧЕТАЛИ" (16+)
11.30, 00.00 "АНЕКДОТЫ-2" (16+)
12.00 Т/С "СОЛДАТЫ-6" (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
18.00 "ЕСТЬ ТЕМА" (16+)
22.00 "КВН. ИГРАЮТ ВСЕ" (16+)
00.30, 01.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (16+) (16+)
04.05 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
05.00 "С.У.П." (16+) (16+)
05.30 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"
07.10 "УТРО НА 5" (6+)
10.30, 16.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
11.30, 12.25, 13.30, 14.00, 15.00 Т/С "СЛЕДОВАТЕЛЬ ПРОТАСОВ" (16+)
17.00 "ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
17.50 Х/Ф "ИВАН БРОВКИН НА ЦЕЛИНЕ"
20.00, 20.30, 21.00 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ" (16+)
21.30, 22.15, 23.25, 00.15 Т/С "СЛЕД" (16+)
01.00 Х/Ф "СОЛДАТ ИВАН БРОВКИН"
02.50 Х/Ф "МЫ С ВАМИ ГДЕ-ТО ВСТРЕЧАЛИСЬ"
04.40 Х/Ф "САДКО"

Среда, 19

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" (12+)
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ" (16+)
16.15 "ОНИ И МЫ" (16+)
17.10, 04.15 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)

20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+) (16+)
22.00 "ВРЕМЯ"
22.30 Т/С "ДУРНАЯ КРОВЬ" (16+)
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.00 "НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
01.10 "ПОЛИТИКА" (18+)
02.10 Х/Ф "Я - ЧЕТВЕРТЫЙ" (16+)

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 Д/Ф "ШУМ ЗЕМЛИ"
10.55 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
16.00 Т/С "ДЖАМАЙКА"
17.00 Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ"
18.30 Т/С "ЛИЧНОЕ ДЕЛО" (16+)
19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)

21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00 Т/С "ТАМ, ГДЕ ТЫ"
00.50 Д/Ф "ТАЙНА ТРЁХ ОКЕАНОВ"
01.40 Д/Ф "ПРОПЛАВШАЯ СУБМАРИНА. ТРАГЕДИЯ К-129"

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30 "ТЭЦ-3" (6+). ПОГОДА
08.25, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
08.55 "ДОМ-2. LITE". ИНСТРУКЦИЯ (16+)
10.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ"
11.30 Х/Ф "ШПИОН ПО СОСЕДСТВУ" (16+)
13.30, 20.00 Т/С "УНИВЕР" (16+)
14.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.15 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
14.30, 15.30 Т/С "ИНТЕРНЫ" (16+)
15.00, 20.30 "ДРУЖБА НАРОДОВ" (16+)
19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕ-

НИЙ" (16+). ПОГОДА
19.15 "АФИША" (16+)
21.00 Х/Ф "КТО Я?" (16+)
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00 Х/Ф "СПЕШИ ЛЮБИТЬ"

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)
07.00 "В ТЕМЕ". ЗУРХАЙ (16+)
08.00, 01.00 "НОВОСТИ ДНЯ". ЗУРХАЙ (16+)
08.30 "ГЕОФАКТОР" (16+)
09.05 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
10.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.30, 21.00 Т/С "ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ" (16+)
11.05 Т/С "ТРИДЦАТИЛЕТНИЕ" (16+)
12.05 Т/С "ПРИЗРАК ЭЛЕНЬ" (16+)

12.55, 20.00 "СТАРТАП" (16+)
13.05 Х/Ф "СЕРАФИНА ИЗ САНЛИСА" (16+)
15.40 Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТОКИ"
17.05 Д/Ф "ПОРТРЕТЫ: АННЕ ВЕСКИ" (16+)
18.00 "ПРОЕКТ "ПОДИУМ". ЗУРХАЙ (16+)
19.00 "ЕСТЬ РАЗГОВОР" (12+). ЗУРХАЙ
20.05 Т/С "СКЛИФОВСКИЙ 2" (16+)
22.00 Т/С "ВЕРОНИКА МАРС"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ". ЗУРХАЙ (16+)
01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)

Б.Н.ЖАНЧИПОВАЙ 75 наһанай оёе угтуулан

ТООНТО НЮТАГТАА ҮНЭНХЭ ДУРАТАЙ ХҮН ИИГЭЖЭ БЭШЭЖЭ ШАДАДАГ

Үнгэрхэн жэлэй октябрь харын хуушаар Буряад ороноингоо ниислэл Улаан-Үдэ хото ороһон байна. Тиихэдээ Тулунжа гэдэг нуурин руу зорюута зорихо, Булат Намдакович Жанчиповтай уулзаа нэм. Наһанайнгаа хани Екатерина Ринчиновнатаа хоюулаа уужам гэр сооноо ан-бун амгалан ажанауна. Ухибуудын баһа гэр бүлэнүүдээрээ ойрохон тэндэл байрланхай.

Булат ахатан бүхы шүлэгүүдээ, расказуудаа, очеркнүүдээ болон зураглалнуудаа суглуулаад, гурбан боти номууд болгож хэблүүлээ нэн бээ. Тиин 2008 ондо эдэ номуудын Буряад Республикын Гүрэнэй шанда хүртэһэн гэшэ. Хатуу ногоон гадартай зузаахан гурбан номуудые дабхасуулжа, альган дээрээ үргэхэдэ, эгээл барилгын улаан хирпиисэ мэтэ хүндээн юм. Хорёод жэлэй сана бэшэһэн шог ёрто шүлэг энэ ушараар наһандамни абаһаар ороо нэн:

Бурядайнгаа Тютчев Байжашье магадгүйб. Зүбөөр лэ сэгнээ хаа... Багахан эдэ номуудни Баггүй хүндэ байжа магадгүй, Зүбөөр лэ шэгнээ хаа...

- Эхэ байгаалингаа мүнхэ ногоон үнгэдэл гадартай эдэ номуудаа шамдаа баринаб, - гээд, Булат Намдакович бэлгэлэхэдээ, иигэжэ бэшээд, гараа табиһан юм: "Үнихэн даа, "Үнэн" сониндоо удаахан суг хүдэлһэн Доржо Дамбаевтаа, бүлэ хотондонь амгалан жаргал хүсэжэ баригша автор. 22.10.2013 он. Улаан-Үдэ".

Түрүүшын ботидо шүлэгүүд, поэмэнүүд болон оршуулганууд оруулагданхай.

Хоёрдохи номыень богони расказууд, очеркнүүд болон зураглалнууд бүридхэнхэй. Харин публицистикэ, шүлэгүүдэй шэнжэлэл, дурсалганууд, эрдэм, соёлой ажалтан тухай хөөрөөнүүд болон холо, ойрын харгынүүдһаа тэмдэглэлнүүд гурбадахы номдо багтанхай юм. Гадна "Утаанай сэн", "Сэсэн хүүхэн" гэхэн хоёр бишыхан зүжэгүүд хоёрдохи боти соо бии. Ульгам буряад хэлээр бэшгэдэһэн шүлэгүүдые, расказуудые уншахада, түрэлхи хэлэнэйнгээ түлөө омогорхол түрээжэ, сэдхэл баяраар дүүрэн халижа байдаг. Иигэжэ буряад хэлээрээ бэшэхэ, зохёохо уладай байгаа сагта энэ хэлмэй хэзээдэшье хосорхогүй гэхэн бата наһамжа, бүхэ найдал зүрхэндэ түрэхэ байна. Тоонто болохо Ульдэргэ нютагаа, тэндэхи углуу булан бүхэниие үгтэһэн нэрэ-эрнь тодоор нэрлэжэ, аргагүй дулааханаар найрууланхай. Гурьбын тала, Молон-Хүнды, Ганга, Бүтүү, Булам. Хүрээтэ, Хойморой Хушуун, Томогтын Адаг гээд лэ жэрылдэн һубариһан нэрэнүүдэй саана найхан буряад нютаг нюдэндэ элихэн харагдана ха юм. Тоонто нютагтаа бүхы зүрхэ сэдхэлэйнгээ гүн оёорһоо үнэнхэ дуратай хүн иигэжэ бэшэжэ шадаха бушу:

Булган хангайн үбэр баһаа Буурал-Баабайн хормой тулаһан Үлзы хэшэгэй үрээжэлтэйхэн Ульдэргэеэ ханадагби.

Хүжын амыар манаран байдаг

Хүнды, Хаагын уулануудаар

Үнсэг дайдаяа хүбөөлүүлһэн

Ульдэргэеэ ханадагби.

Үнгын сэсэгэй, ая гангын, Унайн хангал тунаан

байдаг

Үргэн жэгдэ Гурьбын талата

Ульдэргэеэ ханадагби.

Адуу, малаа талмайруулжа,

Арбай тарья эбхэрүүлжэ, Ажалай дуугаар эздэлэн

байдаг

Ульдэргэеэ ханадагби.

Буряад хэлэнэй мүнөөдэрэй байра байдал тухай хөөрөлдөөн гарана. Иигээд ажаглахалаар, түрэлхи хэлээ тон найнаар мэдэдэг зоной сэдхэл ханаан түбшэн даруу байна. Хэлэмнай хосорхонь, мартагдахань гэхэ мэтээр үгэ тараадаг улад өөһэдөө түбхын түрүүндэ буряад хэлээ найнаар шудалха зэргэтэй гэхэн бодомжо тодоор гаража ерэнэ ха юм. Ухибуудээ хэлэндэ орохоһоон эхилээд, буряад хэлэн дээрэнь дуугаргажа нургаха гэшэ айхабтар шухала. Тиимэһээ нэн түрүүн гэртэхи оролдохо, энээнэй түлөө харюусаха ёһотой болно. Саашадаа нургуулида буряад хэлэнэй багшанар түрэлхи хэлэн дээрэнь бэшэжэ нургаха уялгатай бушу. Буряад хэлэнэй ба литературын багшанар Бурядайнгаа поэдүүдэй, уран зохёолшодой эрхим шүлэгүүдые, найн расказуудые нурагшадтаа сээжэлдүүлжэ, дүтөөр танилсуулха ёһотой. Поэт Булат Жанчиповай уянгата шүлэгүүдые үхибүүд сээжээр мэдэхэ жэшээтэй гэшэ бээ. Баргажанай, Түнхэнэй, баруун буряадуудай, сонгоол уладай нютаг үгэнүүдэй тусхай толинудые бүридхэхэ тухай наһамжа дуралхалнууд дороо ямаршые үндэһэгүй гэжэ манай эрдэмтэд, уран зохёолшод нэримжэлэн тоолодог байна гэшэ. Бидэнэй бууса буусаараа илгарһанай одоол дэмы ха. "Буряад үнэн" бултыемнай нэгэдүүлнэ ха юм!

Бүхы сагуудай, бүхы арадуудай гайхамшаг уран зохёолшодой бэшэһэн номуудтай поэт Булат Жанчиповай эдэ номуудые жэшээлмээр гэхэ байнаб. Жэшэнь, Пушкин, Лермонтов, Байрон, Блок, Есенин болон бусадай зохёолнуудтай зэргэлээд, Булат Жанчиповай номууд өөлэхэ өөдэһэгүй зогсожо, номойтнай тагуудые шэмэглэмээр лэ. Эдэ номууд олон уншагшадтай дунда түгэсхэ болтогой! Б.Н. Жанчиповай шүлэгүүд, поэмэнүүд тухай наһамжяа бэшэхэеэ наһанагүйб. Юундэб гэхэдэ, поэдэй зохёолнуудые урда жэлнүүдтэ шүүмжэлһэн улад үсөөн бэшэ юм. Эдэ номуудай түрүүшын ботидо буряадай со-

ёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Россиин Журналистнуудай холбооной гэшүүн Дондок Балжинимаевай бэшэһэн "Бодото бэлигэй шэнжэ" гэхэн эрхим статья үгтэнхэй юм. Тиимэһээ хоёрдохи, гурбадахы номууд тухай богонёор дурдахамни. Богонихонуудаар, һөөл зохидоор найруулагдаһан расказуудын Ульдэргэ нютагтань, тэндэхи хэдэн үсын колхознигүүдта, бага балшар наһандань, залуу наһанай жэлнүүдтэнь барагсаан зорюулагданхай. Булат Намдакович хэдэн арбаад жэлэй туршада журналистар хүдэлхэдөө, тоогүй олон очеркнүүдые, зураглалнуудые бэшэһэн ааб даа. Тэдээн соогоо хүнүүд тухай, элдэб гайхамшаг үйлэ хэрэгүүд тухай ехэ һонёор хөөрэһэн байдаг. Жэшээ болгон, нэгэ хэдыень миин нэрлээшье наһамнай, ажал хүдэлмэриин асари ехэ хэмжээн гансата эли боломоор лэ: "Индира Гандитай уулзаһан басаган", "Мамонтын яһан", "Гушан зургаан жэлдэ Далайн-Сэрэгэй албанда", "105-тай Дулма тээби", "Россиин һүүлшын факирай шаби", «Сингапурай монгол басаган», «Генерал-губернаторай зарлигүүд», «Цыренжап Сампилов», «Кремлин театрай хүшэгэ нээхэн», "Орхон, Сэлэнгые үгсэжэ...", "Енисейн эхиндэ, Азиин түбтэ", "Хоккайдо-Буряад орон" гэхэ мэтэ. Эдэ найруулгануудай удха шанаршые гүнзгэе, ехэ нэн. Байгаалияа хамгаалха тухай асуудалда хабтаатай "Хурбын дабаанда" гэжэ зураглал дээрэ тогтохонни. 1990-ээд онуудаар Булат Жанчипов Буряадай телевиденидэ хүдэлдэг нэн гүб даа. Тиихэдээ "Сагай хүрдэ" гэхэн дамжуулга эрхимээр зохёон харуулдаг нэн гэшэ. Хориин, Яруунын аймагуд руу нэгэтэ командировкодо гараа нэн ха. Тиигээд лэ Хурбын дабаанда, Загарай, Хориин хилэ дээрэ хүрээжэ ерээб. Дабаанай оройн эдэ хоолой олон гэрнүүд хаяхан лэ хүдэлдэг болоод байгаа. "...Хурбын дабаагаар баруулжа, зүүлжээ бүхы наһандаа ябагдаал гэшэ. Гэбэшье нюдэ балай ябаһан байба гэшэ гүб, али кинокамератай болоһондоо хёрхо болошоһон хүн гүб, - гээд уншанабди. - Яар ябта архиин хаягдаһан шэлнүүдые түрүүшынхией хараһан мэтэ байба. Олон машинануудай хүндэлдэг, зогсодог ехэ талмай бутархай, бүтэншые шэлээр зорюута хүбөөлэгдэһэн шэнги байба. Машинын эстакада, "Хоринский район" гэхэн томо бэшэгтэй, абарга томо түмэр-бетон стела гэхэ мэтын ара, үбэрөөр ехэ тэмсэлэй болоһон юмэдэл хахархай, бутархай, хэбтэһэн, һууһан шэлнүүд, шэлнүүд. Хоринский район гэдэгнай иимэл юм даа! - гэхэншүү дорюун сэбээрээр тэрэ бэшэг - гаршаг харагдагша байба..."

Тиигээд лэ сугтаа ябаһан операторын - Жанчивын Амаржаргал гэдэг хүн хараһанаа бултыень буулгажа эхилээ һааб даа. һүүлдэ иимэ дамжуулгын Буряадай телевиденидэ харуулагдаад байхада, Байгаалие хамгаалха талаар республиканска комитедэй

түрүүлэгшэ В.Е.Гулгонов эрид хэмжээнүүдые абаһан байха юм. Энээнэй һүүлээр хэдэн харын үнгэрһэн хойно Булат Намдакович нютагаа - Ульдэргэеэ ороходоо, үнөөхи Хурбынгөө дабаан дээрэ тогтоо һааб даа. Тойроод ябажа харахадань, айхабтар ариг сэбэрхэн болонхой байгаа нэн. Тиигээд гэрнүүдэй нэгэндэ орожо эдэлб. Гэр соо иимэ хөөрөлдөөн болоһон юм.

- Энэ газаагууртнай яһан сэбэр болошоо гэшэб?
- О, юу хэлээ гэшэбта... Энэ дабаанаймнай оройе республикын телевиденээр харуулаа юмэл...

- Өөрөө хараа нэн гүт?
- Хараа даа, Асагадтаа. Угы, та өөрөө телевизорээр харуулаа ха юмта... ханажархибаб.

- Юу ханабабта?
- Танай тэрэ телевизортэ дуугаржа байһые... Хоолойтнайшые тэрэл хэбээрэ байна даа. Бидэ эндэ хүдэлхэдөө, ороод, гараад лэ, газаагуурхия хүүсэд харадагшыегүй нэмди. Теэд телевизорээр хараад, хара буухаар байгаал даа. Ямар муухай бог хаядаһан соо эдэ хоол бэлдэнэ гэшэбиди гэлсээбди.

Тэрэ дамжуулгынтай һүүлдэ Улаан-Үдэһөө арбаад машинанар ноёд ерээ. Тойроод ябажа хараа. Столовонуудымнай халаагад, маанядые гаргажа суглаа хээ. Эндэ сэбэрлэгдэһэнэй һүүлээр ямар болоноб, таанад, эндэ хүдэлдэг зон, эгээл тиимээр ариг сэбэр гэшые энэ дабаан дээрэ сахигты. Таанад лэ хамаха, арилгаха харюусалгатай болобот гэ...

Булат Жанчиповай поэмэнүүд сооһоо байгаалияа аршалан хамгаалха ёһотойдэй гэхэн асари шухала асуудалые "хабирга хабһан" дээрэнь табиһан "Хайрын хүсэл" гэжэ поэмэ болоно.

...Түрхэлһөө нааша Ульдэргөөр Тепловоз - "Кукушка" хуугайла. Тужаһаа модомнай тоогүйгөөр Турынгаа араар баруулба.

Халсагай болоһон хадануудай Хаяа, хормой, жалганууд һүүдэрлэхэ модогүдөөд, харюун амияа алдаба.

Зүлмэхэ зулайгаа хатаһандаа Захаһаа булгагууд хосорбо.

Унабхи амтан жэмэсүүдынь Үдэ таһаран хосорбо.

Тальян сэнхир голнуудайм Талмай һабань уйтарая. Зээрэг жэжэхэн

долгидойнь Залгаа эршэ аалидаа...

Юумэн бүхэниие ондоо юумэнтэй зэргэсүүлэн, сасуулан жэшэжэ үзэхэдэ, бодото сэнгын мэдэгдэхэ гэлсэдэг гэшэ.

Энэ аргада би баһа хандахамни. Булат Жанчиповай шүлэгүүдые уншажа байхада, тэрэниие Иван Бунинтай жэшэжэ дуран хүрэдэг. Харин богони расказуудыень уншахадаа, ойдонни уран зохёолшод Иван Соколов-Микитовэй зохёолнууд гансата нэрэгдэг лэ. Поэт Булат Жанчипов буряад уран зохёолдо тон хоморой, бүри онсо, ганса иимэ поэт юм гэжэ баһа мэдүүлхэ баатай болонобди. Энэ хадаа тон зүб мэдүүлгэ, тиимэһээ тон үндэр сэгнэлтэ гэшэ ха юм гэхэн үнинэй наһамжые дахин дэмжэжэ байнаб.

Доржо ДАМБАЕВ.

ДУУША ГЭР БҮЛЭ

Залүү гэр бүлэ ехэнхи ушарта мэргэжэлэй хүргүүлида һураха үедөө танилсажа, хуби заяагаа ниилүүлдэг гэшэ. Оюутад сугтаа нэгэ эмхидэ һураха, сугтаа нэгэ газарта ажаллахал үедөө танилсажа, дүтэ болон, гэрлэхэдэ, нэгэ нанал, нэгэл эрмэлзэлтэй эбтэй бүлэ болодог лэ бэшэ аа гү?

ИНАГ ДУРАН ДИИЛЭЭ

БАРГАЖАНАЙ аймагай Улан нютагай Олег Ринчинов Улаан-Удын Чайковскиин хүгжэмэй училищида һураад, дүүргэхэ жэлэйнгээ намарын түрүүшын курсда ороһон залуухан Татьяна басага хараһаар лэ дурлашоо бшуу. Харин Тая Яруунын аймагай Ульдэргэ нютагта бэлигтэй хүгжэмэй багша Жаргал Цоктоевич Номтоевой хүтэлбэри доро хүгжэмдэ һуража, хүгжэмшэн болохоо хүсэлхэн байгаа. Теэд инаг дуранай элшэ хүсэн ондоохоноор лэ юумэ эрыюулжэрхихэ шадалтай.

Олег нүхэрэйнгээ түрэнэн нютаг ошоод, ажаллажа эхилхэдэнь, Тая хажуудань гал гуламтаяа сахижа, хоёр хүдэр хүбүүхэдые мүнделжэ, түбхинэн, Улан нютагта найдамтай, бэрхэ залуу бүлэ бии болоо һэн.

Олег Биликтүевич нютагайнгаа хүргүүлида хүгжэмэй багшар хүдэлөөд, соёлой байшанда баһал хажуугаарнь ажаллаа. 7 жэлэй туршада эрхим ажаллажа байһан соёлой мэргэжэлтэниие аймагай захиргаан обёоржо, Баргажанай аймагай соёлой түбтэ ажаллахыень уриһан юм.

ДУУША АБЬЯС БАГАҢАА ТОДОО

ОЛЕГ хүбүүхэнэй эхин шатын класста һуража байхадань, Софья Доржиевна, Баира Борисовна багшанарын ойлгожо, дуушан болгохо замдань ехэ туһа хүргэһэн юм. Улан нютагта, хүргүүлида тайзан дээрэ гаража бултанда дэмжэгдээ. "Наранай туяа" гэхэн конкурсдо амжалтаттайгаар хабаадаа. Мүн Новосибирск хотодо эмхидхэгдэһэн Бүхэрсооин харалганда хабаадаһан юм. Оюутан ябаха хаһадаа Олег Ринчинов суута хүгжэмшэн, багша Валентина Дамбуевагай ударидалга доро ёһотойл артистын ажалай амта үзэжэ, туршанан юм.

"БАРГАЖАН" АНСАМБЛИИЕ ХҮТЭЛБЭРИЛНЭ

АЙМАГАЙ түб Баргажан һуурида буряад дуунай вокална арадай ансамбль 1993 ондо байгуулагдаһан юм. Энэ ансамблиин үндэһэ табигша Мария Ешеевна Олег хүбүүнэй дуушан болохо харгыень сэхэлжэ үгэһэн хүн гэшэ. Хүгжэмэй хүргүүлида һурахыень Улаан-Үдэ дахуулжа абаашанан юм. Тиигэжэ багшынгаа эхилхэн ажал Олег 2009 онһоо үргэлжэлүүлнэ.

Ансамбль һайн дуранай үнэн хандасатай өөрын коллективтэй болонхой. Артистнарын гэхэдэ, бухгалтернууд, багшанар, захиргаанай мэргэжэлтэд, прокуратурын ажалшан болон гэрэйшье эзэн эхэнэрнүүд нэгдүүлэгдэнхэй. Долоон хонгоой хоёр дахин үдэшэндөө сугларжа, дуугаа дуулажа, хүн зониие сэнгүүлхэ, баясуулха гэжэ оролдодог. Тэдэнэр ансамблиин гэшүүд гээд, салин хүлһэ абадаггүй, гэбэшье эдэбхитэй хабаададаг. Юуб гэхэдэ, эндэ эгээл хүгжэм дунда дуратайшуул сугларанхай ха юм.

АНСАМБЛИИН АМЖАЛТА

Соёлой эмхи бүхэн өөрын һонин түүхэтэй, өөрын туйлаһан амжалтануудтай байдаг. Ехэнхи ажаябуулгань хадаа аймагай хүдөө һууринуудаар ябажа, концерт наадаа дэлгэдэг. 2011 ондо "Пою мою республику" гэхэн регион хоорондох конкурсдо хабаадажа, 3-дахи шатын дипломоор шагнагдаа.

Февраль һарын хуушаар энэ ансамбль «арадай» гэхэн нэрэ зэргээ аршалжа, жэшэ-этэ концерт наадаа дэлгэбэ. "Арадай" гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэгшэ соёлой эмхинүүд ба мэргэжэлтэд гурбан жэл боло-

од лэ хэжэ ябаһан ажалайнгаа тоосоо хэдэг ёһотой юм. Мүн энэ хэмжээн Соёлой жэлдэ зорюулагдажа, үргэн концерт наадан дэлгэгдээ. Соёлой түбэй режиссёр Людмила Олейникова Олег Биликтүевичтай суг ансамблиин ажал ябуулдаг юм.

Хүн зомнай ехэ эдэбхитэй хабаададаг, нютагайхид булта ород, буряадшье хамаагүй ерэжэ, наадыемнай харадаг, дэмжэдэг. Мүнөөдэрэймнай тон һанаа зобооһон асуудал хадаа артистнуудай тайзан дээрэ үмдэхэ хубсаһан, - гэжэ Олег Ринчинов мэдээсэбэ. 2013 ондо "арадай" гэхэн нэрэ зэргэтэй коллективүүдые гүрэнэй талаар дэмжэлтын программаар, "Баргажан" ансамбль 68 мянган түхэриг абаһан юм. Тэрэ мүнгэндөө синтезатор абаад, үлэһэн мүнгэндэнь артистнарай хубсаһа оёхо бүд абаһан байна. Теэд аймаг дотор хубсаһа оёхо хүн олдоногүй. Хүршэ Хурамхаан һуурида оёдолой ательедэ захихадань, нэгэ хүнэй хубсаһан аяар 4 мянга 800 түхэригтэ болоно. Зарим дуушад өөһэдынгөө мүнгөөр худалдажа абаа. Энэ соёлой коллективүүдтэ шийдхэгдэжэ ядадаг орёо асуудал хаш. Гэбэшье зарим эмхинүүд нютагайнгаа урашуулые өөһэдынгөө коллективтэ абанхай, булта артистнар оёжо байгша.

ХОЁР ДАБХАР ГЭР БАРЯА

ОЛЕГ багаһаа үншэржэ, хүгшэн эжытээ үндыһэн юм. Магад, тиимэһээ олон үхибүүдтэй найдамтай бэрхэ гэр бүлэ зохёоно. Татьяна нүхэртээ мүнөө гурбан хүүгэдтэй. Ехэ хүбүүн Номто б-дахи класста һурадаг, дуушан бэшэ, харин тамираар ехэтэ һонирхонхой. Дунда хүбүүн Бавасан эжы аба хоёройнгоо дууша бэлигыень бөөдээ шэнгээнхэй. 5-дахи класста һурабашье, амжалта туйлажа үрдинхэй. Одохон басаган Номина оройдоол дүрбэ наһатайшье һаа, дуу хатарта угаа дуратай юм.

Ринчиновтэн "Залуу бүлэ" гэхэн программаар мүнгэн тэдхэмжэдэ хүртэнхэй. Мүн "эхын капитал" нэмээд, хоёр дабхар гэр баряад, шэнэ гэртээ оронхой. Баргажанай аймагай захиргаан залуу бүлэ дэмжэжэ, миинтээр газар үгэһэн байна. Гэхэтэй хамта, Олег үншэн үхибүүн байһан хадаа, энэ талаар баһа тэдхэмжэдэ хүртэхэ ёһотойл ха. Энээн тухай аймагай захиргаан залуу бүлэ дэмжэнэ бээ.

УРАН БЭЛИГЭЭ ҮХИБҮҮДТЭЭ ДАМЖУУЛАА

ЗАЛУУ гэрэй эжы - Татьянаһаа "хуур дээрэ наададаг бэлигтэй артист-хүгжэмшэн болохо

аад, эжы болоод байхадаа, хүгжэмшэн болохо хүсэлтнай һанаа зобооногүй гү" гэжэ асуубаб. Тиихэдэм, Татьяна нэгэшье бодомжолонгүй, сэхэ хараад: - Угы, үхибүүднэ дуушад болохо бшуу, - гэжэ бэлэй.

Үнэхөөрөө, Ринчиновтэнэй Бавасан хүбүүн мүнөө амжалта туйлажа эхилээ. Ушар юуб гэхэдэ, "Наранай туяа" гэхэн регион хоорондох заншалта болоһон конкурсдо 1-дэхи шатын лауреат болоо бшуу. Мүн тиихэдэ "Найдал" гэхэн шэглэлдэ Бавасан баһал илаа.

Энэ ехэ үндэр үүргэтэй, шанга хэмжээ ябуулга бшуу. Жюриин түрүүлэгшээр Галина Шойдагбаева байгаа, - гэжэ Олег Биликтүевич онсолбо.

"МҮНГЭН ХОНХОНУУД" ЗЭДЭЛЭЭД, ҮШӨӨ НЭГЭ АМЖАЛТА ЕРЭЭ

КОНКУРСЫН удаа Ринчиновтэн гэр бүлөөрөө гараад, нютагаа бусаха гэжэ ябатарын, гэнтэ Соёлой министрствын РИЦ гэдэг түбье даагша Жанна Дымчикова уулзахаяа һанаһанаа мэдүүлээ. Ушар юуб гэхэдэ, эгээл энэ үедэ республика дотор хүүгэдэй дуунуудай "Мүнгэн хонхонууд" гэхэн проектээр "Би томо болооб" гэхэн диск буулгагдажа байгаа. Бавасан хүбүүе энэ проектдэ хабаадалсахыень уриба.

Мүнөө сагта үхибүүдэй дуулаха дуун үгы шахуу. Багахан үхибүүд ехэшүүлэй дуу дууладаг ха юм. Манай хүбүүн гурбан дуу дуулаа. "Амар мэндэ, наран!", "Дүүжэн-даажан" ба "Баяртайб" гэхэн дуунуудые бусад үхибүүдтэй дуулалсаа. Мүн клиптэ буулгагдаа. Үшөө һонин гэхэдэ, минии хүбүүн Ринчин Бурхивей басагантай суг дулаа, - гэжэ Олег Ринчинов хөөрөбэ.

Энэнь юугээрээ һонин бэ гэхэдэ, Олег Ринчинов Ринчин Бурхивейтай суг хамта хүгжэмэй училищида һураһан, сугтаа хэдэн жэл соо дуугаа дууладаг байгаа.

Хэдэн жэл үнгэрөөд, Ринчин бидэ хоёрой үхибүүд сугтаа дуулажа байха гэжэ хэн мэдэхэб даа. Энээндэ бидэ ехэ баясаа, хүхилдөөбди, - гэжэ Олег мэдээсэбэ.

Мүнөөдэр, мартын 13-да, "Би томо болооб" гэхэн хүгжэм дуунай дискын танилсуулга үнгэрхэ. Тэндэ ошоһон хүн энэ минии хөөрөһэн Олег ба Татьяна Ринчиновтэн дууша бэлиг шадабаряа үхибүүндэ найдамтай дамжуулаа гэжэ үнэншэхэл байхат. Бэлигтэй гэр бүлэдэ амжалта хүсэл даа.

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зурагууд.

Заяата найхан ёһо заншалнай

БАЯН НАМТАРТАЙ АХА ЗАХАТАНАА БАРАНДАА ХҮНДЭЛЖЭ ЯБАЯЛ!

Табан хушуу малайманай эгээл хүндэтэйн болохо морилжо ерэнэн хүхэ модон Морин жэлэй гараһантай дашрамдуулан, Василий Родионович Филипповэй нэрэмжэтэ Бурядай гүрэнэй хүдөө ажахын академидэ һонирхолтой олон хэмжээ ябуулганууд эмхидхэгдэжэ үнгэргэгдөө. Жэшээлэн хэлэхэдэ, түрэл академиингээ түүхэ эхилһэн технологическа (урданайн нэрэнүүд зооинженернэ, зоотехническэ) факультедэй оюутай хабаадалгатайгаар Сагаан нараа угтуулан, семинар үнгэргөөбди. Энэ хэмжээ ябуулгадаа алдар суутай Буряад Республикын арадай артист, Россиин Федерациин Журналистнуудай холбоонй гэшүүн, Монголой соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, талаан бэлигтэй эмхидхэлшэ, эрдэмэй болон искусствын Петровско академийн академик Гүнзэн-Норбо Цыренович Гунзыновые урижа омогорхободи.

Гүнзэн-Норбо Цыренович хадаа 1989 ондо буряад арадайнгаа бэлигтэй бэрхэ хүбүүн, Россиин Федерациин соёл болбосоролой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, республикын гүрэнэй шангай лауреат, философиин эрдэмэй кандидат Сергей Дондокович Балжановай урилгаар Буряад драмын театрай ордондо Сагаалганай түрүүшын һайндэр хүтэлжэ, үндэр хэмжээндэ үнгэргэлсэһэн байна. Энээн тухай, мүн өөрынгөө намтар, зохёохы ажал хүдэлмэри тухай тобшохоноор хөөрөө.

Залуу наһаяа һанан дурсжа, тэрэ хани нүхэсэлөө ехэ сэгнэжэ, элдэб яһанай хүбүүд, басагадаар эбтэй эетэйгээр нүхэсэжэ ябадаг һэмди гэжэ тэмдэглээ. Ташкент хотодо үнгэрһэн оюутан наһаяа элдэб яһатанай түлөөлэгшэдтэй танилсажа, дүтөөр нүхэсэжэ ябаһан тухайгаа онсо тэмдэглэжэ, хөөрөжэ үгөө. 2013 оной март һарада 50 жэл үнгэрһэн хойно Ханой болон Хошимин хотонуудта вьетнам оюутан нүхэдөөрөө уулзаһан тухайгаа тэрэ энэ уулзалгада һанан дурсаһан байна.

Талаан бэлигтэй Гүнзэн-Норбо Цыренович оюутадта амжалта, аза талаан, урма баяртай ябахыень хүсэһэн байна. Өөрынгөө ээлжээндэ багшанарай коллектив буряад үүлтэрэй шэрүүбтэр ута ноһотой хониной ноһоор оёһон хүнжэл бэлэглээ. Профессорнууд Н.Д. Цырендондоков, С.И. Билтуев болон бусад нүхэдэй оролдолгоор энэ буряад хонидой шэнэ үүлтэр байгуулагдан юм.

Оюутад өөрынгөө ээлжээндэ Буряад оронойнгоо гимн дуулаа. Буряад, ород, тува, монгол хэлэнүүд дээрэ үрээлнүүдые тэдэ хэлээ, шүлэгүүдые уншаа, аялга һайхан дуунуудые хангуурдаа.

Профессор Семён Иннокентьевич Билтуев, уулзалгын хүндэтэ айлшан Гүнзэн-Норбо Цыренович Гунзынов зохёохы бэлигээрээ шалгарһан 3301-

БГСХА-гай ректор, профессор И.А.Калашников, проректор, доцент Н.А.Николаева технологическа факультедэй ветерануудтай: баруун гарһаа С.Н.Балдаев, И.Ф.Воробьев, С.Д.Шамбаева, Е.А.Эрдынеева, Г.У.Бильтуева, Г.М.Маланова, С.Ж.Гомбоев

Аха захатан Гүнзэн-Норбо Цыренович, Семён Иннокентьевич Билтуев технологическа факультедэй 3-дахи курсын оюутадтай

Хүндэтэ айлшандаа шэрүүбтэр ута ноһотой хониной хүнжэл бэлэглэ

Проректор Ирина Цырендашевна Доржиева (зүүн гарһаа): "Шагай наада заншалта болгое"

Ветерануудай дунда шагай наадаар илагшад: Г.У.Бильтуева, И.Ф.Воробьев, Г.Ю.Балданова

Эрдэмтэд, багшанар, хүмүүжүүлэгшэд, доцент Содном Жигмитдоржиевич Гомбоев, профессор Семён Иннокентьевич Билтуев уулзалгын баярай үедэ

дэхи бүлэгэй оюутадые, тэрэ тоодо Фёдор Лобазеров, Алдар Степанов гэгшэдые онсолон тэмдэглээ. Энэ бүлэгэй оюутан Эрдэнэбилэг Нямцэцэк Монголһоо ерэжэ, манай факультедтэ һурана. Тэрэ түрэл хэлэн дээрээ эндэ сугларашадые хани халуунаар амаршалаа. Тиихэдэ Буд Монхсоел (3305 бүлэг) ахалагша куратор, кафедрые даагша, доцент Владимир Александрович Ачитуев болон өөрынгөө дуратай куратор, хүдөө ажахын эрдэмэй кандидат Татьяна Павловна Иринчинова гэгшэдые амаршалаа, бэлэгүүдые барюулаа. Хурамхаан нютагай хурдан бэрхэ, эдэбхитэй, урагшаа һанаатай Сульгим Аюшиев шогтой хүхүүтэй зугаа наада харуулжа, уулзалгада хабаадагшадта ехэтэл һайшаагдаба. Мэдээжэ эрдэмтэ, хурган хүмүүжүүлэгшэ, профессор, хүдөө ажахын эрдэмэй доктор, Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша, Россиин Федерациин габьяата зоотехник, Тыва Республикын хүдөө ажахын габьяата хүдэлмэрилэгшэ Семён Иннокентьевич Билтуев оюутан наһандаа Сагаан харын һайндэрые хайшан гэжэ угтадаг байһан тухайгаа һанан дурсаа.

Кафедрын коллектив монгол литээр мандаһан Сагаан харын һайндэртэ ажалай ветеран, Буряад Республикын хуралсалай габьяата хүдэлмэрилэгшэ, энэ факультедтэ гуша гаран жэлэй туршада амжалтатай хүдэлһэн, профсоюзай хорооной түрүүлэгшэ, зооинженернэ факультедэй хуралсалай болон хүмүүжүүлгын хүдэлмэрийн талаар деканай орлогшо байһан Содном Жигмитдоржиевич Гомбоевые уриһан байнабди. Тэрэ урданай ёһо гуримуудые, заншалнуудые һайн мэдэдэг хүн юм. Залуу үетэнэй хурган хүмүүжүүлэгшэ, олон номуудай автор, тиихэдэ буряад ёһо заншалнууд тухай литэ жэл бүри бэлдэн хэблүүлдэг Содном Гомбоев багшын, ниитын, хуралсалай болон хүмүүжүүлгын хүдэлмэрийн дүй дүршэлөөрөө хубаалдаа. Тиигээд залуу багшанарта, оюуталта хуралсалдань, ажал хүдэлмэридэнь амжалта хүсөөд, табан хушуу малайнгаа үүлтэр дэлгэрүүлжэ, Буряад оронойнгоо тала дайдые адууһа малаар бүрхөөжэ, хурьһэтэ газарайнгаа ёһотойл эээд болохыень хүсэһэн бай-

на. Тиигээд факультедэйнгээ багшанарта шэнэ номоо бэлэглээ.

Энэ уулзалгада хабаадаһан хүндэтэй айлшаднай, аха захатамнай 75 наһанайнгаа дабаа дабанхай, һанаан тэгшэ, урма баяртай ажаһууна. Аха захатанаймнай ажабайдал, ажалай амжалтанууд дороһоо ургажа ябаһан залуу үетэндэ үлгэр жэшээ болоно. Манай академидэ эмхидхэгдэһэн энэ уулзалгада дуратайгаар ерэжэ хабаадаһан Г.Н.Ц.Гунзыновта, С.Ж.Гомбоевта, С.И.Билтуевта элүүр энхэ, энэ дэлхийн бүхы һайн һайхание эдлэжэ ябахыень хүсэһэнбди.

Сагаалганай һайндэрэй үедэ Хүдөө ажахын академидэ багшын ажалай ветерануудай, оюутадтай дунда шагай наадаһанай мурьсөөн үнгэргэгдөө. Ветерануудай дунда Галина Уладаевна Бильтуева нэгдэхи һуури эзэлээ. Хоёрдохи һуурида Галина Юрлотуевна Балданова гараа. Гурбадахи һуурида Иннокентий Филаретович Воробьев гараһан байна.

Оюутадтай дунда шагай шүүрэлгээр Яков Бархатов (Усть-Илим) нэгдэхи һуури эзэлээ. Агрономическа факультедэй оюутан Дукар Сылдис (Тыва) – хоёрдохи, Хомушку Саян (Тыва) гурбадахи һуурида гараа.

Шагай няһалалгаар технологическа факультедэй оюутан Намжил Цыденжапов (Агын тойрог) абсолютна чемпион болоо.

Агрономическа факультедэй оюутад Соном Цымпилов (Ульдэргэ) – нэгдэхи, Монгуш Уран (Тыва) – хоёрдохи, Даспак Чойган (Тыва) гурбадахи һуурида гараа.

**Бү мартая –
Заяата найхан ёһо заншалаа,
Захяата нангин хэлэ түүхээ,
Баян хонгор хэлэ түүхээ,
Эхэ тоонтоёо.**

**Бү мартая -
Энэрхы сэдхэлтэй
аба, эжыгээ,
Эрдэм бэлигтэй
ашата багшанараа,
Баян намтартай
аха захатанаа
Барандаа хүндэлжэ
ябаял!**

**Жаргалма МАРХЮЕВА,
Бурядай Хүдөө ажахын
академийн багша.**

ЭТИГЭЛ БА ЭНХЭРЭЛ

ХАЙРА сэдхэлэй энхэрэл... Энэ нангин, гүн удхатай үгые наһан болотороо дээдын номнолой нэгэндэ тооложо, шэбшэн сэдхэжэ ябадагби. Энэ хэлэһэнээ үргэлжэлүүлэн, эрхим зэргын эм домһоо дүтүүгүй - эрэмдэг бээтэй хүн зондо хабаатай зүйлнүүд дээрэ найруулга соогоо тогтохо байхабди. Ханхинама хүйтэнэй хаһа бууража, наран хээтэй наашаа эрьбэ. Түмэн арад зон түүхэтэ үүргээ үргэлжэлүүлжэл байдаг.

Хэтын сагта арюун ханаатай, үнэн сэхэ хүн гэшэ эршэ түгэлдэр этигэл эрмэлзлээрээ, сэбэр найхан сэдхэл нэшхэлээрээ хүсэтэй. Алишье үе сагуудта булигдахы мэдээгүй манай арадта добтологшод булга мушхуулаад, нангин тоонто газар дээрэмнай хэтэдээ нойрсодог.

Хүн түрэлтэнэй түүхэ домог соо, туужа үльгэр соо олонийтын иимэ халуун этигэл эрмэлзэл, иимэ үнэн сэхэ үзэл суртал, иимэ үргэн дэлисетэй үдэ жэгүүр гэжэ байгаагүй!

Гурбан дээдын орденото манай Буряад Республикын ажалшан түмэн бүгэдэ ниитын арбин нөөсэдэ өөрынгөө хубитые оруулжал байдаг. Замбуулин дайдые ашаглаха талаар гүн ехэ шэнжэлгэнүүд хэгдэжэ, үйлэдбэриие нарижуулха хэрэгтэ шэнэ арга тодхол нэбтэрүүлэгдэнэ. Саган харамнай сарюунаар элшэ гэрэлээ сасажа, Олимпин нааданда үзэгдөөгүй гайхал, хонирхол үүсхэбэ ха юм. Хэды олон алтан, мүнгэн медальтан жэрүлдэн жагсажа, бүгэдэ зоной үмэнэ бэлиг хабаа гэршэлэн харуулаа гэшэбэ? Россиин спортсменүүд нэрэдээ хүрэмэ байгаа даа. Шуран солбон хүбүүд, басагад хорилгонуудаа үргэлжэлүүлжэ, хэтынгээ сагта дэлхэйн рекорднууды туйлахал байха!

Мини ханаае нэгэл юмэн зобоодог. Юун бэ? Үржэлтэ баян газараа эдлэнгүй хаяжархиһан, хүдөө ажахын зэр зэмсэгүүдые үрижэрхиһэн дээрэлхүү демокрадууд хэр байнабта, дали жэгүүрээ хэр дэбинэбта? Харин гүрэнүүдэй банкирнууд Россиин арад зоной хэды болотор тэдхэжэ, тэжээжэ байха юм?! Энэмнай харюутай хэрэг.

Б.Н.Ельциниие тойроһон соратнигуудай хүсэтэ Совет гүрэннээ хүлһөөн буулгажархёод байхадань, 18 миллион коммунистууд эбүүрхэлэй жагсаалда гараагүй, амаа таглаад нуугаа бэшэ хэн гү? «Все они оказались настоящими болтунами» – гэжэ наһатай үбгэжөөл Соведай байшанай хэрэлсы дээрэ гэмэр-гутар гэжэ нуугаа хэн.

Эхэ ороноо эрэлхэгээр хамгаалагдадые, тэрэ тоодо гуша гаран Алтан Одо зүүһэн баатар солото хүбүүдэ мартаагүйбди, жабхаланта үдэрнүүдтэ жагсаалда гаража, домог дурасхаалыень ёһолхо - манай нангин уялга. Хүдөөдэшье амар амгалан байгаагүй. Газар доро галта цехүүд нэжэгэнэжэ, фронтовой бригадануудай габшагай шанга ажалые Эхэ оромнай үндөрөөр сэгнэжэ, хэды олон Социалис Ажалай Баатарнууд «сэсэглээ» гэшэ хэм?!

Хаанашье хабатай дорюун ажал бусална. Үргэн Борьёогой болон Үдэнгэ, Тэлэмбын үхэршэд, Түнхэн, Түгнын та-

ряшад, Захаамин, Загарайн залууршад, Яндада, Яруунын заганашад, Хасууртын фермернүүд, Хандагатайн модшод, үрэ ехэтэ хэрэг ажал эрхилжэ, үндэр дуугаа эдэлгэбэ.

Үнэн сэхэ хүнүүдэй үндэр ажалые магтан дуулаха хэрэгээ манай уран зохёолшод үрэ дүн ехэтэйгээр бээлүүлжэ гэжэ оролдодогын гайхалгүй. Цыдып Цырендоржиев, Ардан Ангархаев, Михаил Батонин, Владимир Гармаев, Баир Дугаров, Дулгар Доржиева, Булат Жанчипов, Галина Раднаева, Галина Дашеева болон бусад уран гоё найруулгануудаа мүлжэл байдаг.

Дэбжэлтын шатада ороноо үргэхэ гэшэ амар бэшэ. Саг хэрэгтэй, шанга эрилтэ табидаг шадмар удамаршад хэрэгтэй! Шэнэ демократиин шэмэ шүүһэ садатараа хорообди. Эхэ оромнай хадуур-һүлдэ бариһан балсанта гартайшуулда омог мэдэрэл түрүүлжэ, үндэр соло дуудана! ...Гүнзэги шанартай үзэл суртал /марксист/ гэшэ хүнүүдэй ухаан сэдхэл хуяглажа, шэнэ-шэнэ һэдэлгэнүүд тээшэ эрмэлзүүлнэ ха юм. Агууехэ хитад гүрэн үүлэ тулама, жэрэгэр үндэр барилганууды бодхоожо, ойрын сагта гүрэн түрээс ямар хүсэтэй, яндагар сэбэр, баян дэлгэр болгоо гэшэбэ?!

Айхабтар ехэ шуһа адхаруулан дайн сэрэг илалта түгсөөр дүүржэ, гансахан Россиин арад зон бэшэ, түрүү үзэлтэй бүхы хүн түрэлтэн 70 жэлэй найрые үндэр хэмжэндэ угтаха, тэмдэглэхэ гэжэ эрмэлзэжэ байһаниинь элитэ. Журналистнууд-фронтовикууд Намдак Цыбенов, Жамбал Жамбуев, Галан Данзанов, Даба-Цырен Дансорунов, Ивалгын Дашанима Нимаев, бусад нүхэд хамта ябаа. Нам даруу Намдак Цыбенов тухай хэдэн үгэ. Нэгэтэ хүртэ шанга байлдаан соо пулемётчик Цыбенов туулган тобшонуудые зай забдагүй нижагануулжа, бүхэли батальониин «анюулба». Энэ гайхамшагта эрэлхэг габьяа гаргананай түлөө дээдын хайра - Ленинэй орден, «Шэн зоригой түлөө» гэнэн гурбан шатын медаль энгэртэнь яларба. «Ёһотой Герой болохол хүн аад, тулюор бэшээшын шалтагнаа болоһон юм даа», гэжэ Дашанима Жапович намда хэлэһэн юм.

Саг амгалан гэхээр бэшэ. ...Зүрхэм гэнтэ булгиан сохилжо, шүлэгтэй мурнууд найлаба.

«Хүнүүд, хүнүүд, этигэл үршөөн, аюул гай сарыт, Хүлгөөтэ сагта ургамал ногооншые ганданал....» Шудхажа бүтээһэн табсан дээрһэн анхарыт: Шулуунда мүнхэрхэн сэрэгшэ уряалан ханданал!

Томоотой нойрсыт даа, номхон һүниин дуулимда, Торгон хибэс дээрэ бэшэ, тээлнигэй уудамда! Тэнсэлгүй шанга, туулган бороодо шэрбүүлэн, Тэмсэн дабшаһаар, алдалан унаалта хиргуулан. Эгүүридын жаргал эдлэхэ хубитай түрэбэшье, Эрхим хүсэлөө эсэстэнь хүргөөгүй, харамтайт. Нангин хэрэгтэ наһаяа гамнангүй үгэбэшье, Наран зуладал намжааран бадарха габьяатайт. Таанад шэнги таряашан изагууртай эсэгэмни Талаангүйдөөл, олоной булашада үлөө юм. Шэнхинэн, шууян, аялга түрээдэг шүлэгни Шэмшэрэн байһан шуһан сооһоом түрөө юм...

Ушөө нэгэ шүлэг дурдаһуу. Энэ бэшэлгээ «Этигэл» гэнэн үгөөр эхилэ һэмби. Сохом тиимэһэнэ манай этигэл эрмэлзэл хүдэр дорюун хүнүүдэй зүрхэ худаһанда, балсан гарта, ухаан бодолдо шэнэ хүсэ шудхана, шэн зориг шэрээнэ. Тиин эдэ бүгэдэмнай бидэниие үшөө үндэр хяра өөдэ хүтэлнэ, үшөө үргэн харгы тээшэ залана, үшөө ехэ харюусалга үүргэ бидэндэ олгоно.

«Түрэл арадтаа тухатай байха нэшхэлгүй хаа, Юунэй тулада түхэрээн түбидэ түмэн үеые дамжажа, Бугын дуун доро буряад эхэхэ түрөөбиб»,

- гэжэ гуурһа яһала нугалһан Ц.-Х. Дарибазаровагай мурнуудые хонирхон уншааб. Шүлэг бэшэлгэ шүүбэриин наадан бэшэ. Шүлэг, дуунда «шүлһэтэй» хүн байнат. Хатарша хээрынгээ хаядал дундуур өөрынгөө аялга, нугалбариие алдангүй ябаһалтай, ехэл хайн бэлэй! Иимэл хүнүүд үндэр гэгээн поэзидэ аһаха шуналтай байдаг. Тэсэбэриин холборхой юртэмсэдэ амидаралта хүрдын эрьелдэжэл байгаа сагта хүхын дуута хүнинүүд хэлгэжэл, хүндэ ашаатай «гал тэргэнүүд» Тоёоной ташалангаар түржэл байха гээд тон этигэл!

Түүхын данса уудалхада, тон һонин баримтанууд элирдэг. Князь тайжанар Юрий Долгорукий, Александр Невский, Дмитрий Донской, хананууд Иван Грозный, Михаил Романов, Нэгэдугаар Петр шэнги гүрэн түрээс урагшань дабуулха хэр һүлдэ хабатай гэшэбиди? Орос орон олоной дундуур табилдажал ябана! Үдэрэй талын хайн шэнжэ үзэгдэл дохёобошье, хатуухан һамар, нүхэд, хазагдажал байна даа! Улаан диплом үбэртэлһэн залуу хүрэг ажал хүдэлмэри оложо ядахандаа, найман хүлтэй наймаан руу шургажа ороно, тиихэдэ зарим зон зали абаха забда сүлөөгүй, хатаршын һайниие хазаарлаад, Хитад, Корей руу догшуулнал ха

юм. Ама бардам, ала салдан хахарнууд хэр байнабта? Хэдэн үеын хүнүүдэй хүсэ хүлһөөр нэбтэрһэн Гусиноозерскын ГРЭС галта хүрдэнүүдэ лүжэгэнэсэ эрьюулжэ, Буряад нотагууд соогуураа, хүршэ Монгол ороной хото-городуудаар элшэ гэрэлээ эльгээжэ байна...

Элдин Буряадайм энгэр хүбөөдэ хэды шэнээн хэбтэшэ баялигууд нуугаатай байна гэшэбэ?! Тиин тиитэр, баяр омогорхолой мэдэрэл ханаа заһабашье, дэлгүүрэй дэншээ абьян яаха аргагүй мэдэрэгдэнэ...

Боролжо хүнхэсэг буурал талаарни Бордоһон хуйлана, гэнтэ дүрьед. Зэдэлдэг хай, уян шүлэг ханхинан, Зэрлиг дэлгүүр эшхэрэн дэбһээд...

Элдин ногоон дэлхэй дээрэ этигэлһэн нангин мэдэрэл үгы хаш гэжэ үнэншэжэ ябаһанаа элирхэйлнэб... һүүлэй үедэ хани хүршэ Монгол оронтой харилсадаг болоһон ушар зүйтэй зүб алхам. Ханшарай даашагүй арьбантай, хабһанай даашагүй гадартай хүрэг мал хилэ гаталха, тиихэдэ Улаан-Үдын авиапредприятида «аргалуулан» шэнэ түхэлэй вертолётууд онголой үндэр тэнгэрийн сэлээн агаар эдэлгэхэ!

Ордоһотой сагые нэтэ дабажа, габшагайгаар хүдэлхэ гэшэ мүнөөдэрэймнай эрилтэ, уг зорилгонь болоно. Дошхон хэрээгы дэлгүүр хэниешье хайрлахагүй байна даа, бүдэржэ бүгтыбэл, бүри шортоо! Албата ноёншые альга сагааруулахагүй жэшээтэйл. Заршам задарбал, заншал алдуурдаг гэнэн арадай сэсэн үгэ гадуур ошоогүй.

...Духаяа мунсадуулан хандагай шэнги доройтонгүй, Росси гүрэн үндэр тэнгэрийн хайра заяагаар арга бэшэ нэргэн хүгжэхэ! Шунал эрмэлзэлээр найдалаа хурсадхан, шуудам габшагай дабшаха хүсэл үнэн сэхэ эрхэтэн бүхэнэй досоо түрэхэл байха! Олимпин наадануудай гайхамшагта жэшэ энэниие балшыса баримтална бэшэ аал?

Буряад хэлэн, тэрэнэй хуби заяан тухай үргэн ехэ хөөрэлдөөнүүд дээдын засаг зургаандашье, Арадай Хуралдашье түрүүшынхиеэ табигдана бэшэ. Элитэ эрдэмтэ Ширав Бодиевич Чимитдоржиев, депутат Цыденжап Батуев, Дансаран Доржогутабай, Цыбикжап Найданов, хэлэ шэнжэлэгшэд хүндүүлхэй асуудал дайражал байдаг.

Шунал эрмэлзэлээр найдалаа хурсадхан, шуудам габшагай урагшаа дабшаха! Арьягар хангил хабсагайн үбэр хүндыдэ хэр угһаа хойшо ноёд угтан ажаһуудаг. Сурбалжалагшын үүргэ дүүргэн, Нүхэн дабаан дээгүүр нэтэ ниидэжэ гараад, хожомоо хандагайн гэлигэр нурган дээрэ тогтожо ядадаг байһанаа мартагшагүйб. Тиихэ үедэ Орлигой хургуулида багшалжа байһан Ярууна тоонтотой Нармай Хамаевич Жамья-

новтай танилсаһамни өөрын ушар удхатай юм.

Аха нотагай домог түүхэ баян. Эрдэмтэ-поэт Баир Дугаров урдын баатарнуудай ула мур мүшхэжэ, эдэ бүгэдые эмхилэн бүридхэжэ, докторско диссертаци соогоо хэрэглэһэн байжа магад.

Хабарай эхин һара гаража, сэнхир ургынуудай задархань ойртоо. Дуута тэнгэри гэнтэ сахилгаалан нэрьбээд, Хонгор уула дээгүүр бүрхэжэ, шэжэрхэн бороогой дунгал альган дээрээ тодоноб.

***

Өөрын хэлэгүй арад - арад бэшэ. Дүтын сагта «нэрэгүй нэхытэнэр» гүүлээгүй юм хаа, баян тунгалаг буряад хэлээс өөдөн үргэжэ ябаял, угаа уһанда бү хаяял, мүнгэн хутага хуйбадагшад, эрмэгтэй гутал үмдэгшэд! Буряадаар мэндэшэлхэдэшни, урдаһаашни «драсьте» гэжэ хэнгэргүй харюусадаг хүйхэрнүүдһээ Молон тойной туужа юун бэ гэжэ асууһанай дэмы ха даа.

Шэнэ шэнэ һэдэлгэнүүдтэ уряалан, ирагуу гоё аялгатай буряад дуун ханхинаг! Шинии эрэлхэг дорюунаар, ирагуу найханаар, урин зөөлэхэнөөр, шуургата һалхинай бууһан мэтээр, нажарай нэбшээнэй наадаһан шэнгээр эдэлжэл хэхэдэ, хада ууланууд хатаралдажа, талын сэсэгүүд найгалдажа, үндэр тэнгэрийн үүлэд хөөрсэгэнэлдэжэ эхилдэг бэшэ гү?

Дуун... Шинии дали дээрэ ниидэһэн, шинии жолоое бахим адхаһан бэрхээр хангуурдагшад Буряад орондом олон. Сэнхир уһата Сингапур, үнгын холонго татаһан үндэр хадата Швейцари хүрэтэр суурхалан эрхим дээжэ хубүүд, басагадаа мартаагүйбди, мартахашьегүйлда даа... Дүжэгэр хүсэлтэ наһаяа дүрбэн мүртэ багтааб.

Энхэрмэ энеэдэн, салгидама омог зугаа Эдирхэн хаһымни элбэг жаргал хэн гү? Түүдэгтэ һүни газар үрэмдөөдэшье үзэһэн Түлэг залуугайм мундуухан үе хэн гү...

***

Эдирхэг наһандаа һүжэрөөтэ дайнда унаашад Эрдэнээр зулатан, энхэрэл түрүүлдэг эльгэндэм. Мүлиршэгүй солоёо мүнхэлэн, хэтэдээ суурхаашад Мүнгэн хонхоло мүнөөш жэрһеһээр шэхэндэм!

Шэрүүн хатуу сагуудые сэмгэндэ туласа мэдэрээшье хаа, Илалтын үдэрэй жагсаалнуудта минии үеын хүнүүд согтой дорюунууд алхалдан гарахал даа...

Хорин нэгэдэхи зуунай оог суурян Хожом, нүхэд, ямараар нүлөөлхэб? Ехэ замай эхин эгсэ үндэр шатада Ерээдүймнай ямараар эрьехэб?!

С.ЧИМИТЦЫРЕНОВ.

06.25 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ" (6+)
 06.50 М/С "ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО" (6+)
 07.00 М/С "ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДИНИЙ" (6+)
 07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
 08.00, 09.30, 13.10, 23.35 СКЕТЧ-ШОУ "6 КАДРОВ" (16+)
 09.00, 13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
 10.00 СКЕТЧ-ШОУ "ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!" (16+)
 11.30 Х/Ф "ТАКСИ - 2"
 14.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
 16.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
 18.30, 21.00 Т/С "НЕФОРМАТ"
 20.00 Т/С "КУХНЯ"
 22.00 Х/Ф "ТАКСИ - 3"

00.30 Х/Ф "ВКУС НОЧИ"
 02.25 "ГАЛИЛЕО" НАУЧНО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ ВЕДУЩИЙ - АЛЕКСАНДР ПУШНОЙ (16+)
 03.25 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ
НТВ
 07.00 "НТВ УТРОМ"
 09.40, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
 11.55 ДО СУДА (16+)
 12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
 14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
 15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ" (16+)
 16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
 17.25 ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА

(16+)
 18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С Л. ЗАКОШАНСКИМ (16+)
 20.30 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ-2" (16+)
 00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
 00.35 Х/Ф "ГОСТЬ" (16+)
 02.25 ДАЧНЫЙ ОТВЕТ (0+)
 03.30 "ДИКИЙ МИР" (0+)
 04.00 Т/С "МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОКРУГ" (16+)
 06.00 Т/С "ХВОСТ" (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф
 08.30, 15.10, 19.00, 23.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
 09.00, 15.30, 18.30, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)

09.30, 02.05 Х/Ф "ОПЕРАТИВНАЯ РАЗРАБОТКА" (16+)
 11.30, 00.00 "АНЕКДОТЫ-2" (16+)
 12.00 Т/С "СОЛДАТЫ-6" (16+)
 16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
 18.00 "ЕСТЬ ТЕМА" (16+) (16+)
 22.00 "КВН. ИГРАЮТ ВСЕ" (16+)
 00.30, 01.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
 01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (16+)
 04.00 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
 05.00 "С.У.П." (16+)
 05.30 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"

07.10 "УТРО НА 5" (6+)
 10.30, 16.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
 11.30, 12.35, 13.30, 14.00, 15.00 Т/С "СЛЕДОВАТЕЛЬ ПРОТАСОВ" (16+)
 17.00 "ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
 17.50 Х/Ф "СОЛДАТ ИВАН БРОВКИН"
 20.00, 20.30, 21.00 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ" (16+)
 21.30, 22.15, 23.25, 00.15 Т/С "СЛЕД" (16+)
 01.00 Х/Ф "ИВАН БРОВКИН НА ЦЕЛИНЕ"
 02.55 Х/Ф "И НА КАМНЯХ РАСТУТ ДЕРЕВЬЯ"
 05.45 Д/Ф "ПАРАД ПЛАНЕТ ИЛИ МУЖСКАЯ ИСТОРИЯ"

Четверг, 20

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
 10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
 10.05, 05.15 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
 10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
 10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
 11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
 13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
 13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" (12+)
 14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
 15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
 15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ" (16+)
 16.15 "ОНИ И МЫ" (16+) (16+)
 17.10, 04.20 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
 18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
 19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
 20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
 22.00 "ВРЕМЯ"
 22.30 Т/С "ДУРНАЯ КРОВЬ" (16+)
 00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
 01.00 "НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
 01.10 "НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" (16+)
 02.00 Х/Ф "ПЕРЕПРАВА"

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
 06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
 10.00 "БАМБААХАЙ"
 10.15 "БУРЯД ОРОН"
 10.55 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
 12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
 12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
 12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
 13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"

14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
 16.00 Т/С "ДЖАМАЙКА"
 17.00 Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ"
 18.30 Т/С "ЛИЧНОЕ ДЕЛО" (16+)
 19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
 21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
 22.00 Т/С "ТАМ, ГДЕ ТЫ"
 23.55 Д/Ф "ЛЁГКОЕ ДЫХАНИЕ ИВАНА БУНИНА"
 01.20 Х/Ф "ПЕРВЫЙ ПОСЛЕ БОГА"

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
 07.30 "ТЭЦ-3" (6+). ПОГОДА
 08.25, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
 08.55 "ДОМ-2. ЛІТЕ".ИНСТРУКЦИЯ (16+)
 10.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ"
 11.30 Х/Ф "КТО Я?" (16+)
 14.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
 14.15 "АФИША" (16+)
 14.30 Т/С "ИНТЕРНЫ" (16+)
 15.00, 20.30 "ДРУЖБА НАРОДОВ" (16+)
 15.30 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ (16+)
 19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
 19.15 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ"
 20.00 Т/С "УНИВЕР" (16+)
 21.00 Х/Ф "ГРЯЗНАЯ КОМПАНИЯ ЗА ЧЕСТНЫЕ ВЫБОРЫ" (16+)
 23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
 01.00 Х/Ф "ГОРОД И ДЕРЕВНЯ" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
 06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)

07.00 "В ТЕМЕ". ЗУРХАЙ (16+)
 08.00, 01.00 "НОВОСТИ ДНЯ". ЗУРХАЙ (16+)
 08.35 "ЕСТЬ РАЗГОВОР" (12+)
 09.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
 10.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
 10.30, 21.00 Т/С "ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ" (16+)
 11.05 Т/С "ТРИДЦАТИЛЕТНИЕ" (16+)
 12.05 Т/С "ПРИЗРАК ЭЛЕНЬ" (16+)
 12.55, 20.00 "СТАРТАП" (16+)
 13.05 Х/Ф "ПОЛЫНЬ-ТРАВА ОКАЯННАЯ" (16+)
 14.50 М/Ф
 15.05 Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТОКИ"
 16.30 "МОСГОРСМЕХ" (16+)
 17.05 Д/Ф "КУМИРЫ: ИВАН ОХЛОБЫСТИН" (16+)
 18.05 "ПРОЕКТ "ПОДИУМ". ЗУРХАЙ (16+)
 19.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+). ЗУРХАЙ
 20.05 Т/С "СКЛИФОВСКИЙ 2" (16+)
 22.00 Т/С "ВЕРОНИКА МАРС"
 23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ". ЗУРХАЙ (16+)
 01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 06.00 М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)
 06.25 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ" (6+)
 06.50 М/С "ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО" (6+)
 07.00 М/С "ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДИНИЙ" (6+)
 07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
 08.00, 09.30, 13.05, 23.45 СКЕТЧ-ШОУ "6 КАДРОВ" (16+)

09.00, 13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
 10.00 СКЕТЧ-ШОУ "ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!" (16+)
 11.30 Х/Ф "ТАКСИ - 3"
 14.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
 16.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
 18.30, 21.00 Т/С "НЕФОРМАТ"
 20.00 Т/С "КУХНЯ"
 22.00 Х/Ф "ТАКСИ - 4"
 00.30 Х/Ф "ПОЛИЦЕЙСКИЙ ИЗ БЕВЕРЛИ ХИЛЛЗ"
 02.30 "ГАЛИЛЕО" НАУЧНО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ ВЕДУЩИЙ - АЛЕКСАНДР ПУШНОЙ (16+)
 03.30 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
 09.35 "СПАСАТЕЛИ" (16+)
 10.05 "МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ" (16+)
 10.40, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
 11.55 ДО СУДА (16+)
 12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
 14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
 15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ" (16+)
 16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
 17.25 ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА (16+)
 18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
 20.30 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ-2" (16+)
 00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
 00.35 ФУТБОЛ. "БОРУССИЯ ДОРТМУНД" - "ЗЕНИТ" (РОССИЯ). ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА
 02.45 "ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ОБЗОР"
 03.15 "КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)
 04.20 Т/С "МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬ-

НЫЙ ОКРУГ" (16+)
 06.10 Т/С "ХВОСТ" (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф
 08.30, 15.10, 19.00, 23.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
 09.00, 15.30, 18.30, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
 09.30, 02.05 Х/Ф "СОЛНЕЧНЫЙ УДАР" (16+)
 11.30, 00.00 "АНЕКДОТЫ-2" (16+)
 12.00 Т/С "СОЛДАТЫ-6" (16+)
 16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
 18.00 "ЕСТЬ ТЕМА" (16+)
 22.00 "КВН. ИГРАЮТ ВСЕ" (16+)
 00.30, 01.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
 01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (16+)
 04.00 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
 05.00 "С.У.П." (16+)
 05.30 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"
 07.10 "УТРО НА 5" (6+)
 10.30, 16.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
 11.30 Х/Ф "ОХОТА НА ЕДИНОРОГА" (16+)
 13.30 Х/Ф "И НА КАМНЯХ РАСТУТ ДЕРЕВЬЯ"
 17.00 "ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
 17.50 Х/Ф "ЗДРАВСТВУЙТЕ, Я ВАША ТЕТЯ!"
 20.00, 20.30, 21.00, 03.50, 04.15, 04.50, 05.25, 05.55, 06.25 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ" (16+)
 21.30, 22.15, 23.25, 00.15 Т/С "СЛЕД" (16+)
 01.00 Х/Ф "НОЧНЫЕ ЗАБАВЫ" (16+)

Пятница, 21

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
 10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
 10.05, 06.20 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
 10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
 10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
 11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
 13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
 13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" (12+)
 14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
 15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
 15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ" (16+)
 16.15 "ОНИ И МЫ" (16+)
 17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
 18.00 "ЖДИ МЕНЯ"
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ
 19.45 "ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН" (16+)
 21.00 "ПОЛЕ ЧУДЕС"
 22.00 "ВРЕМЯ"
 22.30 "ГОЛОС. ДЕТИ"
 00.40 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
 01.35 Х/Ф "ПОБЕЖДАЙ!" (16+)
 03.30 Х/Ф "НЬЮ-ЙОРКСКОЕ ТАКСИ" (16+)
 05.20 Д/Ф "СОЛНЕЧНЫЕ ШТОРМЫ"

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
 06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
 09.55 "МУСУЛЬМАНЕ"
 10.10 "ТОЛИ"
 10.30 "САГАЙ СУУРЯАН"
 11.05 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
 12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
 12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
 13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
 14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
 16.00 Т/С "ДЖАМАЙКА"
 17.00 Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ"
 18.30 Т/С "ЛИЧНОЕ ДЕЛО" (16+)
 19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
 21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
 22.00 "ПОЕДИНОК". ПРОГРАММА ВЛАДИМИРА СОЛОВЬЁВА (12+)
 23.50 "ЖИВОЙ ЗВУК"
 01.40 Х/Ф "ПРЕВРАТНОСТИ СУДЬБЫ"

ТНТ

07.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
 07.30 "ТЭЦ-3" (6+). ПОГОДА
 08.25, 19.30, 23.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
 08.55 "ДОМ-2. ЛІТЕ".ИНСТРУКЦИЯ (16+)
 10.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ"
 11.30 Х/Ф "ГРЯЗНАЯ КОМПАНИЯ ЗА ЧЕСТНЫЕ ВЫБОРЫ" (16+)
 13.30, 15.30 Т/С "УНИВЕР" (16+)
 14.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
 14.15 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ"
 14.30 Т/С "ИНТЕРНЫ" (16+)
 15.00 "ДРУЖБА НАРОДОВ"
 19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
 19.15 "ДО И ПОСЛЕ"
 20.00 "COMEDI WOMAN" (16+)
 21.00 "КОМЕДИ-КЛАБ" (16+)
 22.00 "Х.Б" (18+)
 23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
 01.00 Х/Ф "ОДИН ПРОПУЩЕННЫЙ ЗВОНОК" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
 06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 22.00, 00.30 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)
 07.00 "В ТЕМЕ". ЗУРХАЙ (16+)
 08.00 "НОВОСТИ ДНЯ". ЗУРХАЙ (16+)
 08.35 "РАДАР-СПОРТ" (6+)
 09.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
 10.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
 10.30 Т/С "ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ" (16+)
 11.05 Т/С "ТРИДЦАТИЛЕТНИЕ" (16+)
 12.00 Т/С "ПРИЗРАК ЭЛЕНЬ" (16+)
 12.55, 20.00 "СТАРТАП" (16+)
 13.05 Х/Ф "ВЕСЬ Я" (16+)
 14.50 М/Ф
 15.05 Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТОКИ" (16+)
 17.05 Д/Ф "ТАЙНЫ ВЕКА. МОЙ ОТЕЦ АКАДЕМИК САХАРОВ" (16+)
 18.05 "ПРОЕКТ "ПОДИУМ". ЗУРХАЙ (16+)
 19.00 "ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ" (12+). ЗУРХАЙ
 20.05 Х/Ф "АЛЬПИНИСТ" (16+)
 22.30 Д/Ф "ТАИНА ПОМЕСТЬЯ УИВЕРН" (16+)
 01.00 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 06.00 М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)
 06.25 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ" (6+)
 06.50 М/С "ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО" (6+)
 07.00 М/С "ПАКМАН В МИРЕ ПРИ-

ВИДИНИЙ" (6+)
 07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
 08.00, 09.30, 13.15 СКЕТЧ-ШОУ "6 КАДРОВ" (16+)
 09.00, 13.30, 18.30 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
 10.00 СКЕТЧ-ШОУ "ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!" (16+)
 11.30 Х/Ф "ТАКСИ - 4"
 14.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
 16.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
 19.00 Т/С "КУХНЯ"
 21.00, 22.00, 23.20 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ" (16+)
 00.50 Х/Ф "КРОВАВЫЙ СПОРТ"
 02.35 "ГАЛИЛЕО" НАУЧНО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ ВЕДУЩИЙ - АЛЕКСАНДР ПУШНОЙ (16+)
 03.35 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
 09.40, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
 11.55 ДО СУДА (16+)
 12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
 14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
 15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ" (16+)
 16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
 17.25 ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА (16+)
 18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С Л.ЗАКОШАНСКИМ (16+)
 20.30 Т/С "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ-2" (16+)
 00.25 Д/Ф "МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ. СМЕРЧ. СТИХИЯ ГЕРОЕВ" (16+)
 01.15 ФУТБОЛ. "АНЖИ" (РОССИЯ) - АЗ. ЛИГА ЕВРОПЫ УЕФА

03.25 "ЛИГА ЕВРОПЫ УЕФА. ОБЗОР" (16+)
 04.00 Т/С "МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОКРУГ" (16+)
 05.50 Т/С "ХВОСТ" (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф
 08.30, 15.10, 19.00, 22.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
 09.00, 15.30, 18.00, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
 09.30, 02.05 Х/Ф "ХОЛОДНОЕ СОЛНЦЕ" (16+)
 11.50, 00.00, 04.25 "АНЕКДОТЫ-2" (16+)
 12.00 Т/С "СОЛДАТЫ-6" (16+)
 16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
 23.00 "+100500" (18+)
 23.30, 04.35 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
 00.30, 01.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
 01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (16+)
 05.00 "С.У.П." (16+)
 05.30 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 "СЕЙЧАС"
 07.10 "МОМЕНТ ИСТИНЫ" (16+)
 08.00, 03.25 Х/Ф "ОШИБКА РЕЗИДЕНТА"
 10.05, 11.30, 05.05 Х/Ф "СУДЬБА РЕЗИДЕНТА"
 13.30, 06.45 Х/Ф "ВОЗВРАЩЕНИЕ РЕЗИДЕНТА"
 15.55, 17.00, 08.25 Х/Ф "КОНЕЦ ОПЕРАЦИИ "РЕЗИДЕНТ"
 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
 20.00 "ПРАВДА ЖИЗНИ". СПЕЦРЕПОРТАЖ (16+)
 20.35, 21.10, 22.00, 22.45, 23.35, 00.20, 01.10, 01.50, 02.35 Т/С "СЛЕД" (16+)

Суббота, 22

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф "КУПЛЮ ДРУГА" (16+)
09.00 "ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИ-МАЯ!"
09.50 М/С "СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ"
10.00 "УМНИЦЫ И УМНИКИ" (12+)

РОССИЯ 1

05.50 Х/Ф "ЗИНА-ЗИНУЛЯ"
07.35 "СЕЛЬСКОЕ УТРО"
08.05 "ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ"
09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ

Воскресенье, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

05.40, 07.10 Х/Ф "ОДИН ДОМА-3"
07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.30 Х/Ф "ЖЕНИТЬБА БАЛЬЗАМИНОВА"
09.10 "АРМЕЙСКИЙ МАГАЗИН" (16+)

РОССИЯ 1

06.30 Х/Ф "ПЯТЬ МИНУТ СТРАХА"
08.20 "ВСЯ РОССИЯ"
08.30 "САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР"
09.20 "СМЕХОПАНОРАМА"
09.50 "УТРЕННЯЯ ПОЧТА"
10.30 "СТО К ОДНОМУ"
11.20 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ". "СОБЫТИЯ НЕДЕЛИ"

ТНТ

07.30 Х/Ф "СТО РАДОСТЕЙ, ИЛИ КНИГА ВЕЛИКИХ ОТКРЫТИЙ"

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

0+ - от 0 до 6 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

11.05 "БИЗНЕС-ВЕКТОР"
11.30 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ ЖИРИНОВСКОГО"
11.45 "ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ЛИЦЕЙ №15": "СТРОИМ БУДУЩЕЕ ВМЕСТЕ..."
12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)

ТНТ

07.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". (16+)
07.55 Х/Ф "КАЗАКИ - РАЗБОЙНИКИ"
09.00 "МУНГЭН СЭРГЭ". ПОГОДА
09.20 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+).

08.35 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
08.50 "МУНГЭН СЭРГЭ"
09.15 ДО И ПОСЛЕ. ПОГОДА
09.30 "ВЕЛИКОЛЕПНАЯ ПЯТЕРКА". НОВЫЙ СЕЗОН. ШКОЛА №32 - ШКОЛА №26

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф "ВКУС ЖИЗНИ: СПЕЦИИ, ОРЕХИ, СЛАДОСТИ" (16+)
07.00, 15.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+). ЗУРХАЙ
07.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
08.00 "ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ" (12+). ЗУРХАЙ
08.30, 15.45 М/Ф
09.00 Д/Ф "ВКУС ЖИЗНИ: КУХНИ МИРА" (16+)

00.30 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
01.00 Х/Ф "ЗОЛОТОЙ КОМПАС" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 10.00 "ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ" (12+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)
07.00, 09.00 "В ТЕМЕ". ЗУРХАЙ (16+)
07.30 "ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "ЛЯГУШКА-ПУТЕШЕСТВЕННИЦА" (0+), "ПЕТУХ И КРАСКИ" (0+), "КОТЁНОК ПО ИМЕНИ ГАВ"

ЗУРХАЙ (0+)
19.30 "ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ" (16+)
20.00 Х/Ф "ЗНАМЕНИЕ" (16+)
22.20 Х/Ф "КНИГА ИЛАЯ" (16+)
00.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "СТЕПА-МОРЯК" (0+), "ФАНТИК" (0+), "СКАЗКА О ПОПЕ И О РАБОТНИКЕ ЕГО БАЛДЕ" (0+), "ПРОСТО ТАК" (0+), "ПТИЧКА ТАРИ"
07.35 М/С "ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО" (6+)
07.55 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ" (6+)

НТВ

07.05 Т/С "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ" (16+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 "СЕГОДНЯ"
09.15 "РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС" (0+)
09.45 "ИХ НРАВЫ"
10.25 "ЕДИМ ДОМА"
11.20 ПЕРВАЯ ПЕРЕДАЧА (16+)
11.55 ЧУДО ТЕХНИКИ (12+)

07.35 М/С "ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО" (6+)
07.55 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ" (6+)
08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.00 М/С "ТОМ И ДЖЕРРИ" (6+)
09.20 М/С "РУСАЛОЧКА" (6+)
10.15 Т/С "ПОСЛЕДНИЙ ИЗ МАГИКЯН"
12.15 Т/С "НЕФОРМАТ"
16.30 Т/С "КУХНЯ"
18.00 "РЕЦЕПТ НА МИЛЛИОН" (16+)

НТВ

06.40 Т/С "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ" (16+)
08.25 "СМОТР" (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 "СЕГОДНЯ"
09.15 ЛОТЕРЕЯ "ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ" (0+)
09.45 "ИХ НРАВЫ"
10.25 ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ (0+)
11.20 "ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
11.55 "КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК" (0+)
13.00 "КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)

21.45 "ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ!" (16+)
22.45 Х/Ф "ПРОСТО ДЖЕКСОН" (16+)
00.40 Х/Ф "СИЛЬНАЯ" (16+)
02.35 "АВИАТОРЫ" (12+)
03.10 ДЕЛО ТЕМНОЕ (16+)
04.10 Т/С "МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОКРУГ" (16+)
06.10 Т/С "ХВОСТ" (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф
07.20 Х/Ф "БАЛАМУТ" (16+)
09.20 Т/С "ЕВЛАМПИЯ РОМАНОВА. СЛЕДСТВИЕ ВЕДЕТ ДИЛЕТАНТ" (16+)
13.30 "ПЕРЕЦТОЧКАРУ" (16+)
14.30Х/Ф "ДНЕПРОВСКИЙ РУБЕЖ" (16+)
17.20, 01.00 Т/С "ПЕРЕКРЕСТОК СМЕРТИ. НАСТОЯЩЕЕ ПРАВОСУДИЕ" (16+)

5 КАНАЛ

09.55 М/Ф "БЮРО НАХОДОК"
10.35 "ДЕНЬ АНГЕЛА" (0+)
11.00, 19.30 "СЕЙЧАС"
11.10, 11.55, 12.40, 13.25, 14.10, 14.55, 15.35, 16.20, 17.05, 17.55, 18.40 Т/С "СЛЕД" (16+)

17.15 "СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ..." (16+)
18.15 "ОЧНАЯ СТАВКА" (16+) (
19.20 "ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ"
20.00 "СЕГОДНЯ. ИТОГОВАЯ ПРОГРАММА"
20.50 ТЕМНАЯ СТОРОНА (16+)
21.40 Х/Ф "ПЕРЕЛЕТНЫЕ ПТИЦЫ" (16+)
01.30 СОГАЗ - "ДИНАМО" - "РУБИН". ЧЕМПИОНАТ РОССИИ ПО ФУТБОЛУ 2013 - 2014

ДТВ

06.00 М/Ф
07.40 Х/Ф "АМЕРИКАНСКИЙ ДЕДУШКА" (16+)
09.20 Т/С "ЕВЛАМПИЯ РОМАНОВА. СЛЕДСТВИЕ ВЕДЕТ ДИЛЕТАНТ" (16+)
13.30 "ПЕРЕЦТОЧКАРУ" (16+)
14.30, 23.30 Х/Ф "ПОЛИЦЕЙСКИЙ

ИЗ БЕВЕРЛИ-ХИЛЛЗ" (16+)
16.30, 01.35 Х/Ф "ПОЛИЦЕЙСКИЙ ИЗ БЕВЕРЛИ-ХИЛЛЗ-2" (16+)
18.40, 03.40 Х/Ф "ПОЛИЦЕЙСКИЙ ИЗ БЕВЕРЛИ-ХИЛЛЗ-3" (16+)
20.45 "АНЕКДОТЫ-2" (16+)
22.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
23.00 "100500" (18+)
05.45 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)

5 КАНАЛ

07.10 М/Ф (0+)
11.00 "СЕЙЧАС"
11.10 "ИСТОРИИ ИЗ БУДУЩЕГО" С МИХАИЛОМ КОВАЛЬЧУКОМ (0+)
12.00 Т/С "ОСА" (16+)
18.15 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ."
19.00 "ГЛАВНОЕ"
20.00, 21.00, 21.55, 22.55 Т/С "СЛЕДОВАТЕЛЬ ПРОТАСОВ" (16+)
23.50, 00.45, 01.40, 02.35 Т/С "ГРУППА ZETA -2" (16+)
03.30 Х/Ф "НОЧНЫЕ ЗАБАВЫ" (16+)
06.00 Д/Ф "СТАРАЯ, СТАРАЯ СКАЗКА"

Буряад Республикын Элүүрье хамгаалгын министерство АРЬАНАЙ-ВЕНЕРОЛОГИЧЕСКА ДИСПАНСЕР

...Би хадамгүйб, зүгөөр би ханилдаг нүхэртэйб. наяшаг хламидиоз гэжэ үбшэнтэй болоош гүүлээб. Энэ үбшэн тухай хөөржэ үгыт, хаанаһаа, ямар ушараар энэ үбшэндэ халдажа болохо?

Марина, 25 наһатай. Улаан-Үдэ.

Уншагшын асуудалда РКВД-гэй ГБУЗ-ай ахамд врач, дээдэ категорин врач Н.Н. Ермолаев иигэжэ харюусаа:
- Гансал хурисалһаа иимэ халдабарита үбшэнтэй эрэ гү, али эхэнэр хоёрой суг унтаһанһаа иимэ үбшэндэ хэн нэгэнинь нэрбэгдэнэ. Энэ үбшые дэлгэрүүлдэг хламиди гэжэ нэрэтэй микроорганизм хадаа эрэ, эхэнэр хүнүүдэй шээһэнэй болон умайн, уусын органуудта 1-4 долон хоногһоо нэн түрүүн "добтолон" эзэмдэнэ, үбшэлүүлнэ. Тиймэһээ шээхэдээ, хүндэлхэй үбшэнһөөн хүнүүд зобоно. Эхэнэрнүүдэй эхын умай (матка), уретрэ муухай үбшэндэ нэрбэгдэнэ. Энээнһээ уламжалан, саашадаа саг соогоо аргалуулаагүй хаа, эхын жаргал эдлэхэ хүсэлтээ хахасаха баатай болонод. Харин эршүүлэй амин шухала органын аичанууд үбшэндэ нэрбэгдэнэ. Тийхэдэ бээ гамнаагүй, сэбэр ариунаар сахаягүй хүнүүдэй нодэниинь үбдэжэ болохо байна. Тийхэдэ иимэ үбшэнтэйгөөр үхибүү түрэнэн байбалнь, үхибүүнэйнь нюдэн, хамар, хоолой хото үбшэн байжа магадгүй. Иимэ үбшэнтэй хоёр заабол хоюулан нэгэн доро эмшэлүүлхэ ёһотой болоно.

Хламидиоз үбшэн заримандаа мэдэгдэнгүй байдаг. Врача шалгуулхынгаа үрдэ тээ врачай хэлэһэн рекомендацяар - бээе угаангүй, гурбан час соо шээнгүйгөөр врача ошожо, шалгуулха ёһотой болонот. Ехэ һайн танил бэшэ, үгышые хаа, ниилэхэ, хуби заяагаа холбохо холын хараа түсэбтэй бэшэ хаа, резерватив хэрэглэхэ хэрэгтэй. Харин таанарые дээрэ нэрлэгдээшэ ушарнуудай дайралдаа хаа, түргэнөөр манай диспансертэ хандаха аргатайт. МАНАЙ ХАЯГ: Улаан-Үдэ, Смолиной үйлсэ, 69, Коммунистическая, 5 (тел.21-96-40,21-19-26).

Россиин Федерациин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, ажалай ветеран Дашинима Цыбеневич ШОЙНЕНОВОЙ наһа барахан ушараар Буряад Республикын Ветерануудай зүблэл гэр бүлэдэнь, дүтын нүхэдтэ гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Ц-Д. Семёнов

XIX зуун жэлэй 20-ёод онууд багаар Шэбэртэнээ Шэтэ руу бүлэг хүбүүд ошоһон. Мэдээжэ ориенталист, эрдэмтэн, дипломат Петр Бадмаев тэдэниие уриһан байна. «П.А. Бадмаев болон К.» гэнэн худалдаа наймаанай гэртэ хабаатай ажалда тэдэнэр оролсохо хэдэбтэй байгаа. Тиихэ үедэ Петр Бадмаев алта ашагалаа хэжэ, Хитад болон Түбэд руу экспедицидэ ябажа эхилһэн. Уриһан бүлэг хүбүүдэй дунда Сэмүүн гэжэ нэрэтэй нэгэ залуу хүн байһан. Бусадгаал адли хониной арһан дэгэл үмдэнхэй Шэтэ ошоһон аад, Европын маягаар хубсааланхай нютагаа бусахадань, гэртэхинийн таниягүй. Александр хаантай хани барисаатай Петр Бадмаевтай холбоо татаһан тэрэ Сэмүүнхээ Семёновтоной уг гарбал эхитэй.

1970-аад онуудай буряад телевидениин «одон» Софья Гончиковатай Цырен-Дондок Семёнов хөөрэлдэжэ байна.

Д. Цыбикмитов нүхэртгээ 1939 ондо Ялта хотодо.

Цырен-Дондок Семёнов наһанайнгаа нүхэр Бадусайтаяа.

Цырен-Дондок Семёнов илдам найхан Бадусай гэжэ басагантай наһаяа холбожо, гэр бүлэ болоһон. Бадусайнь харьялан урдаһан Хёлго мурэнэй эрьедэ оршодог Бэшүүр тоонтотой байгаа. Эхэ, эсэгэнь юрын малшад байгаа нааб даа. Багаһаа ажал хэжэ хураһан басаган эхэнэр хүнэй бүхы хэдэг юумэ хэжэл ябаа.

«Зүблээтэ засаг тогтожо, совхоз болон колхозууд байгуулагдажа эхилээ. Агууехэ дайншые болоо. Эдэ бүгэдые Бадусай бэе дээрээ үзэһэн, найнаар ажалаһанайнгаа түлөө шалгарһаншые. Тэрэл үедэ Цырен-Дондок гэжэ наһанайнгаа нүхэртгээ ушарһан», - гээд, Жугдурма Дашиевна аурсана.

«Арадай түрүүлэгшэ» гэжэ номһоо абтаба.

Бальжинима, Дынцема болон Даша-Нима үхибүүдтээ Цырен-Дондок Семёнов зогсоно.

Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай наа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын онорто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулаял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36.

ЭЖЫ ТУХАЙ ҮГҮҮЛЭЛ

Эжы... Энэхэн богонихон үгэ соо хэды ехэ нангин үдха оронхойб. Эжы, эжыхэн, эжымни.

Энэ үгэтэй нягта холбоотой үзэгдэлнүүд нюдөө анихадал харагдана: нэн түрүүн зөөлэхэн унтари соо үглөөгүүр эртэ эжын аргаахан хоолой "муха, бодо даа, хургуулидаа үлэхэшни". Амаралтын үдэр гэнтэ амтатай гэгшын шарахан пирожкиин үнэр, эжымни мүнөөдэр ажалдаа ошохогүй! Зүлгы найхан зунай саг, эжы эртэ бодоод, хаяхан хаахан үнээнэй хү бүлэнэ. хүеэ бүлэжэ дүүргэхэдэнь, зөөхэйн сүсэги долёохоёо хүрэхэ бодохош. Хэды гоё саг гэшэб, эжынгээ хажууда сүлөөтэй балшар бага наһан!

Ажабайдалайнгаа хүрдэ соо эрьелдэн ябатараа, гэнтэ өөрөө эжы болохоноо мэдэрхэш. Теэд хайрата эжышни мүнхэ бэшэ, алтан дэлхэйтээ хахасанхай, хорбоо юртэмсын эрьсэн соо ондоо замаа үргэлжэлүүлнэ. Эжынгээ мэндэ ябахата, хэдышые өөрөө наһатай болобол, ходол хүүгэд мэтээр өөрыгөө мэдэрхэш, ходол залуу шэнги ябагдаха. Өөрөө эжы болонхой, аша зээнэртэй болонхой.

ЭЖЫ гэнэн нангин үгын гол үдха одоол аша зээнэрэй бии болоходо ойлгохош. Хото гордто хүдөө нютагһаа холо ажаһуухадаа, өөһэдынгөө хүүгэдтэ мама гүүлэн, эжы гэжэ нагаса, хүгшэн эжыгээ үхибүүдшни нэрлэхэ. Эжы гүүлэхэ ханабашые, буряад хэлэнэймнай мэдэсэ мохоо гү, али сүлөө забда болоогүй.

Харин мүнөө жаахан хөөрхэн зээнэртэй эжы гэшэб гэжэ ойлгуулхаш. Шалюурха дуратайхан

Аюша зээхэн хүбүүмни минии «баба, бабушка» гэжэ үгэдэ дурагүйемни ойлгонхой, мэхэтэйхэнээр намайгаа харан: "Эжы, эжыкаа, эжышка" гээд, эриһэнээ абаха. Эгээл үнэтэй, эгээл сэдхэлээ хүмэрюулэн, эрхэлүүлхэ хүнэйнгөө эжы, минии эжы гэжэ байгаад, жаахан хөөрхэн гарнуудаараа хүзүүдэхэдэнь, пулхагархан хасарнуудыень, амтатайхан түнтыень үндэн, одоол эхын жаргал энэл гэжэ мэдэрхэш.

Энэ үнгэтэ юртэмсэдэ ажа-мидаржа ябахатаа, алхам бүхэмнай юрэ бэшэ, дээдын заяагаар үршөөгдэнэн, бүхы юумэн газарай габаһаа гарадаг бэшэ, эжы, абынгаа хургаалаар, эжы, абынгаа буянгаар хуби заяамнай бүтээгдэжэ байдаг ха юм даа.

Эжы, абынгаа аша буян харюулха гэшэб юун гэшэб? Энээн тухай хүн зон хэлсэбэшье, харин

тон зүб мүрөөр эжы, абынгаа ашыень харюулһан хүн энэ хорбоо юртэмсэдэ бии ха гү? Энээн тухай бодомжолжо үзбэл, тиимэ хүн, хай, арайл үгыл ха даа.

Минии эжы хэлэдэг хэн: - Таанарэжы, абынгаа ашыень харюулха тухай ханаата бү болотгы. Тиимэ юумэн үгы юм даа. Хүн бүхэнэй үүргэ үри хүүгэдөөл хүн болгохо гэжэл бшуу. Тэдэ үхибүүдынь өөһэдынгөө

үхибүүдые хүмүүжүүлхэ, тэдэнь өөһэдынгөө үхибүүдые хүмүүжүүлхэ. Тиигээд лэ саашаа тогтонгүй хүмүүжүүлэгдэхэ. Зүб мүрөөр хүмүүжүүлхэ.

Бишые эжынгээ хүршэ эхэнэрнүүдһээ болон нүхэрэйнгөө дүү басаганһаа "үхибүүдһээ ашыень хүлэжэ, тооложо, нахин нэхэжэ болохогүй, энэшни нүгэл суглуулха үйлэ гэшэб" гэжэ баһа дуулаһан байнаб.

ХҮГШЭН ЭЖЫМНИ АЛТАН НУРГААЛНУУД

БАСАГАН ҮРИ ХҮМҮҮЖҮҮЛХЭ ТУХАЙ

УРДАХИ дугаарта басаган хүүгэдые яажа хүмүүжүүлхэ, яагаад гэжэ гуламта сахидаг болгохоб, ямар найн юумэндэ хургааб гэнэн урдын буряадудай хэр угһаа дамжуулагдаһан тухатай зүбшэлнүүд ба хургаалнууд тухай хөөрөө дэлгээ бэлэйбди. Мүнөө үргэлжэлын танай һонорто.

БАСАГАДЫЕ ХҮМҮҮЖҮҮЛГЭ ЮУГЭЭР ОНДОО БАЙГААБ?

ЮУБ гэхэдэ, басаган хүн өөрөө эхэ боложо, үри хүүгэдэ хургаха, хүмүүжүүлхэ үүргэтэй хэн тулан тусхай анхарал хандуулдаг.

Басаган хүн харида хадамда

гаража, хадамайнгаа уг залгаха үриие түрэхэ, хадам эхэ, эсгээг үргэхэ. Тэдэнэ үргэхэдөө, гурбан зөөлэниие түхөөхэ (үгын зөөлэн, эдээнэй зөөлэн, унтариин зөөлэн), үхибүүдэ найн хүнүүд болгохые эрмэлзэхэ, гэр бараагаа, гал гуламтаа найнаар сахижа, мал адууһаа тобир тарганаар харууһалха, хүөөр сагаан эдэе бэлдэжэ шадаха, хурабшын эзэн байха гэхэ гү, али хубсаһа эсхэжэ, оёжо, ноһоо ээрэжэ шадаха, эрэ нүхэрөө, айлшадаа хүндэлхэ.

Эмэгтэй хүнэй алтан дүрим хадаа дээрэ тоологдонон юһэн эрдэмые басагандэа олгохо гэнэн юм. Тиимэһээ басагаа хургажа, эхэ болгохо гэнэн үгэ дэмы хэлэгдээгүй. Эхэ хүн ба-

сагаа бэрхэдэ, гэрэй ажалда, нарин нягтада хургадаг. Мяхаар, талхаар эдэе хоол амтатайгаар бэлдэлгэдэ, үүсын гү, али шарууһанай малай гэдэһэ дотор аршаха, ажаллаха хүрэтэр хургадаг.

СЭБЭРЭЭР ШОРОЙ ХАМАА НАА, СЭБЭРХЭН ҮБГЭТЭЙ БОЛОХОШ

АРИГ сэбэрээр ажаһууха тухай басагадтаа хургадаг байгаа: шоройгоо сэбэрээр хама. Сэбэрээр хамаа наа, сэбэрхэн үбгэтэй болохош. Ямар мэхэтэй хургаал гэшэб? Ямар басаган муухай үбгэтэй болохо ханаха?

Доро үгтэһэн тухатай хургаалнуудые адаглагты. Бүхэли мяха эдихэдэ, яһаа

сэбэрээр мүлжэгты, тиигээ наа, сэбэрхэн үхибүүдтэй болохош...

Өөрынгөө нюур шэнги газар, гэртэхиеэ сэбэр байлгалбалтай, хүн зон танайда дуратайгаар орожо, аяга сайтнай уужа байха. Хэрбээ газар, гэртэхиеэ муухайгаар байлгалбалтай, хүнэй дүра сэдхэл татахагүй.

Хүнэй урдаһаа шорой бү хама. Орожо ерэнэн хүнэй гаратар хүлээ, үгы наа, айлшанаа шоройгоо алад гаргаад, түргэхэн хамаад, нобшоёо абажархидаг юм.

Шоройгоо богоһо дороо бү обооло. Шоройгооршни дамжажа, муу юумэн орохо. Хэн гэртээ муу юумэ оруулха дуратай байха? Эдээлхэ бүрээ аяга табгаа угаадаг бай. Тиигэбэл танайда

эдеэлхэдэ, хүн жэрхэхэгүй. Хүнэй эдиһэн табгаһаа бү эдигты, аягаһаа бү уугты.

Саг сагтаа бээе, дотор хубсаһаа угаадаг байгты. Иимэ заншал сэбэршэ, нарин нягта хүнэй шадабари гэшэ. Хэрбээ бээе, гэрээ, амһартаа, хубсаһаа муухайгаар байлгалбалтай, эндэһээ, өөһэдынтай һалан муухайһаа элдэб үбшэнэй эхин гаража болохо.

Эдэ хургаалнууд мүнөөшые сагай үхид басагадта таарамаар ха юм. Иигэжэ элинсгүүдэймнай захяа заршам алишые сагта хуушаршоогүй, мүнөөшые үедэ сахижа, үшөө саашань үе үедөө дамжуулан байхаар гэжэ эли.

Цырегма САМПИЛОВА.

ШЭМЭГ БА ХУБСАНААР ГОЁХО ТУХАЙ

Шэмэг ба хубсаһаар гоёхые хүсөө наа, бурхан шүтөөнһөө урид бү үйлэдэ. Хэрбээ гоёхые хүсөө наа, Шүтөөнһөө һүүлдэ үйлэдэхэдэ зохистой.

Шэнэ хубсаһа үмдэхын сагта Миһэлзэн байжа өөрыгөө бү хара. Тэрэ хадаа бусдад нааданай бүлэндэ Өөрыгөө табиһан мүн.

Шэмэг ба хубсаһаар гоёхын сагта Тэрэнээ бусадта бү найрха. Тэрээнһээш нэн үлүү торгон хубсаһа үмдэдэгшые бусдад дунда байдаг.

Хадамда ошоһон басаган мэтэ Үдэр бүри бү гоё. Хэзээ хэрэгтэй сагта үмдэхын тулада химгаатай хадагалаа наа, Саг үргэлжэ гоёһон мэтэ мүн.

Өөрынгөө зөөриин хэмжүүрһээ үлүүгээр Нэн гоёжо бү хүрхыгты.

Үгытэй хүн манаг торго үмдөө наа, Заһалай золиг мэтэ бүгэдэндэ баһуулха.

Хэрбээ айхабтар ёһон буруугаар Гэмтэн болоһон гэшэ наа, бү гоё.

Хамаргүйн мүнгэн хамараар гоёһон мэтэ Улам нааданай орон болохо.

Өөрын изагуурай шэмэг хубсаһа орхижо, Бусад уладай шэмэг хубсаһа бү дуряа. Эрэшые бэшэ, эмэшые бэшэ эрсэ мэтэ, Өөр, бусад - хоюуланиинь бэшэ бэсэгэр болохо.

Эдээр багахан баяжахын сагта Хаанай хүбүүн мэтэ бү омогшо. Муу изагуурта хүнэй золон эрхээр эд олобошые, Ядуугай хүбүүнэй нэрээ орхихогүй.

Эрдэни-Хайбзун ГАЛШИЕВАЙ "Бэлигэй толиһоо" абтаба.

Буурал абгайн хөөрөөнһөө

ҮХИБҮҮГҮЙ БҮЛЭДЭ ХҮҮГЭДЭЭ ҮРГЭН ҮГЭХЭ БУЯН

Агын тойрогой Согто-Хангил нютагай 85 наһатай буурал Асаган эжы- Цэгмэдэй Дэжэд абгай Жэбхээнэн гэжэ газарта Бадмын Батында 6 хүүгэдэй 5-дахи үхибүүн боложо түрэхэдэнь, нютагайнь үхибүүдгүй Цэдэнэй Цэгмэдэйдэ гурбан наһатай байхадань үргэжэ үгэнэн байгаа.

Цэдэнэй Цэгмэд нэгэ басага-тайхан эхэнэрые һамга абһан юм. Теэд бэшэ үхибүүдгүй байхадань, багахан Дэжэд басагатай болошоһондоо ехэтэ хүхиһэн гэдэг. Эндэ манай арад зондо жэшээ боломоор ушар болоно хаш.

Хүнэй үриие урдандаа хайрлаха, шинии, минии гэлсэжэ байнгүй, булта зүб мүрөөр үхибүүдые хүмүүжүүлхые оролдодог байгаа. Харин мүнөө сагта гэртэжин ондоо хүнэй зүбшые ушарта зэмлээ гү, али халташые шүүмжлэн ухаа забал, булта хашхаралдаад лэ, үри хүүгэдэ үмөөрөөд лэ орхиобди. Харин ондоо хүнэй үхибүү үргэжэ абаад, өөрынгөө шуна мяханай хүүгэдһээ өөрөгүй эрхэлүүлэн, энхэрхэ хүн арай үсөөн ха даа.

Цэдэнэй Цэгмэд багахан Дэжэд басагаа ехэл эрхэлүүлжэ хүмүүжүүлээ.

Энэниинь гэршэлһэн Дэжэд абгайн хөөрөө танда дамжуулһуу. Дэжэд абгайтай уулзаад, хөөрэлдэжэ байтараа, үндэр наһатай эгэшын шэхэнэй зүүдхэлээр ехэтэ һонирхобоб.

Хараха янзада, уни урдын сагта бүтээһэн шэнги.

- Энэниинь Цэгмэд абамни намайе үргэжэ абахатаа бэлэглээ. Ехэ һонин ушар юм. Агын дасанай хажууда "хаялан" гэжэ арадай нэрлэһэн наймаанай дэлгүүр байдаг хэн. Тэндэ хаа-хаанаһаа наймаашад, худалдан абагшад сугларха. Хитад наймаашад алта мүнгэ, үнгын бүд, янза бүриин аяга табга, амһарта наймаалха. Харин Агын буряадудта хаанаһаа мүнгэн байхаб даа. Морингойгоо тэргэдэ үхэр малаа, хони ямаадаа шагтагалаад лэ, наймаа хэхээе ошодог хааб даа, - гэжэ Дэжэд абгай хөөрөбэ.

Цэдэнэй Цэгмэд тиихэдэ баяншые бэшэ, үгытэйшые гэхээр бэшэ, үхэр малаа хараад лэ, гэр бүлынгөө хара хубиинь хаагаад лэ ажамидардаг байгаа.

Һанагдаагүй басагатай болошоходоо, амбан сараа тэргэдэ ганзагалаад, Жэбхээнэй адагһаа Агын дасан хүрэтэр ябажа ерээд, нэгэ хитадтай удаахан тоосоо хэнээр, багахан алтан

һиихэ-сахаригуудаар андалдаа хэнэн юм. Амбан сар гэшэ бээе хүсэһэн томо үхэр ха юм даа.

- Тэрэ үргэһэн эжымни басаган Анна абгаймни баһал алтан һиихэ зүүдэг хэн. Минии томошог болотор эгэшымни нүхэр басаган зүүгээд ябадаг хэн. һүүлдэнь хургуулида ороходомни, шэхэндэми энэ сахаригуудые зүүлгээ хэн, - гэжэ Дэжэд абгай хөөрэнэ.

Тэрэ үедэ алтан гэшэ ехэ хомор байгаа. Баяшуул лэ зүүдэг хааб даа. Харин юрын олон хүүгэдтэй аилай басагад иимэ сахариг һиихэ хүсэхэ тухай зүүдэлхэшые аргагүй хэн хаш. Теэд баяншые бэшэ, юрын зон тон ехээр баярлахадаа, ямаршые арга бэдэрнэ ха юм. Тиигэжэ Цэгмэд жэлтэйшые болоодүй үхин хүүгэндэ алтан һиихэ бэлэг абһан ха. Энэнь хадаа урданай буряад зоной гүнзэги, энэрхы сэдхэлтэйень үшөө дахин гэршэлнэ. Ганса алтаншые бэлэгһээ дулдыдаа бэшэ, хэнэйшые үхибүүн байг, хамаагүй, энэрхы сэдхэлээр хандаха, зүб харгы руу ябаһай даа гэжэ һанаата болохо ушарнууд урдын буряадай сэдхэлдэ багтадаг лэ байгаал даа.

Цырегма САМПИЛОВА.

НАЛХЯАР ДУУДАБАЛНЬ, АНХАРААР

Тужа
2-дохи хэнэг

ХАРГЫ

Содном Сэсэг хоёрыг хотоноо хүдөө нутаг абаашаха автобус харахаар лэ голохоор, дэншье наа, хуушан, үглөө мүнөө бог нобшын газарта хаягдахар хараатай байба. Зарим тээгээ шэрэгүй, жэбэтэж харлашахан үүдыень Сэсэг арай гэжэ нээжэ, автобус руу шагаагаад, гайхахан янзатай, абяагүй, байра дээрээ зогшошобо. Эндэ тэндээ халсаржа хахархан клеёнкоор ороолгоотой хандалинуудай нэгэ зариман энэ мэнэ урбалдахаа байхандли халжышанхай, харюу марюу жэрүлдэнэ. хандалинуудай хоорондуур соорхой ковригууд хаяатай. Сэсэгэй хажуугаар автобус руу хүнүүд нуужа эхилнэ. Хүл доогуурнь торолдоһон ковригуудта тэдэнэр торохоёо ханан, зариманиинь бэлиндэн, зариманиинь жэрхэн хэбэртэй хамараа, нюураа уршилган, турьян байжа оронод. Нюргандаа ашахан портфелез Содном хандали дээгүүр шэдэжэрхёод, гайхахан хүхиһэниинь ойлгохоор бэшээр нэшхэбэ:

- Ямар нонин бэ-э! Жосстко паритет! - гэбэ.

- Аэроплан!

- Боинг! — хэм бэ даа энэ эбэ.

- Ямар нобшоһоо энэ түмэр амхарт суглуулаабта, а?! — гэжэ, нахал хамбайгаа бүхы нюураараа табиһан, хотын үйлсэнүүдэй бог шоройн "дэлгүүр" онгилжо ябадаг шэнги, үзэшгүй пэхүүн архи тамхинай үнэртэй наһажал хүн жолоошондоо шангарба.

- Бидэниинь иигэжэ алахаа ханаа гү?! Хайшан гээд энэ эгээр гэртээ бусаха юм бибди? — гэжэ, залуу басаганай шордоһон абяан бултанһаа шангаар дуулдаад, автобус соо байһан хүнүүдэй нэгэнииньшье бэе бэе анхарха, шагнаха сүлөөгүй, хамтадаа гэнтэ галзууршаһан мэтээр хашхаралдажа ороно.

- Ондоо автобус эрихэ хэрэгтэй!

- Газаа зун бэшэ ха юм. Үбэл шэгээрээ!

- Энэ калошань харгыдаа ябууд хандарха!

- Энээнэй түлөө мүнгэ үшөө абанад!

- Юунэй түлөө?

- Найн автобус маанарта үгэг!

- Энэ дороо!

- Эдэ адаһадшни маанарта

зорюута иимэ эбдэрхэй автобус үгэнэ! Энэ мүлһэндэ аварида ороод, автобусой биза тэнэ хандараа хадань, хайратай бэшэ!

- Тиимэ, тиимэ! Үнэхөөрөө, энээнэй хүмэрибэл, хайратай бэшэ. Эзэдын страховкоор шэнэ "Форд" абаха, хаража байгаарайт!

- Маанадые баһа шэнээр худалдажа абаха гү?!

- Хари тиихэ, халаабшаа хармаандаа шэхэ!

- Ах, хэндэ бидэ хэрэгтэй юмди, а?! — гэжэ хүхирөөд, бултанһаа ехээр шашхаа табиһан пэхэгэр томо хамган үүдэн тэшэ шармайшаба. Хажуугаарнь байһан хүнүүдые бухиндаһан буха мэтээр этэржэ, хойноо томо гэгшэ эрэн туулмагаа шэрэн, газаашаа гүйжэ гарана.

- Үглөөдэртөө сүүдтэ ошохо! Найн автобус маанарта энэ дороо үгэгты!

- Ноёдоо дуудагты!

- Мүнгыемнай бусаагты!

Олон зоной хараал шэрэл аниргүй дуулаад нууһан залуу жолоошон хүбүүн толгойгоо нэжэрэн ханаа алдаад, телефоноо хармаанһаа гарган, хэндэшьеб даа хонходобо. Хонходожо байтараа, тэрэнэ дээшэн үргөөд, тэрэ хөөрэлдэн хүндөө автобус соо боложо байһан "буһалгаанай" шаг шууяе шагнуулна хаш. Нэгэ хэдыхэн болоод, наһатайшаг хүн орожо ерэбэ. Тэрэниинь харахадаа, бүри ехээр сүхалдажа, байра дээрээ тангаршаахаа байһан хүнүүдэй хараал тэрэ наһатай хүн нэгэшье үгэ арсангүй, абяагүйгөөр шагнаба. Зоной сүхалай шэргэтэр ханаа амар хүлээгээд, тэрэ өөрынгөө мэдээсэл ойлгуулжа үгэбэ. Мүнөөдэр бэшэ сүлөө автобусууд үгы, харин энэ автобус хуушаншье наа, бүхы шалгалта гараһан, хүнүүдые шэрэхэ гэжэ хуули засагһаа зүбшөөлтэй гэжэ ойлгуулба.

- Теэд хэн намда үнэншэнэгүйб, энэ автобусоор ошохоо хананагүйб, тэдэндэ бүхы мүнгыень энэ дороо бүтэн бүрин бусаахабди, — гэжэ хэлэбэ.

- Юу-н, ошохогүй гэжэ, би ямаршье наань, юугээршье ошохо, — гэжэ, үлөөд ерэн хогтуушаг солдат хүбүүн амаргүй хүхюүтэйгөөр хаахарба. — Хайшаншье гээд ябаа наа, хамаагүй. Автобус дээрэшье гараад ябахандаа хаатахгүйб! Шархатаад,

гэртээ арбан хоногоор табигдааб. Намайе нутагтаа басагамни хүлээжэ байна. Намгамни болохоб гэжэ хэлээ, — гэжэ сэрэгшын гэнэн холшороор хэлэхэдэн, мэнэ наа жолоошоние амидыгаар бариха эдихээ байһан хүнүүдэй нэгэ зариман эзэлүүдгүй энэбхилэлдэжэ эхилнэ.

Нэгэ хүлөө шэрэжэ дохолхоор, солдат эгээн хойно байһан хандалида нуужа: "Ох, одоошье", — гэнэ.

Хэншье мүнгөө бусаахам гэжэ бэшэ хэлэбэгүй. Наял гааралдажа, гал дүлэ гаргажа байһан хүнүүд гансата аалидаад, гэмэрэлдэн, аман соогоо гүбэрэлдэн, өөһэд өөһэдынгөө нуурида нуужа захалнад. Бултанһаа шангаар шашхаһан томо туулмагтай хамган абяагүй тэрэ ашаагаа хөөргөн шэрээд оруулба. Хүн бүхэн автобус соо өөр өөрынгөө нуури эзэлбэ.

Муухай пэхүүн үнэртэй утаа адхаһаар, "пазик" автобус холын харгыдаа одоошье гараба. Харгын урда тээ сүхалдажа, шаг шуяа ехээр табиһан хүнүүдэй бүхы муу ханаһан ханаае хүсөөжэ байһан мэтээр автобус дэншье удаан ябаба. Районой түб арай гэжэ хүрөөд, эдээлэлгын забһар соо жолоошон сахаригаа нэлгэбэ. Нүүлээрнь харгыдаа гараад, яһала бараг, хурдан болоод шармайжа ябатараа, автобус дабаан өөдэ жүдхэхэ болоходоо, гэнтэ аалидаба. Арай гэжэ хадын орой гараад, хашан морин мэтэ нэрэ нураггүй угзаран, уухилан, утаа гарган тогтошобо. Залуу жолоошон бэлиндэжэ, малгайгаа нүдэндөө хүрэтэр татаад, газаашаа хүрэбэ.

Хадын оройгоор үлэһэн халхин үлэн хубхай ан мэтэ. Эдихэ уухаяа, садаха мэдэхгүй, амин голтой юмье амидыгаарнь үрэхихөө ханаһан арьяатан мэтээр галзуурна. халхинай шэрүүн амин үмхирһэн автобусой харагдаа харагдаагүй соорхойнуудаар шургажа, тогтоһон автобусые хүн зонтойнь хамта хүргөөжэ захална.

Дааража хүдэлхөө болишоһон Сэсэг сэнтэнэн сонходо нюураа няажа, халуун амяараа мүлһыень хайлуулан, газаа юун боложо байһыень хараха арга олоно. Автобусой хажуугаар хүлгэнэн залуу жолоошон хүнгэн хубсаһатай, хабар

намарай хүүртигтэй. халхин хүүртигыень, самсыень сэлижэ, саһаар шэдэрнэ. Теэд тэрэ нэгэшье даараһан хэбэргүй, сэлигдэнэн хүүртигээ шагталхаяа мартажархёод, машина ябуулха ханаатай урда хойнонь орон гүйнэ.

Содном Сэсэг шэнги хандали дээрээ бээрэжэ байнгүй, газаашаа гүйжэ гарана. Сэсэгэй сонхоор шагаахадань, эршүүл халхинда нюргаараа эрьелдээд, тамхи татана, юун тухайб даа хөөрэлдэн, шанга шангаар энээлдэнэд. Автобус соо үлэһэн нэгэ хэдэн хүнүүд нэгэшье аниргүй, унтахаа ханаһан мэтэ байна. Сэсэгэй досооһоо жэхымэ айдаһан хүрээжэ эхилнэ.

Автобус хэзээдэшье заһагдахгүй, эндээ байгаад, хүнүүд хүлдэжэ үхэжэ болохо гэнэн шордоом мэдээсэл досоонь ороод, заригад гүүлэнэ. Тиһээр байтарнь, жолоошон одоошье машина яа ханаһан хэбэртэй, кабина руу хүрэн ороно. Абяа гаргаад, сонхо нээжэ, шүдэнэйнгөө хоорондуур шэрд гэтэр нөлбон.

- Бүхы харгы мүлһөөр хушагдаад байна. Доошоо буухань ехэ аюултай болоо, гэнтэ хүмэрижэ магадгүйбди. Тиһэнһээ энэ хадаһаа бултадаа ябагаар буугты. Би үшөө автобусоо халта заһад гээд, аргаахан холжорон буужа үзэхэб, — гэжэ тэрэ залуу хүбүүн хэлэбэ.

Жолоошоной хажууда эрэшүүлэй үлэхөө ханахадань, тэрэ бултын газашань туугаад, гансал сэргэшэниинь хажуудаа үлээбэ. Жолоошоной хэлэһэн үгэ хуули гэжэ автобусой пассажирнууд бултадаа газаашаа гараад, хадаһаа доошоо харгыгаар ябагалжа эхилбэ. Нойтон саһан халхьяар үлээлгэжэ мүлһэтөөд, харгы, үнэхөөрөөл, гэрэл мэтэ мэлигэр болоод байба. Бултадаа болгоомжолон, харгын хажуугаар доошоо буужа эхилбэ. Теэд мэлигэр мүлһэн дээрэ хүнэй тогтохын

аргагүй, хүгшэн залуугүй бултадаа мухарилдажа, доошоо холжоржо эхилбэ. Бодон унан байжа, тэдэнэр холжорхоор, доошоо, хадын боори руу буубад. Энэ ябадалһаа хүнүүд хүлэртэрөө дулаасаж, удаахи багашаг дабаа хүгшэн залуугүй бултадаа гэмгүй дабабад.

Хүйтэнһөө, хорото шэрүүн халхинһаа зүрхэ алдажа байһан хүнүүд хүхюун зугаатай, шууяатай болошобод. Удаахи дабаан дээрэ гаража ябатарнь, автобус дүтэлөөд, бултадаа тишээ нуубад. Үхибүүн мэтээр мухарилдажа, холжоржо садаһан, нахы халаг дабаа дабаһан хүнүүд гэнтэ ушаргүй ехээр хүхилдэшэбэ, автобус соо энээдэн, шог зугаа тараба. Бүхэли харгыдаа тэлэрээгүй солдат шашажа, шалижа, бултын энээлгэбэ. Тиһээр байтараа, хогтуу солдат харгыһаа саагуур холошог оршоһон ондоо нутагай хүн байшаба. Харанхы, хара халхин соо харгыда гараха ханаһан сэрэгшэниинь хүнүүд хайрлажа, үдэр бүри солдадууд гэртээ бусажа байнагүй, тэрэниинь гэртэн хүргээл даа гэжэ жолоошонь гуйбад. Жолоошон абяагүй толгойгоо дохёод, тэрэ сэрэгшээ нутаг хүрэтэрнь абаашаба.

Тиһэн тиһээр лэ, Содном Сэсэг хоёрой түрэл нутагаа одоол хүрээжэ ерэхэдэн, орой үдэшэ болоод байба. Эндэ тэндэхэн лэ сонхонүүд онибаниб гэлдэнэ. Ехэнхи айлууд унтаридаа орожо, зайн галаа унтаранхайнууд хэбэртэй, пезшэнүүдэйнь соргоһоо утааншье гаранагүй. Гансал хара халхин улиһаар, саһы элһэтэй холин, үйлсын гудамжаар намнана. Шэмэрүүн хүйтөөр түрэл нутаг хүүгэдээ угтаба, шэрүүн гэмэрээгээр хүгшэн эжын ашанараа угтаба — унагалха гүүниинь үгы болошоо.

Баира БАЛЬБУРОВА.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха.)

Хүндэтэ Гунгаа Гомбоевич ЧИМИТОВЭЙ мүнхэ дурасхаалда

Хэдышье үндэр наһа эдлэбэл,
Хайратайл байна даа бидэндээ
Гунгаа Гомбоевич Чимитовнай
Газар дэлхэй орхиходоо.
Мантан арадаймнай поэт
Мэдээ орохоһоомнай хойшо
Манай ухаанда байдагтаа

Мүнхэ байхаар ханагдаа...
харуул, гүнзэги ухаатай,
хайхан, сэбэр сэдхэлтэй
Бурхан шэнги хүн намайе
Баяртайгаар гэртээ үгтаа нэн...
Нэгэшье ехэрхүү бэшэ,
Нэгэшье бардам бэшэ,
Дээрэнэе шамайе харанагүй,

Дэмжэхэ ехэл хүсэлтэй.
Ямар буянтай байһандам,
Ямар золтой хадам
Хэзээ нэгэтэ танилсаха
Хуби намда дайралдаба?
Үшөө нэгэ золгодожо,
Олон юумэ хуралдажэ
Хүсэлһөөр байтараа,
баһал

Хожомдобо даа, халагни...
Сагаан ябадалтай хүн
Сагаан хара соо мордобо,
Мүнхэ байдаг наа гэжэ
Минии сэдхэл гунигтай...
Диваажанай ороной үндэрһөө
Дэмжэн бидэнээ байхал даа,

Шүлэгүүдээ олоор зохёогоод,
Шэбэнэн байха бэээ
хододоо ...
Сэсэгма ХРАМЦОВА
(РАДНАЕВА).
С.-Петербург,
2014 оной
феврелин 12.

Зүүн зүгэй эмнэлгын түб

АМЖАЛТА ТУЙЛАЛТАНУУДЫНЬ АЯАР ХОЛУУР СУУРХАНА

Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй нээгдэхээр, хорин дүрбэн жэл ходоорон ошобо. Түүхын энэ багахан сагай туршада эрдэмэй бэшэ үйлдбэрийн нэгдэл байханаа, мүнөө үеын олон халбаритай эмнэлгын эмхи зургаан болотороо ургаганиинь, тэрэнэй амжалта туйлалтануудайн республикаһаа аяар холуур мэдээж болотороо хүгжэһэниинь урматай.

1989 оной февралын 10-най тогтоолоор Зүүн зүгэй эмнэлгын түб нээхэ тухай хуулиа захиралта Буряадай АССР-эй Министрүүдэй Совет баталан абаһан байгаа.

Үнишье болонгүй, эмдэ ородог ногоон ургамалнуудай түрүүшын аптекэ нээгдээ һэн. 1990 ондо Дээдэ Онгостойдо поликлиникэ нээгдээ бэлэй. Зүгөөр 1993 ондо Буряад Республикын элүүрые хамгаалгын министр **В.В.Тармаев** үүсхэлээр Зүүн зүгэй эмнэлгын түб республикын Элүүрые хамгаалгын министерствын бүридэлдэ ороһон түүхэтэй.

1996 ондо поликлиникэ улам үргэдхэгдэжэ, шэнэ уужам корпусууд ашаглалгада үгтэһэн байгаа. 2003 ондо элдэб ногоогоор бэлдэгдэһэн сай шанажа, үбшэн хүнүүдтэ уулгадаг болоһон юм. Харин 2007 ондо Буряад Республикын элүүрые хамгаалгын министр **В.В. Кожевников** үүсхэлээр Горьчинск нууринда үбшэнтэниие тамиржуулгын поликлиникэ нээгдэһэн бэлэй. Тэрэнэй удаа 2011 ондо Дээдэ Онгостойдо поликлиникын болон больницын шэнэ корпусууд ашаглалгада оруулагдаба. Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй түрүүшын директор, удаань республикын Провительствын Түрүүлэгшын орлогшо байһан **Б.Г.Бальжиров**, хүүлээрнь ахмад врачар **И.М.Бальхаев** томилогдоһон байгаа һэн. Ахмад врач **Александр Иосифович Бартанов** арбан зургаан жэлэй туршада Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй саашадаа хүгжэхэ, эмнэлгын элдэб аргуудые нэбтэрүүлхэ хэрэгтэ ехэ хэмжээнэй хүдэлмэри ябуулһан намтартай. Тус түб эмнэлгын, үбшэнһөө нэргылэмжын ажал ябуулахаа гадна, РАН-ай СО-гой Буряадай эрдэмэй түбэй эрдэмтэдтэй хамта (С.М.Николаев, И.О.Убашев, В.В.Бороноев, Е.В.Петров, К.С.Лошакова, Т.А.Ажунова, Л.Н.Шантанова болон бусад) эрдэм шэнжэлэлгын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулжа, түбэд эмнэлгын үндэһэ нуури дээрэ шэнэ эмүүдые бии болгохо талаар нилээд ехэ юмэ бүтэһэн байгаа.

Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй врачууд эмнэлгын эрдэмэй 7 кандидатдай диссертаци хамгаалжа, эмнэлгын эрдэмэй олон хүдэлмэринүүдые бэшэжэ толилуулаа. Түбэй хүгжэлтэдэ бэрхэ мэргэжэлтэд – врачууд ажаллажа гараа. Тэдэнэй тоодо **З.Ж.Нанзатов, Д.Л.Митыпов, Е.Н.Хадыкова, Э.Ш. Бакшеев, Л.Н.Гречухина, Н.В.Данчинова, Ж.Ц.Ходаев, Ц.Н.Базаров, Т.А. Койцова, Н.Ю.Дамбуева, Э.Э.Ринчино, Ц.Э.Цэденова** болон бусад оролсодог.

2008 онһоо Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй ахмад врачар **Анна Карловна Михеева** томилогдоо һэн. Тэрэ үеэр Буряад Республикын Провительствын болон Россиин Космонавтуудые бэлдэдэг түбэй эрдэмшэнжэлэлгын институтдай хоорондо хэлсээн баталагдажа, космонавтуудай замбуулинда ниидэлгын удаа бээ хорихо, газар дээрэ үбшэнһөө нэргылэмжын хүдэлмэри ябуулжа талаар горитой алхам хэгдээ һэн. Космонавтууд Волков, Кононенко гэгшэд Байгал далайн эрьедэ амарха

даа, Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй врачуудта аргалуулһан юм.

2008-2011 онуудта Дээдэ Онгостойн Зүүн зүгэй эмнэлгын түб үргэдхэгдэжэ, 70 хүнэй бэе махабадаа хайжаруулха эмнэлгын шэнэ арга нүхэсэлнүүд бии болгогдоһон түүхэтэй.

УРДАНАЙ ЭМНЭЛГЫН ОНОЛ АРГАНУУДЫЕ МАРТАНГҮЙ, УРАГШААЛ ДАБШАНА

Зүүн зүгэй эмнэлгын түб хадаа хүн зониие элдэб үбшэнһөө аргалха ба нэргылхэ талаар зүүн зүгэй онол аргуудые хэрэглэдэг Росси гүрэн дотор ори ганса эмнэлгын эмхи зургаан болоно. Урданай эмнэлгын онол аргууд болон уг заншалые мартангүй, мүнөө үеын эмнэлгын технологитой холбодог ябадалые жэншэдгүйгөөр бэлүүлжэ, хүн зониие аргалха шэнэ зүйлнүүдые нэбтэрүүлдэг байһаниинь хайшаалтай. Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй онсо зүйл гэхэдэ, хүнэй бэе хадаа оршон тойронхи байгаалитай, замбуулинтай, бүхы бумбэрсэг дэлхэйтэй нягта холбоотой гэжэ тоологдодог.

Врачууд хүнэй шуһанай сохисо, компьютер хэрэглэжэ, үбшэниие элирүүлдэг, тийхэдэ ЭКГ, УЗИ, шуһанай худалнуудые шэнжэлхэ гэхэ мэтэ юмэ элирүүлэн тодорхойлогдодог. Тийхэдэ хүнэй юрэнхы тамир хүсэн, наһан, аргалуулхаяа ерэгшын ямар үбшэндэ нэрбэгдэдэгын хараада абтадаг. Ушар тиимэһээ мүнөө үбшэн хүнүүдтэ ганса эм уулгахаа оролдодог бэшэ, харин ногоон ургамалнуудай ашаар хүнэй бэе хайжаруулха замуудые элирүүлдэг байна. Ушар тиимэһээ хүнэй элүүр энхэ байдалые нэн түрүүн элирүүлжэ зорилго бэлүүлэгдэдэг. Үдэр бүри ургамалнуудые хэрэглэжэ бусалгаһан сай уулгаха, тухай зүүгээр хадхаха, ургамалай шаар халуун уһан соо худхаһан уһаар хүл ба гар дулаасуулха, хүнэй бэе эльбэжэ, худал соогуур шуһа хайнаар ябуулха гэхэ мэтэ онол аргууд үргэнөөр хэрэглэгдэдэг болоһонинь гайхалтай бэшэ. Үбшэ элирүүлхэ талаар Зүүн зүгэй эмнэлгын онол аргуудай тоодо Фоллин онол аргаар үбшэ элирүүлхэ зүйл үргэнөөр хэрэглэгдэдэг байна. Хүн бүхэнэй доторой аргууд хүнэй бэеын газраа талада "өөрын точконуудтай юм" гэхэн хитадай эрдэмтэдтэй мэдэсэдэ үндэһэлдэг ха юм. Фоллин аргаар компьютер дээрэ үбшэ элишэлэн тодорхойлохо гээшэнь эмшэлгын эрдэм ухаанай, мүнөөнэй физикын, инженернэ болон программада үндэһэлдэг арга мүн болоно. Иигэжэ хүнэй элүүр энхые, үбшэ тодорхойлохо гү, али ямар нэгэ үбшэндэ нэрбэгдэһэн ушарые элирүүлдэг юм. Тийгэжэ шэнжэлгэ гараһан хүнүүдтэ тодорхойгоор бэлдэгдэхэй тобошолол (заключение) үгтэдэг байна.

Жэшээ болгон, "табан аршаан" гэдэг түбэд эмшэдэй, тэрэ тоодо буряад эмшэ ламанарай бэлдэһэн эм тухай тодорхойгоор эндэ дурдая. Росси дотор суглуулжа абтаһан эм домдо ородог аяар 5 ургамалай зүйлнүүд тухай хэлэгдэнэ. Гар, хүлнүүдтэй үбдэхэдэ, үбшэнэй хүжэрхэ ябадалые зогсоохо. Хабдар бага болгохо, юрын добосуудай нэлгэлдэхэдэ, "табан аршаан" шухала үүргэ дүүргэдэг. Эльбээшэн **Вячеслав Николаевич Трубачев** тухай хэдэн үгэ. Тэрэ Улаан-Үдын медицинакэ колледж дүүргэһэнэй удаа Республиканска больницада фельдшерээр ажаллаад, хоёрдохи жэлээ Зүүн зүгэй эмнэлгын түбтэ эльбээшэнээр ажаллана. "Бидэниие ходо шахуу нуралсалда ябуулжа байдаг. Хамта дээрэ 5 эльбээшэд эндэ ажалладаг.

Отделение даагша Ц.Д.Туртуев тележурналист Ю.Ширвиндтые аргална

Массажист З.Ц.Цыренжапов

Эльбээшэнэй ажал хүнгэн ажал бэшэ, - гэжэ тэрэ хөөрөө һэн. Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй аптеканүүдтэ элдэб янзын үбшэнһөө нэргылхэ, хүнэй үбшэниие эдэгээхэ эм домүүд нилээд олон. Прибайкалийн районой Горьчинск нууринда 25 хүнэй бээ аргалуулха терапевтын, неврологий отделенинүүд бии. Хамта дээрээ Зүүн зүгэй эмнэлгын түбтэ 100 хүн нэгэ дороо аргалуулха аргатай.

Гансал манай республикын бэшэ, харин хүүлэй үедэ Эрхүү могоһоо, Агын тойроһоо, мүн Монголһоо хүн зон ерэжэ, бээ аргалуулдаг. Саашадаа Зүүн зүгэй эмнэлгын түб республикынгаа хүн зониие улам хайнаар аргалха, нэргылэмжын хүдэлмэри үргэдхэхэ, арад зондоо улам үргэнөөр ойлгуулха зорилго урдаа табинхай 30 врач, 200 шахуу хүнүүд ажалладаг.

ЯМАРШЫЕ ҮБШЭНТЭЙ ХҮНҮҮД АРГАЛУУЛХА АРГАТАЙЛ

Олон зугаад жэлнүүдтэ зүүн зүгэй эмнэлгын "нюусануудые" бодото дээрэн хэрэглэн, хүн зоний бэеы хайжаруулха зорилго урдаа табинхан тус түбэй коллектив туха сүлөөгүй байдагынь ойлгосотой. Гол түлэб элдэб үбшэндэ дайрагдаһан гү, али элдэб үбшэнэй шалтагантай наһатайшуул эндэ аргалуулхаяа ерэдэг байна. 1930 ондо түрэнэн **Балдан-Дамба Эрдынеевич Ринчинов** эдэнэй тоодо оролсоно. Энэ хүмнай бүхы наһандаа хонин ажалда ябажа, үндэр дүнгүүдые туйлаһанайнгаа түлөө "Буряад Республикын хүндэтэ эрхэтэн" гэжэ нэрэ зэргэдэ хүртэһэн габьяатэй. 1955 онһоо 1995 он хүрэтэр хонидой отарын ахалагша хонишоноор ажаллаһан байна. 40 жэлэй туршада Яруунын аймагай "Дружба" колхоздо эхэ хонидые хайнаар адуулжа, хурьгадыень нэгшье гарзагүйгөөр түлжүүлһэнэйнгээ түлөө СССР гүрэнэй бүхы дээдын шагналну-

удта хүртэһэн юм. Тэрэ ВДНХ-гай мүнгэн, хүрэл медальнуудаар, Ажалай Улаан Тугай, Ленинэй орденуудаар шагнагдаһан, тэрэшэлэн олон элдэб грамотануудта, дипломуудта хүртэһэн намтартай. Мүнөө Балдан-Дамба Эрдынеевич хүл хүнгэн, олон элдэб газетнүүдые торьдиһогүйгөөр уншажархидаг, һонор ухаатай, энэ тэрэ юмэн тухай хөөрөөдшые абадаг зулгы зантай хүн. Мүнөө тэрэ Улаан-Үдэдэ басагад, хүбүүдэйнгээ, аша гушанарайнгаа дүхэриг соо ан-бун ажаһууна.

Үшөө наһатайшуулай нэгэн гэхэдэ, А.Н. Бурлаков. Энэ хүмнай бүхы наһаараа Улаан-Үдын авиационно заводто ажаллаһан, тэндэһээ пенсидэ гараһаар, аяар 25 жэл болобо. "Бүхы сагаа саад, огородтоо зорюулнаб даа", - гэжэ хөөрөө һэн. Баһал тэрэ хүл хүнгэн, элдэб юмээр һонирхожо байдаг заншалтай.

Зүүн зүгэй эмнэлгын түбэй саашадаа хүгжэхэ харгы замынь үргэн, арюун сэбэр даа! Тус больницын үүдээр оромсоор, зүүн зүгэй литээр орожо ерэнэн Хүхэ модон Морин жэл, 12 жэл бүхэнэй амитадые ехэ гонзогор сагаан бүд дээрэ зуранхай байхадань, урматай байгаал һэн. Улам саашаа харахада, тусхайгаар түхээрэгдэһэн ехэ стол дээрэ бурхан дэлгээтэй. Энэ стол дээрэн санзайн утаан аятайгаар ууяжа, зуланууд бадаржа байгаа бэлэй. "Шэлэ хадаар сахилжа, шэмэрүүн хаһа шангарба... Сэлгээн тураг Буряадтам Сагаан һара морилбо" гэхэн үгэнүүдтэй Булад Жанчиповай шүлэг толгойдо сэб сэхэ орожо ерэлэй даа.

Хүхэ модон Морин жэлдэ Зүүн Зүгэй эмнэлгын түб бүри үндэр амжалта туйлахань болтогой!

**Степан ОЧИРОВ,
РФ-гэй Журналистнуудай
холбооний гэшүүн.**

Зурхай

Мартын 17, гарагай 2, монгол литын 16, хийдэ хуудалтай, улаагшан гахай, 5 шара мэнгэтэй.

Энэ үдэр зөөлөн хэрэгүүдые эрхилхэдэ: хэлсэжэ нүхэд болоходо, худалдаа наймаа хэхэдэ, газар малтаханда, харгыда гарахада хайн. Хүн зонтой тэмсэхэдэ, хэрэлдэхэдэ, заргалсахада муу. Үнэ абабал, үбшэн үсөөн дайралдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Һама, Жамсаран" сахюусан хурагдаха. Үдэрэй 14 сагта "Табан Харюулга" хурал уншагдаха.

Энхэ элүүрые хүсэ!
Мартын 18, гарагай 3, монгол литын 17, шара хулгана, галда хуудалтай, 4 ногоон мэнгэтэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, аралжаа наймаа эрхилхэдэ, гэр болон бусад барилга хэхэдэ хайн. Үнэ абалтагүй. Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Һама, Жамсаран" сахюусан хурагдаха. Үдэрэй 14 сагта "Табан Харюулга" хурал уншагдаха.

Амжалта хүсэ!
Мартын 19, гарагай 4, монгол

литын 18, шарагшан үхэр, шоройдо хуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй.

Энэ үдэр буянта хэрэг эрхилхэдэ, холын харгыда гарахада, хүршэтээ нүхэд болоходо, худалдаа наймаа хэхэдэ хайн. Хүшэр хэрэгүүдые эхилэлтгүй, үнэ

абажа болохогүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Һама, Жамсаран" сахюусан хурагдаха. Үдэрэй 14 сагта "Табан Харюулга" хурал уншагдаха.

Сэбэр сэдхэлтэй ябагты!

Мартын 20, гарагай 5, монгол литын 19, сагаан бар, түмэртэ хуудалтай, 2 хара мэнгэтэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, буянта хэрэгүүдые: үзэглэлдэ хургаханда, ном уншахада, хургаал судар шудалхада, эм бүтээхэдэ хайн.

Үнэ абабал, хайн нүхэртэй ушарха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Һама, Жамсаран" сахюусан хурагдаха. Үдэрэй 14 сагта "Табан Харюулга" хурал уншагдаха.

Буян хэшэгтэй ябагты!

Мартын 21, гарагай 6, монгол литын 20, сагаан түүл, огторгойдо хуудалтай, 1 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, эрдэм шудалхада, хубарагай санда оруулагдахада, эм бүтээхэдэ ба уухада, мэргэжэлдэ хурахада хайн. Үнэ абалтагүй. Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Һама, Жамсаран" сахюусан хурагдаха. Үдэрэй 14 сагта "Табан Харюулга" хурал уншагдаха.

Амгалан тэнюун ажаһуугты!
Мартын 22, гарагай 7, монгол

литын 21, хара луу, уһанда хуудалтай, 9 улаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр хуулига хэрэгүүдые эрхилхэдэ, эд зөөри, мал худалдан абахада, худаг малтаханда, гэрэйнгээ ажал хэхэдэ хайн. Холын харгыда гаралтагүй, үнэ абаагүй һаа, дээрэ.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Баян Намсарай" хурал уншагдаха, үдэрэй 14 сагта "Сундуй" хурал уншагдаха.

Дундаршагүй оюун бэлигтэй болооройгты!

Мартын 23, гарагай 1, харагшан могой, 8 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр үзэглэлдэ хургаханда, одо мүшэ тоололго шэнжэлэлгэдэ, соёлой болон бусад мэргэжэлдэ хурахада, "хүшэр" хэрэгүүдые бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада хайн. Шэнэ гэрэй барилга эрхилэлтгүй. Үнэ абахада, эдеэ хоол элбэгээр олодо. Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Бурхан баабай" хурал уншагдаха, үдэрэй 14 сагта "Банзарагша" хурал уншагдаха.

Жаргалтай ажаһуугты!
Энэ зурхай "Гандан" дасанай гэгэ Зоригто лама (6-дахи таһаг) бэлдэ.

ЭХЭ МОНГОЛ ХЭЛЭМНАЙ

Л, ЛЯ, ЛЭ, ЛИ, ЛО, ЛУ, ЛӨ, ЛҮ ҮЗЭГҮҮД (БЭШЭМЭЛ)

	Л	ЛА, ЛЭ	ЛИ	ЛО, ЛУ	ЛӨ, ЛҮ
ЭХИНДЭ	ᠯ	ᠯᠠ, ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠣ, ᠯᠤ	ᠯᠥ, ᠯᠦ
ДУНДА	ᠯᠢ	ᠯᠠ, ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠣ, ᠯᠤ	ᠯᠥ, ᠯᠦ
АДАГТА	ᠯ	ᠯᠠ, ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠣ, ᠯᠤ	ᠯᠥ, ᠯᠦ

Л, ЛЯ, ЛЭ, ЛИ, ЛО, ЛУ, ЛӨ, ЛҮ ҮЗЭГҮҮД (ДАРАМАЛ)

	Л	ЛА, ЛЭ	ЛИ	ЛО, ЛУ	ЛӨ, ЛҮ
ЭХИНДЭ	ᠯ	ᠯᠠ, ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠣ, ᠯᠤ	ᠯᠥ, ᠯᠦ
ДУНДА	ᠯᠢ	ᠯᠠ, ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠣ, ᠯᠤ	ᠯᠥ, ᠯᠦ
АДАГТА	ᠯ	ᠯᠠ, ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠣ, ᠯᠤ	ᠯᠥ, ᠯᠦ

ᠬᠥᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ

ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠬᠡᠯᠡᠮᠠᠨᠠᠢ

Урид үзэһэн үзэгүүдээр үе бүтээхэ жэшээ

Монгол бэшэгые кирилл бэшэгтэ оршуулхые найтар тулгажа үзэ

ХУУШАН МОНГОЛ
Мину ном олон
Мину мал олон
Нима мал эмнэнэ
Молом мал маллана
Онолун нуму олоо
Энэ ину энэ ону наmun үнэн
Энэ ину эмун ном мүн
Мину эмунэ алима унала
Манан улам нэмэлэ
Үнэни илэ номла

БУРЯАД
Минии ном олон
Минии мал олон
Нима мал эмнэнэ
Молом мал маллана
Онолой номо олоо
Энэнь энэ оной намын үнэн
Энэнь эмэй ном мүн
Минии үмэнэ алим унаа
Манан улам нэмээ
Үнэниие эли номло

МОНГОЛ
Миний ном олон
Миний мал олон
Ням мал эмнэнэ
Молом мал маллана
Онолын нум олоо
Энэнь энэ оны намын үнэн
Энэнь эмийн ном мүн
Миний омно алим унаа
Манан улам нэмээ
Үнэниг эли номло

Лопсон ЧОЙНЗИН багша (И.В. Сотников) хэшээл үнгэргэбэ.

Эхэ нотагаа эб хамта мандуула!

Буряад Үнэн

Бүгдэ арадай сонин

Учредители:
Глава Республики Бурятия,
Народный Хурал Республики Бурятия,
Правительство Республики Бурятия

Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ
Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА

ТЕЛЕФОНЫ:

21-54-54 - приемная
21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь
21-67-81 - выпускающий отдел
21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций
21-63-86 -отдел социально-политических проблем
21-64-36 -отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания
21-62-62 - реклама
21-50-52 -отдел распространения

АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА:
670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burjien.ru e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 12.03. 2014 в 17.00 - по графику; 12.03.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1258. Тираж - 4000 экз.

Цена свободная.

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

“СТРОИТЕЛЬ” СЭСЭРЛИГТЭ – САГААЛГАНАЙ ҺАЙНДЭР

Манай «Строитель» гэж 91-дэхи хүүгэдэй сэсэрлигтэ орожо ерэнэн Морин жэлдэ зорюулагдаһан Сагаалганай һайндэр үнгэрөө. Эндэ үхибүүд бэе бээе, багшанараа, эхэ эсэгэеэ һайхан сагаан үрээлнүүдээр амаршалба, дуу, хатаргаа харуулжа урмашуулба. Нонирхолтой конкурсууд хүн бүхэниие баярлуулаа. «Сагаалганаа угтая!» гэнэн зурагай конкурсно олон хүүгэд хабаадаа. Эгээ бэрхэ зурашад бэлэгүүдтэ хүртөө. Һайндэрэй түгээсэлдэ булта эбтэй зетэйгээр ёохор наадаяа хатарабди.

**Мүнгэн һараар!
Мүнхэ наһаар!
Сагаан хэшэгээр!
Сагаалганаар!**
Арюна БАЙКОВА.

«СОЛОНГО» ХОДОДОО ТУЯАРАГ ЛЭ!

Улаан-Үдэ хотын Аэропорт микрорайондо 15-дахи «Солонго» гэнэн хүүгэдэй сэсэрлиг 2009 ондо нээгдээ һэн. Тус сэсэрлигыг Буряад орондоо үнинэй мэдээжэ болоһон бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ Альбина Николаевна Базарова ударидаһа.

Манай мэдэнээр, Аэропорт һууринда Буряад ороноймнай олон үндэнэ яһатан эбтэй һайханаар ажаһуудаг: буряадууд, ородууд, холын Дагестанһаа, Арменийнээ, Киргизийнээ болон бусад нутагуудһаа ерэнэн зон. Тиин энээнһээ уламжалан, тус сэсэрлигэй багшанар өөрынгөө ажалтай түсэб зохёонхой. Эндэ хүүгэдэй сэсэрлигтэ бадаг үхибүүдтэ зорюулагдаһан олон проектнүүд бэлүүлэгдэнэн, бэлүүлэгдэжэшье байдаг. Гадна республикын экспериментальна талмай болонхой.

Тус сэсэрлиг һуралсалай ба хүмүүжүүлгын олон шэглэлээр ажалаа ябуулдаг. Тэрэ зохёохы шэглэлнүүдэйн гол зорилгонуудай нэгэн: тон бага наһанһаа оршон сагай үхибүүдые буряад, ород арадуудай түрэл хэлээ, эрхим ёһо заншалнуудаа, түүхээ, һайн һайхан һургаалнуудаа мэдэхэр һургаха. Ганса өөрынгөө түрэл хэлэ бэшэ, харин Байгалай газарта ажаһуудаг олон ондоо үндэнэ яһатанай хэлэнүүдые, соёлые, түүхые үзэлсэхэ, тэдэниие хүндэлхэ.

Тус сэсэрлигэй коллектив «Мүнгэн хонхонууд» гэнэн проектые Буряадай гүрэнэй хүүхэлдэйн «Үльгэр» театрай, Ивалгын дасантай бэлүүлһэн юм. Хүүхэлдэйн «Үльгэр» театрай хүдэлмэрилэгшэд «Һолонго» сэсэрлигтэ лекцинуудые, мастер-классуудые, театрай долоон хоногые, хүүхэлдэйн фестивалнуудые үнгэргөө. Үхибүүдтэ этюдүүдые, декорацинуудые, театральна маскануудые, костюмуудые, хүүхэлдэйнүүдые бэлдээ. Гадна ООО «Хүрдэ «Иволгинский дацан» гэнэн эблэл сэсэрлигэй хүүгэдтэ, томошуудда үндэнэн хубсаһа, гоёолтоннуудые, сувенирнуудые, шабараар, үйһөөр, модоор, түмэрөөр хэгдэнэн нааданхайнуудые хээ һэн.

Сэсэрлигэй багшанарай коллектив болон гэртэһин элдэб арадай наадануудай, үндэнэтэнэй һайндэрнүүдэй сценаринуудые зохёожо, «Буряад һэеы гэр», «Будамшууда айлшалал-

га», «Чингисхаанай замаар», «Байгал – дэлхэйн эрдэни зэндэмэни», «Үндэнэн хубсаһанай музей-театр» гэнэн мини-музейнүүдые байгуулаа һэн. Тиин Буряад орон, тэрэнэй байгаали тухай фильмуудые, пособиуудые, слайднуудые, презентацинуудые, видеотекэ, аудиотекэ, рекламн роллигуудые тэдэ зохёогоо һэн.

Сэсэрлигэй коллектив «Үндэнэн арадаймнай эхин» гэнэн проект хэдэн жэлэй туршада бэлүүлнэ. Тиихэдээ буряад арадайнгаа «Сагаалган», ород арадай «Масленица» һайндэрнүүдые, «Эдир Гэсэр ба Дангина», «Добрий Молдец и Русская Краса» гэнэн конкурсуудые 3-4 жэлэй туршада үнгэргэнэ. Эдэ һайндэрнүүдтэ үхибүүд болон гэртэһин аргагүй дуратай юм. Хүмүүжүүлэгшэд түрэлхидтэйн хамта эдэ һайндэрнүүдтэ зорюулан, үхибүүдэй гараараа хэһэн, зураһан бүтээлнүүдэй гоё һайхан үзэсхэлэн бэлдэдэг юм.

Тус сэсэрлигэй үхибүүдтэ үйһөөр хайшан гэжэ бүтээлнүүдые хэхэб гэжэ Буряад ороноймнай мэдээжэ багша Валерий Дашиевич Цыбиков заадаг юм. Тиин үхибүүдэй хургануудын уян нугархай болоно ха юм. Энэ хадаа үхибүүнэй хадуун абасада, ухаан бодолдо, ухаандаа оруулалгада, хэлэндэ ехэ нүлөө үгэдэг. Үхибүүдшые иимэ ажалнуудые хэхэдээ, ехэтэ баярладагынь гайхалгүй: эжы, абадаа үйһөөр хэһэн сувенирнуудые бэлэглэжэ, ехэтэ гайхуулдаг заншалтай.

Гадна түрэлхид конкурсно үхибүүдтэ һайханаар, гоёор хубсалулжа, мурьсөөнэй даабаринуудые ехээр оролдожо бэлдэдэг юм. Энэ жэл үнгэргэгдэнэн һайндэрнүүдтэ сэсэрлигэй үхибүүд буряад, ород, армян арадуудай дуунуудые абьяастайгаар, зохидхоноор дуулаа, хатарнуудые уян нугархайгаар хатаргаа.

Хэнэйшые мэдэнээр, сэсэрлигтэ хүдэлдэг хүн бүхэн аргагүй харюусалгатай ажалтай. Эндэ өөрынгөө ажалда дуратай, абьяастай бэрхэ багшанар,

хүмүүжүүлэгшэд, ажалшад, эдээ бэлдэгшэд хүдэлдэг юм.

Хабарай дулаахан үдэрнүүдтэ хамаг дэлхэйн һэрижэ байхада, тус сэсэрлигтэ хүдэлдэг ажалшадта дэлхэйн һайханиие хүсөөд, танай хүмүүжүүлжэ, һургажа ябаһан үхибүүд

Буряад оронойнгоо бэрхэ, шуумар хүүбүүд, басагад боложо ябаг лэ даа гэжэ үрээһэб!

Доржи-Ханда ЦЫДЕНОВА.
Авторай фото.